

№ 89

**Витяг із «Винувального висновку у справі
контр-революційної організації, що йменувалася
“Спілкою визволення України” і готувала повалення
Радянської влади шляхом збройного повстання»
від 7 лютого 1930 р.**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»¹

ГОЛОВА

ДЕРЖАВНОГО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У.С.Р.Р. /підпис/ В. БАЛИЦЬКИЙ

м. Харків 7 лютого 1930 р.

[...] РОЗДІЛ VI

ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ — ЗНАРЯДДЯ «С.В.У.»

Виникнення української автокефальної церкви зв'язано безпосередньо з розгромленням збройних сил української контр-революції й з переходом її до підготовки повстання проти переможної Радянської влади.

Розбита наприкінці 1920 р. на полях громадянської війни українська контр-революція заховалася в заплілля, взялась за організацію бандитських зграй, силкуючись, дезорганізувати радянське будівництво й зняти повстання проти робітничо-селянської влади. Одна з найбільших ролей у підготовленні повстання проти Радянської влади була покладена на автокефальну церкву, утворену ідеологами й керівниками петлюрівщини виключно в контр-революційними намірами.

Думка про організацію автокефальної церкви зародилася в керівних українських контр-революційних колах ще за часів директорії* УНР [1]. На автокефальну церкву вони поклали великі політичні пляни. Вона, за їх плянами, мусила бути чинником, великого значіння в справі підтримки й закріплення серед куркульства ідей української буржуазної держави. Вона мусила дати петлюрівщині серйозну допомогу і її боротьбі з соціальною революцією.

Виникнувши спочатку в виді окремих груп, що зформувались** 1919–1920 р. в умовах і за підтримки так званої «Української Народної республіки» в «Кирило-Мефодієвське Братство», майбутня УАПЦ уже тоді об'єднувала найрішучіший націоналістичний антирадянський елемент, що ним керував

¹ В архіві збереглися два варіанти «Винувального висновку» – машинописний оригінал у справі та віддрукований в типографський спосіб. В даній публікації враховано редакторські правки, які здійснені в машинописному примірнику, але в цілому текст звірявся по друкованому примірнику.

* Так в тексті.

** Так в тексті.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ, ЛИПКІВСЬКИЙ* і інш. Вже тоді, ще невеличка щодо кількості своїх прихильників майбутня УАПЦ обіцяла бути одним з видатних чинників боротьби за «відродження» буржуазно-куркульської України в формі УНР.

Роля й значіння майбутньою УАПЦ, як пропагандистсько-петлюрівського органу, що був близький до села, уже тоді були ясні керівним колам українського антирадянського руху, що взяли її під свою опіку і стали на чолі українського церковного руху, що почався. Члени «ГУП»**, потім «БУД»*** — вважаючи, що негайне рішення ламання старо-слав'янської церкви може скомпрометувати розпочатий церковно-політичний рух, дискредитувати ідеал автокефалізації та підірвати розгортання загального пляну контр-революційної роботи, стали на шлях згоди із староцерковницькою ієрархією [2].

Керуючись цими міркуваннями, члени «ГУП», потім «БУД», зв'язуються з представниками старо-слав'янської ієрархії, пропонують окремим представникам її взяти на себе ролі митрополита автокефальної української церкви.

Розбит[а] Робітниче-Селянською Червоною Армією в одкритій боротьбі «українська контр-революція» шукала нових форм боротьби з Радянською владою. Найзручнішою, в розумінні конспірації й в розумінні перспектив, формою контр-революційної роботи була церква, бо давала можливість контр-революційним елементам, прикриваючись легальною церковною діяльністю здійснювати пляни боротьби з Радянською владою.

В зв'язку з цим, почали виникати тенденції, що захоплювали чим раз більшу й більшу кількість попів-петлюрівців, стати на рішучий шлях розриву із старою церквою; виникло й почало зміцнюватись намагання мати власну церковну ієрархію на чолі з митрополітом, що відповідала б вимогам української контр-революції.

Члени «БУД» проте продовжували, боячись підірвати загально-церковний антирадянський фронт, стримувати намагання до розриву з канонічними вимогами. «БУД» почав натискувати на керівника автокефального руху В. ЧЕХІВСЬКОГО, щоб він у своїй церковній тактиці додержувався тактичніших форм боротьби із слав'янською церквою і не ставав на шлях кардинального ламання взаємовідносин із старо-слав'янською церквою.

Питання про взаємовідносини із старо-слав'янською церквою й про тактику автокефальних діячів стало предметом спеціального обміркування на засіданнях «БУД». Розрив із слав'янською церквою було вирішено й поставлено питання про те, щоб придбати українського автокефального митрополита власними силами без сприяння слав'янської ієрархії. Це питання, як і питання

* В машинописному варіанті всі прізвища надруковані великими літерами, в друкованому – жирним шрифтом.

** «Товариство українських поступовців».

*** «Братство Української Державности».

про автокефалізацію української церкви повинен був розв'язати перший всеукраїнський автокефальний собор, скликаний 1921 р. Враховуючи значіння першого собору, що повинен був дати українському контр-революційному рухові одну з організаційних форм дальшої антирадянської діяльності, антирадянські кола інтелігенції, що ними керував «БУД» взяли в ньому гарячу участь [3].

Політична фізіономія собору мала різко визначений антирадянський характер. Всі його члени були об'єднані думкою про те, що собор утворює нову форму антирадянської організації і дальшу контр-революційну роботу вводить в легальне, а через те найзручніше річище.

Питанню про обрання митрополіта для автокефальної церкви, помімо тихоновської ієрархії, «БУД» приділив найсерйознішу увагу. В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що безпосередньо здійснював у автокефальній церкві, що зароджувалася, політичну лінію «БУД», ставив це питання на засіданнях «БУД». Треба було, на думку «БУД», взявши до уваги косність парафіян, влаштувати вибори так, щоб старо-церковницька ієрархія не мала б у своєму розпорядженні агітаційного засобу проти автокефальної церкви і не загальмувала її розвитку з самого початку. Річ мовилася про додержання так званої «канонічності».

На пост митрополіта автокефальної церкви «БУД» висунув кандидатуру В. ЛИПКІВСЬКОГО, одного з активніших керівників автокефального антирадянського руху, потім члена «СВУ». Вирішення 1-го Всеукраїнського собору*, продиктовані через В. ЧЕХІВСЬКОГО, «БУД'ом», були серйозним антирадянським знаряддям в руках української контр-революції. Вони проклали їй шлях до українського куркульства, дали легальну можливість переводити систематичний контр-революційний вплив на село та об'єднати куркульські контр-революційні елементи.

Колишня боязкість членів «БУД», що розрив із старо-слав'янською церквою й самоправне обрання митрополіта загальмує автокефальний рух, змінилась упевненістю в тому, що автокефальна церква покладені на неї завдання виконає. В цьому членів «БУД» переконали активні контр-революційні настрої учасників церковного собору.

Українська автокефальна церква — виплід «БУД» — таким чином організаційно зформувалась і приступила до фактичного здійснення покладених на неї контр-революційних завдань.

Українська контр-революція вирішила вжити негайних і енергійних заходів до того, щоб поширити поле антирадянського впливу УАПЦ. Керівники автокефальної церкви влаштовують низку агітаційних поїздок по Україні і втягають в антирадянську діяльність націоналістичний периферійний еле-

* В тексті зустрічаються написання назва 1-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. як з великої літери, так і з малої.

мент. УАПЦ і її керівні органи виконували активну контр-революційну роллю, доручену їм «БУД».

Актив УАПЦ у Києві й на місцях переводив посилену роботу в справі об'єднання й консолідації контр-революційних елементів.

Збанкрутовані ідейно і переможні у відкритих боях представники українських контр-революційних партій, петлюрівські старшини, коменданти й отамани ліквідованих Червоною Армією й органами Державного Політичного Управління Петлюрівські зграї — знайшли собі притулок і широке поле для контр-революційної діяльності в лавах так званих «священодіячів» УАПЦ.

УАПЦ мобілізувала розпорошені й розбиті контр-революційні елементи притягаючи їх до активної контр-революційної діяльності. Українські контр-революційні елементи, що влилися в автокефальну церкву, тісно зв'язалися з куркульством та іншими антирадянськими елементами села і повели спільну контр-революційну діяльність. Широкі можливості переведення контр-революційної роботи поміж куркульством під прикриттям автокефальної церкви привели в її лави значну кількість атеїстів, що зацікавились церквою, як знаряддям контр-революційної роботи.

Організаційний період УАПЦ під керівництвом «БУД» закінчився й показав, що зміцнена й поширена УАПЦ уявляє з себе вповні готовий апарат, щоб здійснити в широких масштабах антирадянські плани.

Велике значіння в житті УАПЦ відіграло питання про кадри «священнодіячів». Потреба в організації школи, що підготовлювала б активних діячів, була викликана подвійними міркуваннями: з однієї сторони, треба було підготувати контр-революційний елемент, що вступив в УАПЦ і що раніш не мав нічого спільного з релігією й церквою, для замаскування його антирадянських дій, з другої сторони, треба було оформити антирадянський світогляд контр-революційних діячів, що прийшли в УАПЦ.

Для цього були організовані «Вища богословська школа» [4] і т. з. «Братство робітників слова» [5]. Організація цих розсадників контр-революційної ідеології відбувалася з відома членів «БУД», а характер їх роботи «БУД» визначив своїми загально політичними директивами.

В той час, як «Братство робітників слова» мало своєю основною метою контр-революційне виховання автокефальної молоді, «Вища богословська школа» підготовляла автокефальних пропагандистів-попів, що після закінчення школи повинні були йти на села, щоб об'єднати ворожі радянській владі елементи. З цього погляду, керівники «БУД» і В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що здійснював безпосередню в УАПЦ їх лінію, заінтересовані були в тому, щоб притягти на «богословські курси» елемент, що був близький до селянства. По засвоєнні політичній* програми курсів, слухачі «богословської школи» виходили з неї

* Так в тексті.

вповні зформованими антирадянськими діячами і на практиці, по селах, чинили загальну з «БУД», а потім з «СВУ» контр-революційну справу.

Як керівники «БУД» цінили «богословську школу» і якого серйозного значіння надавали її політичній роботі, видно з того, що закриття цієї школи розцінювалося, як великий вдар* загальноукраїнському контр-революційному фронтові. Не меншу увагу приділив «БУД» і справі проповідництва в УАПЦ. Здійснюючи під керівництвом «БУД» контр-революційну роботу УАПЦ на одному з перших місць поставила проповідництво для розсадження в широкі колах мирян антирадянських настроїв. Щоб розв'язати це питання та визначити рямкі^{2*} проповідництва було організовано комісію, в якій брали участь члени «БУД».

1926 року український контр-революційний рух організаційно зформувався в «Спілку Визволення України». Програма «СВУ», що розв'язала поруч з іншим і ставлення «СВУ» до релігійного питання, передбачала, що автокефальна церква мусить користуватися, в порівненні з іншими церквами, низкою привілей.

Винувачений С. ЕФРЕМОВ [6] свідчить: «...українська автокефальна церква, поки справляє культурно-національну місію серед мас, має користуватися з допомоги й опіки держави, а її службовці³⁾ культу, де яким упривілейованим становищем серед службовців культур...»^{4*}. (Том 1, арк. 76)^{5*}.

На першому засіданні «СВУ» було вирішено розподілити всім членам обраної президії «СВУ» поміж себе ділянки антирадянської роботи. В. ЧЕХІВСЬКОМУ було доручено керівництво контр-революційною роботою через автокефальну церкву.

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ [7] свідчить: «В. ЧЕХІВСЬКИЙ мав продовжувати свою роботу в автокефальній українській церкві, організувати духівництво, а через нього згодом і селянство...». (Том 2, арк. 246).

На першому засіданні «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКИЙ оголосив список осіб з числа керівників УАПЦ, що, на його думку, були вповні надійними, щоб взяти участь в антирадянській роботі по автокефальній лінії «СВУ». В дальших своїх свідченнях В. ЧЕХІВСЬКИЙ пояснює причини, що спонукали його вже на першому засіданні «СВУ» назвати ряд автокефальних діячів як кандидатів у п'ятірку «СВУ» по автокефальній лінії.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

* Так в тексті.

^{2*} Так в тексті.

^{3*} В машинописному варіанті: «служебними».

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Тут і далі посилання на теми справи та аркуші в оригіналі надруковані окремим рядком після абзацу.

«В церковному мойому оточенні під впливом націоналістичного напрямку в громадянстві, що мав спільні тенденції з «СВУ», а саме: ідею національного поєднання, ідею пріоритету національної справи, а також і під моїм впливом, що іноді виявлявся в націоналістичних, спільних з ідеями «СВУ», відступленнях від загального церковного учення, визначалась група осіб, поєднаних згаданими вище думками; на осіб з цієї групи можна було довіритися, на мою думку, в національній справі; вони не пожегтвували-би національною справою для якої-будь іншої.

Я вважав, щодо цієї групи своїм світоглядом належали митроп. В. ЛИПКІВСКИЙ, арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ, М. ХОМІЧЕВСЬКИЙ, М. ЧЕХІВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ і Ю. КРАСИЦЬКИЙ. (Том 35, арк. 170–171).

На другому засіданні центру «СВУ» висунуті В. ЧЕХІВСЬКИМ кандидатури в п'ятірку «СВУ» по автокефальній лінії були затверджені.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ з цього приводу свідчить:

«На 2-му засіданні приблизно у вересні 1926 року нарада «СВУ» ствердила для закликання до поєднання п'ятки в мойому церковному оточенні, після обговорення, такі кандидатури: Л. КАРПОВА, Д. ХОДЗИЦЬКОГО, М. ЧЕХІВСЬКОГО, Ю. КРАСИЦЬКОГО, за 5-го кандидата точно не пригадую кого з 3-х: митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, чи М. ХОМІЧЕВСЬКОГО, чи Гр. ВОВКУШІВСЬКОГО. Цим ствердженням я одержав дозвіл говорити з кандидатами про «СВУ» й їх згоду на вступ до «СВУ». (Том. 35, арк. 71).

Центр «СВУ», враховуючи вигідне становище діячів автокефальної церкви в розумінні охоплення контр-революційним впливом куркульства, покладав великі надії на шойно затверджену автокефальну п'ятірку і поставив перед нею широкі завдання.

З цього приводу винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«За великий здобуток вважали ми заснування автокефальної церковної п'ятірки, що перевів ЧЕХІВСЬКИЙ серед кругів, близьких до автокефального руху. До цієї п'ятірки, крім самого ЧЕХІВСЬКОГО, увійшли ще: ЛИПКІВСЬКИЙ, ВОВКУШЕВСЬКИЙ, КАРПОВ, КРАСИЦЬКИЙ, М. ЧЕХІВСЬКИЙ — люди впливові серед прихильників церковної справи. Коли педагогічна група мала впливати на маси через школу і науку, то автокефальна ту ж таки роботу мала робити з церковної катедри. Ми сподівалися, що в масах, не вважаючи* на енергійну антирелігійну пропаганду, не вигасла ще віра, що церква серед мас править ще велику роллю і має прихильників, що священник, особливо на селі, може багато зробити для розповсюдження ідей «СВУ».

Таким чином, автокефальна п'ятірка мала зв'язати міськими й сільськими масами, які ще не порвали зв'язків з церквою...»*. (Том 1, арк. 91).

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

Контр-революційний вплив на село через автокефальну церкву притягав до себе велику увагу членів центру «СВУ». В. ЧЕХІВСЬКИЙ уже на першому засіданні центру «СВУ» загострює питання, щоб посилити вплив контр-революційної організації на село через автокефальну церкву.

1927 р. центр «СВУ» ухвалив замість п'ятирок систему груп по основним лініям роботи «СВУ», в тому числі й по лінії автокефальній.

З цього приводу винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«Коли було ухвалено перетворити організацію «СВУ» з системи п'ятирок на систему широких професійно-виробничих груп, В. ЧЕХІВСЬКИЙ один з перших заявив, що він уже має організовану групу «СВУ». Цю автокефальну групу «СВУ» було затверджено на засіданні президії «СВУ» в кінці вересня 1927 року...»*. (Том 2, арк. 439).

Керівник автокефальної групи «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Серед мого церковного оточення була група, що її поєднували думки, спільні з «СВУ», а саме: думки про українське національне об'єднання, про його потребу і про засоби до здійснення його. Особи групи були такі: я, мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, архієп. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ, В. ПОТІЄНКО, П. ГОРДОВСЬКИЙ, М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ, Ю. КРАСИЦЬКИЙ, Мик[ола] ЧЕХІВСЬКИЙ, Гр[игорій] ВОВКУШЕВСЬКИЙ. Вплив моїх націоналістичних спільних з тенденціями «СВУ», відступлень від церковного учення сприяв поширенню вищезгаданих думок серед осіб з групи...». (Том 35, арк. 120).

До цього часу поміж частиною діячів автокефальної церкви виникло незадоволення різкою контр-революційною діяльністю мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО. Ця частина автокефальних діячів вважала, що поведінка ЛИПКІВСЬКОГО приводить до розконспірування контр-революційної ролі УАПЦ. В зв'язку з цим почали виявлятися намагання до заміни ЛИПКІВСЬКОГО іншим кандидатом. Ця обставина була предметом обміркування на засідання центру «СВУ».

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«На цій нараді, що була поширеною, розглядалися такі справи: в зв'язку з кризою в церкві українській з напрямом Всеукр[аїнської] Церк[овної] Народи, що відбулася в вересні 1926 р. [8], а також і Вел[иких] Покр[івських] Зборів, що відбулися в жовтні виявлявся настрій проти залишення на мітрополітанстві митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Президіяльна нарада висловила побажання, щоб мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ залишився на мітрополітанстві. Зберегти ЛИПКІВСЬКОГО — така була директива...»*. (Том 35, арк. 202–203).

Звинувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

«В. ЧЕХІВСЬКИЙ зробив широку доповідь про справи автокефальні, а в зв'язку з собором церковним, що мав незабаром зібратися, та перевиборами митрополіта. Становище ЛИПКІВСЬКОГО на митрополітанській посаді зробилося, як казав доповідник, надзвичайно тяжким і складним. Своїми різкими й часом не зовсім тактовними виступами він поставив проти себе частину членів автокефальної церкви і його переобрання збільшило б заколот серед незадоволених членів церкви...* Присутні, вислухавши доповідь ЧЕХІВСЬКОГО, висловилися, що треба всеж підтримувати кандидатуру ЛИПКІВСЬКОГО. В такому дусі й було дано доручення ЧЕХІВСЬКОМУ — дбати про переобрання на митрополіта таки ЛИПКІВСЬКОГО...**» (Том 1, арк. 96, 97). Виконуючи одержану директиву, звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ за підтримки київських автокефальних антирадянських кіл почав підтримувати кандидатуру В. ЛИПКІВСЬКОГО.

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Передсоборна нарада в липні 1927 р. віддала під слідство мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО з неприхованим наміром підготовки його усунення [9]. В розмовах з деякими членами «СВУ», як з В. ДУРДУКІВСЬКИМ, С. ЄФРЕМОВИМ, Л. СТАРИЦЬКО[Ю]-ЧЕРНЯХІВСЬКОЮ [10], з приводу перед соборної наради і її заміру, я бачив певну думку, що мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО треба одстояти. Бесідники вбачали в можливості усунення велику шкоду і втрату для української національної справи, висловлювали певність, що ніхто мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО не замінить у його впливі на маси, в його вітворенні національного відродження в церкві.

Ці ж думки висловлювали і парахвіяне. Ідучи за цими настроями прихильників національної справи в церкві і за директивою «СВУ» — обстоювати за мітр. В. ЛИПКІВСЬКИМ, я вчинив такий виступ. З катедри Соф[іївського] собору з початку серпня 1927 року закликав людність подбати про реабілітацію мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО...***» (Том 35, арк. 205).

На одному з дальших засідань центру «СВУ» знову обмірковували питання про В. ЛИПКІВСЬКОГО.

Звинувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Дальше засідання кінця 1927 р., яке одбув ініціативно-керівничий гурток, зайняте було церковною справою. Одбулося воно в ДУРДУКІВСЬКОГО, присутні були: я, ДУРДУКІВСЬКИЙ, ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ [11], НІКОВСЬКИЙ [12], ЧЕРНЯХІВСЬКА, ЧЕХІВСЬКИЙ. Останній зробив докладну інформацію в зв'язку з собором, що мав бути незабаром скликаний головним

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

чином для обрання мітрополіта... * Я запитав, чому наш автокефальний гурток не вживе заходів, щоб помирити різні групи в автокефальному рухові... ** ЧЕХІВСЬКИЙ одповів, що наш автокефальний гурток уживає всіх заходів, щоб запобігти розламу і взагалі всякому тертю серед духівництва та парафіян і де-що справді робить, щоб пом'якшити стосунки...^{3*} Я запропонував, щоб наш автокефальний гурток все ж не видав цієї справи і ще пробував уживати заходів, щоб її полагодити. Бажано, щоб мітрополітом обрано було таки ЛИПКІВСЬКОГО, як єдиного кандидата, що має всі шанси на авторитетність і пошану ширших кругів цю кандидатуру і повинен підтримувати наш гурток і агітувати на неї. На таку резолюцію погодилися всі присутні і дали відповідне доручення автокефальному гурткові...»^{4*}. (Том 1, арк. 235–237).

Враховуючи обставов[к]у, що утворилася, В. ЧЕХІВСЬКИЙ повів лінію, щоб зберегти В. ЛИПКІВСЬКОГО, коли не як мітрополіта УАПЦ, то як фактичного її керівника.

З цього приводу винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Я, не маючи виконати директиву «СВУ» про залишення мітр. ЛИПКІВСЬКОГО на керівництві, добвалися лише того, щоб зберегти його хоч для праці в церкві богослужбової, єпископської, проповідницької, щоб мало значіння для продовження впливу мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО в справі національного відродження церкви. Поруч з моїми заходами в справі залишення на керівництві мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО у згоді з директивою «СВУ», йшли настрої і виступи кола, спорідненого з тенденціями «СВУ», також націоналістичного...^{5*} Після усунення мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО [13] я доповідав про це на Президії наради «СВУ». Нарада виявила незадоволення з усунення мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Мирилась нарада на тій думці, що мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ зможе продовжувати єпископське богослужіння і проповідництво...»^{6*}. (Том 35, арк. 206).

Після другого всеукраїнського собору УАПЦ, що відбувся восени 1927 р. і усунув В. ЛИПКІВСЬКОГО від офіційного керування церквою, питання про дальші перспективи роботи автокефальної групи було поставлено на обміркування центру «СВУ». Директива центру «СВУ» дана В. ЧЕХІВСЬКОМУ щодо обрання надійної з політичної сторони особою в мітрополіти УАПЦ замість В. ЛИПКІВСЬКОГО, була виконана. Коли колишній мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, під керівництвом «СВУ», організував вкупі з В. ЧЕХІВСЬКИМ автокефаль-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

ну церкву і утворив, таким чином, апарат для переведення контр-революційної діяльності, то на долю знов обраного мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО випало завдання поглиблювати досягнуті результати.

В своїй бесіді з ПАВЛУШКОВИМ [14] після другого собору В. ЧЕХІВСЬКИЙ висловив своє незадоволення новим мітрополітом.

*З цього приводу винувачений М. ПАВЛУШКОВ свідчить:**

«По словам В. ЧЕХІВСЬКОГО обрання БОРЕЦЬКОГО являється щасливим виходом, бо БОРЕЦЬКИЙ — людина цілком ідейна й здатна залагоджувати всякі конфлікти. Свою роботу новий мітрополіт має вести і іншому напрямкові, ніж вів її ЛИПКІВСЬКИЙ — коли той творив церковну національну організацію, БОРЕЦЬКИЙ має тільки поглиблювати здобуте раніш...»**.

(Том 3, ч.1, арк. 87–88).

Рішення центру «СВУ», що підвів підсумки діяльності автокефального собору, зводились до того, щоб продовжувати використання УАПЦ в інтересах загальної контр-революційної справи і в цьому напрямі керувати діяльністю знов обраного мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО.

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«В останньому своєму слові, підбиваючи підсумки всього сказаного й обміркованого під час засідання, С. ЄФРЕМОВ зупинився й особливо підкреслив такі моменти: треба дбати, щоб церковний автокефальний рух не занепав, щоб він був національно-політичним рухом, треба в цьому напрямкові впливати на нового мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО — цю роботу треба доручити досвідченому в церковно-політичних справах В. ЧЕХІВСЬКОМУ...»^{3*}.

(Том 2, арк. 325).

Низка антирадянських виступів автокефалістів притягла до себе увагу органів Радянської влади. Це питання було предметом обміркування центру «СВУ» восени 1928 р. Центр «СВУ» зваживши на обстановку, дав директиву керівникові автокефальної групи «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКОМУ провадити далі свою роботу в УАПЦ обережно, щоб не пошкодити загальній контр-революційній справі.

З цього приводу С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Пам'ятаю доповідь ЧЕХІВСЬКОГО восени 1928 року про справи в автокефальній церкві (в присутності звичайного складу гуртка, на квартирі в ДУРДУКІВСЬКОГО)...^{4*} Заслухавши інформацію і пояснення ЧЕХІВСЬКОГО, ми повинні були констатувати загрозу одній з наших груп і порадили ЧЕХІВСЬКОМУ велику обережність надалі, з занеханнями для його особис-

* Це речення є тільки в машинописному варіанті і відсутнє в друкованому тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

то усяких прилюдних виступів, що могли б стягнути репресії і на його, і на всенюку справу...»*. (Том 1, арк. 140–141).

Закінчивши збирати контр-революційні сили, автокефальна церква, крім продовження запільної роботи серед куркульства, почала організувати відкриті антирадянські демонстрації.

1926 року українські контр-революційні кола були схвильовані звісткою про вбивство С. ПЕТЛЮРИ [15], В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що здійснював в УАПЦ політичну лінію української контр-революції, вніс пропозицію відслужити в Київському Софійському соборі панихіду по ПЕТЛЮРІ. С. ЄФРЕМОВ та його група з міркувань конспірації не пристали на таку відкриту антирадянську демонстрацію. Проте панихіда була відслужена 30 травня 1926 року, для чого використано, як прикриття, десятиріччя з дня смерти письменника Ів. ФРАНКА [16].

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ запропонував свій проект: «30 травня відправити в Софійському соборі панихіду офіційно з приводу роковини смерті І. Франка й начебто за І. Франка, а неофіційно з попереднім широким особистим повідомленням громадянства певною таємною агітацією коло собору й самому соборі — за ПЕТЛЮРУ. Після довгих суперечок, у яких всі присутні рішуче виступали все ж таки проти такої прихованої панихіди, як до справи небезпечної й дуже сумнівної щодо наслідків, знаючи, що В. ЧЕХІВСЬКОГО все одно не переконаєш і йому нічого не доведеш, що коли він уп'ється на чому небудь, то його ніяк не зб'єш з його позиції, присутні перестали заперечувати, неначеб то дали свою згоду. І дійсно 30-го травня в Софійському соборі було врочисто відправлено панихіду за І. Франка й С. ПЕТЛЮРУ...»**. (Том 2, арк. 173–174).

УАПЦ відкрито демонструвала свою солідарність з української контр-революцією. Панихіда перетворилася в контр-революційну демонстрацію, підчас якої поширювались контр-революційні прокламації.

Винувачений М. ПАВЛУШКОВ свідчить:

«Говорили й ДУРДУКІВСЬКИЙ й ЄФРЕМОВ, що ця панихіда повинна мати характер нац[іональної] демонстрації. ЧЕХІВСЬКИЙ В., говорячи з ДУРДУКІВСЬКИМ і ЄФРЕМОВИМ, сказав, що бере на себе справу обладнати цю панихіду так, що всі думатимуть, що впоряджується її по Франкові і тільки довірочним людям можна буде сказати правду.

«...В день панихіди, або напередодні її, як прийшов до мене МАТУШЕВСЬКИЙ Б. [22], виробили ми з ним удвох текст коротенької листівки, яку надумали ми кинути підчас панихіди з хорів собору...»*** (Том 3, ч. 1, арк. 76).

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

Виниклий в колах «СВУ» проект увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ шляхом спорудження пам'ятника був підтриманий діячами УАПЦ. В кампанії збирання коштів на пам'ятник діячі УАПЦ взяли найактивнішу участь:

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Збирали гроші на увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ, збирали й на допомогу в'язням взагалі, а допомагали переважно політв'язням...»* (Том 29, арк. 48).

Допомога контр-революційним діячам в УАПЦ вилилася в форму так званої «братерської допомоги». За свідченням винуваченого В. ЧЕХІВСЬКОГО, в даному разі виявився вплив «БУД».

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Виявлявся вплив настроїв «БУД» в напрямі братерської допомоги парахвіян. Під впливом настроїв «БУД» у Києві парахвіянки подавали братерську допомогу в'язням націоналістичного напрямку... Особливо уважно допомога йшла ДЕРЕЩУКУ, відомому учаснику повстанського руху на Уманщині, МАХИНІ — учаснику нелегальних організацій українських...»** (Том 35, арк. 195).

Дані попереднього слідства малюють особливо яскраву картину контр-революційної роботи УАПЦ на селі. Як установила слідства, центр «СВУ» не раз звертав винятково серйозну увагу на цю сторону діяльності УАПЦ. Автокефальна п'ятірка «СВУ», приступаючи до виконання свого контр-революційного завдання в УАПЦ мала детально розроблений план, що передбачав усі можливості використання легального становища автокефальної церкви.

Маючи налагоджений апарат в виді органів управління УАПЦ, автокефальна група «СВУ» мала можливість регулярно зв'язуватися з периферією. Крім офіційних форм зв'язку ВПЦР, що нею керував автокефальний гурток «СВУ», вживала й засобів конспіративного порядку, щоб пропагувати ідеї «СВУ» в селах.

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«ВПЦР, вирішуючи ту чи іншу справу й всебічно її обмірковуючи, з конспіративною метою, безумовно, не занотувувала коли ВПЦР, так і різні офіційні документи її мали характер не фотографічного відбитку думок, які висловлювались, а подавали тільки голі факти ухвал, часом, навіть без певного мотивування. Усякі ж конспіративні директиви давались або на словах, а не то в довірочних листах на адресу певних осіб через руки і вже у крайніх випадках і в офіційному листуванні, складеному так, щоб лише межі рядків можна було винайти дійсну думку того, хто писав...»*** (Том 29, арк. 50).

Отже, директиви про пропаганду ідей «СВУ» йшли й через офіційні документи ВПЦР в виді інформаційних повідомлень, відозв і т. п.

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

Практична робота автокефальної церкви в справі здійснення контр-революційних завдань «СВУ» набула різних форм.

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Робота священодіячів УАПЦ на селі, як і в місті, йшла за певним керівництвом і впливом верхів УАПЦ, які в свою чергу діяли під впливом широких громадських кол взагалі й «СВУ» зокрема. І в залежності від нього полягала: 1 — в сіянні національно-політичного зерна; 2 — у скупчуванні національних елементів, явно ворожих до Радвлади, навколо церкви; 3 — у поєднанні їх на ґрунті національно-політичних ідей; 4 — у настроюванні цих елементів проти Радвлади і заходів її;

Сіяти національно-політичні зерна, сіяли всі діячі УАПЦ од найбільшого до найменшого, використовуючи для цього всі можливості від промови з церк[овної] катедри до приватної розмови віч-на-віч. Скупченні біля УАПЦ елементи поєднувалися в одну спільну організацію на чолі з ВПЦР. Поєднання це йшло через мрії, прагнення й боротьбу за самостійність України і ворожість до Радвлади. На селі центром таких поєднань були священники і Церковні] Ради. Кожний священнодіяч УАПЦ настроював людність проти Радвлади, в розмовах своїх, як наодинці, так і в компанії діяч не проминав тієї чи іншої нагоди, щоб довести неправду Радвлади, як і в боротьбі її проти віри, так і взагалі у різних заходах...»*. (Том 29, арк. 42).

Одним із серйозних засобів антирадянського оброблення віруючої людности була проповідь: спеціальний добір тем, націоналістичний антирадянський напрям проповіді, намагання зворушити в слухачеві контр-революційні настрої — все це зробило з проповіді одне з могутніх знарядь пропаганди в руках УАПЦ.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Перш за все націоналістичний напрямок, спільний з тенденціями «СВУ», приводив до націоналістичного напрямку в проповіді. Націоналістичний напрямок проповіді, захоплення національними темами, національними мотивами в проповіді, національними почуттями, намаганнями, націоналістичний тон — все це й було виявом не церковного, націоналістичного напрямку, спільного з течією «СВУ». (Том 35, арк. 175).

Таким чином, проповідництво досягло своєї мети. Ідеї «СВУ», часом прикриті богословськими формами, а часом вповні одверті проповідувались з церковних автокефальних амвонів — священодіячами УАПЦ. Винувачений С. ЄФРЕМОВ з приводу серйозної антирадянської ролі проповідництва автокефалістів свідчить:

«Робота автокефального гуртка складалася з впливу на парафіян через церковну катедру, з одного боку, та зв'язками на периферії через церковну

* Крапки в тексті

організацію й зародками того гуртування, що складалося біля церкви та її органів. Слово з церковної катедри було раз-у-раз у практиці автокефалістів досить важкою і не менше влучною зброєю, якої вони вживали для впливу на своїх парафіян. Особливою популярністю користувалися казання ЛІПКІВСЬКОГО та ЧЕХІВСЬКОГО, що цілком були перейняті національними мотивами перед якими церковні одступали на задній плян...*

...Навіть теми з вигляду церковного характеру все ж говорили слухачам про дійсність і звертали їхні думки в антирадянський бік; так, наприклад, полеміка з церковної катедри з безбожниками та антирелігійними виступами і пропагандою, коли навіть і не називала адреси, на яку була скерована, все ж ясно всім говорила проти радянські думки і вкоріняла їх слухачам...** Коли візьмемо на увагу, що це провадилося регулярно й систематично кожної служби, рік за роком, то зможемо зрозуміти, яку силу мала ця ніби крапля, що довбає камінь і надає йому потрібної форми...»^{3*}. (Том 1, арк. 131–132).

Другими засобами національно-політичного оброблення віруючого селянства в руках автокефальних діячів були церковні демонстрації.

Допоміжними засобами для пропаганди ідей «СВУ» в руках автокефалістів були так звані «сестрицтва», «братства», церковні хори й т.п. Організуючи їх, члени «СВУ» по автокефальній лінії мали на увазі об'єднання під антирадянськими гаслами куркульської молоді. Молодь, згуртовану в указані організації, притягалося до активної участі в автокефальній і антирадянській діяльності. З неї підготовлялись пропагандисти ідей «СВУ» серед селянства.

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Способами впливу на масу мали бути організації легальні при церквах, як сестринства й братства, церковні хори й т.і., до яких особливо затягати намагались молодь, як більше енергійний і рухливий елемент. Ці півцерковні товариства зучали до організування гуртування взагалі, а з другого боку вони були зручні й з того погляду, що через них можна було проводити в масу певні думки, пускати ті чи інші лозунги... З доповіді ЧЕХІВСЬКОГО знаю, що їх мали на увазі, як допоміжні органи в роботі пропаганди ідей «СВУ» серед мас...»^{4*}. (Том 1, арк. 132).

Керівники «СВУ» через автокефальну групу «СВУ» широко використовували для пропаганди ідей «СВУ» автокефальні з'їзди, приватні розмови з діячами УАПЦ і т.п.

Звинувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

«Конкретними прикладами агітаційної роботи Президії й окремих членів «СВУ» являються собори і з'їзди автокефальної церкви, які широко використовували для «СВУ»-ської агітації серед духовництва й парафіян В. ЧЕХІВСЬКИЙ разом з членами автокефальної п'ятірки і на загальних зборах, і в спеціальних, конспіративних нарадах, і в окремих, приватних розмовах... (Том 2, арк. 374).

В наслідок такої упертої систематичної протягом низки років антирадянської роботи автокефальної групи «СВУ», автокефальна периферія перетворилася на середовище контр-революції. Систематичні антирадянські виступи, контрреволюційне оброблення селянства в дусі ідей «СВУ» характеризує всю діяльність УАПЦ.

Свідок В. ПОТІСНКО свідчить:

«Склад духовництва на Житомирщині й Шепетівщині — найнепевніший, що дивилось на свою працю в авт[окефальній] церкві просто, як на роботу нац[іонально-] політичну. Отаманія церковна була не в меншій мірі, як на Конотопщині...»^{**}. (Том 6^{3*}, арк. 12).

...На Катеринославщині, церковний актив вважає за можливе сполучити працю в авт[окефальній] церкві з належності до УКП...»^{4*}. (Том 6, арк. 12).

...По округах й по селах безконтрольно розпоясувалися священники й просто казали, що автокефальна церква тільки одна зберігає петлюрівські традиції...»^{5*}. (Том 6, арк. 26).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Використовувались заходи радвледи щодо хлібозаготівлі й самооподаткування... Діячі УАПЦ йшли по лінії противній Радвледи. Вони мали на увазі поєднати село й протиставити його Радвладі...»^{6*}. (Том 29, арк. 42–43).

В деяких округах в результаті контр-революційної роботи автокефальних «священодіячів, виникли нелегальні антирадянські угруповання.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«...На периферії серед парафіян українськ[ої] прав[ославної] Церкви під впливом націоналістичної течії залишились групи, що були поєднані націоналістичними гаслами...»^{7*} Так, в Конотопі у 1925 чи 1926 році ще залишася націоналістичний нелегальний гурток серед парафіян української парахві...»^{8*} (Том 35 ч. II, арк. 195).

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Тут і далі в машинописному варіанті спочатку надруковано «Том 47», потім виправлено на «Том 6».

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

«...В 1925–25 р. в Ярославці на Глухівщині серед парохвіян була група, поєднана в організацію націоналістичними гаслами...* В Градіжському на Кременчуччині 1924–25 рр. була група церковної молоді, що захоплена була націоналістичними тенденціями, інтересам, що використовувала церковну організацію для читань і розмов не церковного, а національного українського змісту». (Том 35 ч. II, арк. 195).

Організовані на периферії осередки «СВУ» одержували від свого керівного центру завдання звернути серйозну увагу на роботу по автокефальній лінії «СВУ».

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Полтавська група «СВУ» мала звернути свою увагу особливо на автокефальну сферу, бо ТОВКАЧ [17] сам приймав діяльну участь в автокефальному рухові...** Він оповідав мені, що полтавська автокефальна група «СВУ» стоїть досить сильно і має великий вплив особливо по окраїнах, між міщанством...»^{3*}. (Том 1, арк. 105).

Керівники периферійних філій «СВУ» порядкували справами УАПЦ, вважаючи на інтереси здійснення загального пляну «СВУ» скерованого до збройного повалення Радянської влади.

Винувачений К. ТОВКАЧ свідчить:

«Щоб роботу провадилося в належному напрямку, для цього підбиралося таких кандидатів на священників, що самі добре розуміли завдання церкви і не було потреби їх «натаскивать». З приїздом до Полтави ЖЕВЧЕНКА та при наявності священника ТАРАНА я поволі відійшов від активної роботи в церкві, бо справа була в надійних руках...»^{4*}. ...Автокефальна церква самою своєю природою повинна була виконувати національну роботу і без директив «СВУ». Такі директиви і ЖЕВЧЕНКО і ТАРАН діставали від ЧЕХІВСЬКОГО, до якого вони ставилися з особливою повагою і зносилися з ними особисто...»^{5*}. (Том 40, арк. 72).

Ліквідована органами Державного Політичного Управління так звана «мужича партія», що була філією «СВУ», керувала діяльністю УАПЦ і Харківській окрузі, впливала на ВПЦР і успішність поширення своїх політичних ідей ставила в залежність від своїх зв'язків в УАПЦ.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«В наступні роки 1925–26 буваючи в Харкові придивляючись до виступів ДОЛЕНКА, ЩЕРБАНЕНКА і ЛЕЩЕНКА в церковних справах від імени

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

Церковної Ради, аналізуючи ті виступи, я переконався, що група ДОЛЕНКА має поза церковну політичну організацію... * [18] ...Церковна політика УМП зводилась до захоплення керівного проводу в церкві. Її вимоги такі: 1. Добір членів органів церковних діячів у духовництві; спрямування справи в націоналістичний бік через діячів церкви; 2 — використання церковної організації і церковних зв'язків для піднесення впливу політичної організації УМП; 3 — вплив на добір членів центральних церковних органів і на напрям діяльності тих органів, наприклад, навіяння УПЦР 1924–1926 р. націоналістичного напрямку і опозиційного нелойального погляду». (Том 35, арк. 209–209а).

Свідок ПОТІСНКО свідчить:

«В Харківській окрузі громада цілком впливала на УАПЦ і цей вплив виходив од осіб з яскраво позначеною політичною лінією...»*. (Том 6, арк. 13).

Київські члени «СВУ», маючи стосунки з селянством, використовували ці випадки для агітації на користь УАПЦ.

Керівник «СУМ», винувачений М. ПАВЛУШКОВ з цього приводу свідчить:

«Єдиною нашою силою проти більшовиків є українська церква і всі ми повинні підтримувати її і поважати своїх священників, бо вони роблять велике діло, розбуркуючи нац[іональну] свідомість мас. Коли селянин сказав, що в їхньому селі править і досі слов'янський піп, ми радили йому підмовити своїх сільчан і змусили його або перейти до української церкви, або ж просто вигнали та заклали нового, українця. В церковні справи і віру в людей влада не може втручатись, а через те і нічого боятись виявити тут свою ініціативу. Так розмовляли ми і з цим селянином, і з іншими, доводилось з якими нам їздити, або ж ночувати у їхніх хатах...»^{3*}. (Том 3, ч. I, арк. 337).

Склад сільського автокефального активу забезпечував автокефальній групі «СВУ» і пропагандистам її ідей — автокефальним попам споживний ґрунт. Сільське куркульство, що виступило за перші роки існування радянської влади із зброєю в руках проти соціалістичної революції в лавах повстансько-петлюрівських банд, зазнало поразки. Багато з учасників банд, а також діячів УНР, примушені змінити форму контр-революційної діяльності, взяли активну участь в організації УАПЦ, як плацдарму для продовження боротьби з радянською владою.

За підтримки свого спільника-куркуля УАПЦ зорганізувалась в контрреволюційний апарат. Коли більш кваліфікаційний український контрреволюційний елемент посів місця автокефальних «священнодіячів», то куркульський актив був його безпосередньою підпорою, зорганізувавшись в автокефаль-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

ні парафії. Заходи радянської влади викликали жорсткий опір з боку куркуля й загострили боротьбу на селі. Пропаганди за автокефальної церковної катедри ідей «СВУ» давала обґрунтування куркульським політичним настроям і вимогам. Автокефаліст-діяч УНР, автокефаліст — колишній бандит і автокефаліст-куркуль ішли єдиним контр-революційним фронтом і спільними шляхами.

Винувачений ЧЕХІВСЬКИЙ В. свідчить:

«Склад п'ятидесяток через соціально-економічні умови є в опозиції у своїх настроях до соціально-економічної політики уряду. Духівництво української автокефальної православної церкви складалось, набирались тоді, коли службовці різних установ УНР в значній частині залишались через політичні причини без праці. Немала частина священницьких місць прийняла урядовців в УНР. Через те духівництво вже по складу своєму мало значні завдатки націоналістичного ухилу. Всі умови парафіяльного життя, опозиційність в п'ятидесятках з боку соціально-економічного, націоналістичний склад духівництва утворювали в церковному житті значну течію, супротивну напрямку державної влади, приводило представників течії до незаконної діяльності, до державного злочинства...»*. (Том 35, арк. 180).

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«Виступаючи оборонцем націоналізму проти інтернаціоналізму, безкласовости проти класової лінії повної самостійності й відірванности України проти спільного життя з іншими братськими народами СРСР, автокефальний піп являється безумовно контр-революційною ворожею Радвладі силою на селі...»**. (Том 2 арк. 339).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Актив УНР, що лишився на терені Радянської України і виступив до лав УАПЦ, був таким же активом і тут. Роботу свою він провадив потай, обережно і тихо, по волі крок за кроком, щоб не будити підозріння влади і не викликати будь-якої біди на свою голову...»^{3*}. (Том 29, арк. 48).

Автокефалісти всемірно підтримували куркульський терор, спрямований проти представників радянської влади і сільських активістів.

З цього приводу винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Ставлення до терору подвійне було. Принципово всі виносили йому осуд і відкидали його. Фактично ж приймали його, як звичайний засіб боротьби й виявили задоволення, коли чули про той чи інший терористичний акт, направлений чи спрямований проти того чи іншого представника радвлади, або проти прихильників її...»^{4*}. (Том 29, арк. 46)

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

Кінцева мета діяльності «Спілки Визволення України» — збройне повалення Радянської влади — була ясно усвідомлена й врахована діячами УАПЦ. «СВУ», вважаючи на колосальні можливості УАПЦ в справі підготовки мас до повстання проти Радянської влади, кілька разів у період своєї роботи загострювала свою увагу на посилення роботи автокефальної церкви в цьому напрямі. Не знаходячи собі відповідного ґрунту в міських центрах серед робітничих мас і лояльної до Радянської влади трудової інтелігенції «СВУ» намагалося опертися на куркульські верстви, що відігравали домінуючу роль в УАПЦ, давали їй соціально політичний зміст. УАПЦ повинна було дати в розпорядження «СВУ» і керівників майбутнього повстання й значні кадри повстанців.

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«...Автокефальний гурток мав церковно-богословські курси, що виховували служників культу, які мали йти на село, пропонував в селах усякі організації, як сестричества й братства молоді, церковні хори тощо, що з одного боку навчали взагалі принципів організації, а з другого могли служити і цілям безпосередньої пропаганди... * Метою цієї пропаганди була не тільки дискредитація радянської влади перед селянством, а і практичні заходи до підготовки повстання. Це питання обмірковувалося на ініціативно-керівничому гуртку (в помешканні ДУРДУКІВСЬКОГО; присутні: я, ДУРДУКІВСЬКИЙ, ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ, НІКОВСЬКИЙ, ЧЕХІВСЬКИЙ), а також на гуртку автокефальному й інших протягом 1928 року». (Том 1, арк. 323).

Винувачений К. ТОВКАЧ свідчить:

«Основну роботу щодо організації селянства для повстання мала виконати особливо автокефальна церква, що в складі духівництва мала значний відсоток старшин петлюрівській армії...**». (Том 40, арк. 69).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Актив діячів УАПЦ стояв на антирадянській позиції, а через те й колишніх старшин армії УНР, що були в рядах УАПЦ, не міг не вважати за елемент, який зможе організувати військові частини й повести їх до бою, як би почалося повстання проти Радвлади. Такі думки я чув од Володимира ЧЕХІВСЬКОГО, держався їх і сам, не відкидали їх і інші діячі УАПЦ...»^{3*}. (Том 29, арк. 52).

Підготування повстання відбувалося останнім часом форсованим темпом; керівники й члени осередків «СВУ» контактували свої дії в цьому напрямі з автокефальним активом; застосовувався безпосередній інструктаж керівників осередків «СВУ» з сторони досвідчених у справах УАПЦ В. ЧЕХІВСЬКОГО й В. ЛИПКІВСЬКОГО.

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

Винувачений БЛИЗНЮК В. свідчить:

«ЧЕХІВСЬКИЙ Володимир розказав мені, що існує організація «Спілка Визволення України», до котрої належить він і багато інших українських діячів, приводну роллю в організації грає академік С. О. ЄФРЕМОВ, ЧЕХІВСЬКИЙ від організації «Спілки Визволення України» має доручення проводити широку роботу серед автокефальних приходів по Україні, закладати осередки організації «СВУ», через котрі провадить роботу по вихованню національної незалежної Української* свідомості, прагнення до утворення самостійної держави.

Таким чином, ці осередки повинні провадити підготовчу роботу серед широких мас, котрі скупчені навколо автокефальної церкви. Конечна мета організації «СВУ» полягає в тому, аби утворити українську незалежну державу, але до цієї мети можна бути дійти тільки шляхом широкої організації селянських мас в осередки «СВУ» по автокефальним приходам, на котрих буде лежати обов'язок державного перевороту через повстання...** ЧЕХІВСЬКИЙ В. пропонував мені, щоб я піддержав автокефальний рух, я йому сказав, що до цього часу я допомагав й матеріально і проведення роботи по утворенню автокефальних приходів, на що ЧЕХІВСЬКИЙ сказав, що цього мало; треба, щоб я роботу став провадити іншим шляхом, а саме: виходячи з означених вище вказівок ЧЕХІВСЬКОГО, серед свідомих українців-кооператорів, учителів, популяризував ідею «СВУ», скупчував ці сили біля автокефальних парафій. Таким чином, проводив підготовчу роботу до державного перевороту і утворення української самостійної держави. В цій розмові з ЧЕХІВСЬКИМ В., я йому обіцяв поїхати до м. Херсону та Миколаїва, де серед своїх старих знайомих довідатись про причини занепаду там автокефального руху і прийняти заходи до його пожвавлення, а також утворення осередків «СВУ»...»^{3*}. (Том 45, арк. 30, 32).

Винувачений Г. ХОЛОДНИЙ [19] свідчить:

«Початок повстанського руху ми уявили собі навесні або влітку 1930 року, через це й набувала особливо актуального значіння робота «Спілка Визволення України» по лінії автокефалії, яка мала стати за головного провідника повстанського руху і яка ховала в собі в особі панотців колишніх старшин українського війська. Успіх повстанського руху був для нас поза всякими сумнівами...»^{4*}. (Том 7, арк. 182).

Отже, попереднім слідством встановлено, що з перших днів свого виникнення УАПЦ була розгалуженням активних контр-революційних органі-

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

заций «БУД» і потім «СВУ». Всі межі, що розділяли УАПЦ від «СВУ» були стерті. УАПЦ була керівництвом підготовленого куркульства для збройного повстання проти Радянської влади.

[...]

4 лютого 1930 року

м. Харків

НАЧАЛЬНИК СЕКРЕТНОГО ВІДДІЛУ
ДПУ УСРР

(підпис)

В. ГОРОЖАНІН

НАЧАЛЬНИК ІІ-ГО ВІДДІЛКУ

(підпис)

Б. КОЗЕЛЬСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6.¹, спр. 67098, т. 2, арк. 2а, 121–168.
Оригінал. Машинопис.*

*Опубліковано:
Винувальний висновок у справі контр-революційної організації
«Спілка визволення України» (за винуваченням С. Єфремова,
В. Чехівського, А. Ніковського та ін.). Держтрест «Харполіграф». Друга
друкарня ім. В. Блакитного. – Х., вул. Карла Лібкнехта, 13. – С. 96–113.*

Примітки:

[1] Проголошення Української Автокефальної Православної Церкви було здійснено урядом Директорії УНР декретом від 1 січня 1919 р. за підписами Володимира Чехівського та Івана Липи. Підтримка автокефального руху урядом Директорії УНР, до якого входив Володимир Чехівський, мала велике значення у справі його розгортання. В суто церковній площині рух за українізацію та автокефалію православної церкви мав багато перешкод з боку традиційних церковних структур і тому його підтримка з боку українського уряду мала великий вплив у протистоянні між прихильниками Російської церкви в Україні та прибічниками автокефалії.

[2] Саме формулювання свідчить про розкольницьку діяльність карних органів радянської влади в церковному середовищі, оскільки згідно Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви державні органи на рівних засадах повинні були ставитись до всіх релігійних напрямків. Тому засудження діячів автокефального руху за можливу згоду із «староцерковною ієрархією» і є свідченням зацікавлення карних органів в унеможливленні будь-яких угод між церковними напрямками, які намагалися підтримувати в штучному протистоянні між собою. Під діячами ТУПу і БУДу малися на увазі засуджені на процесі «СВУ» С. Єфремов, А. Ніковський та ін.

¹ Кримінальні справи на осіб, яких знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС–МВС України.

[3] Перший Всеукраїнський Православний Церквний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. було зібрано після тривалого підготовчого періоду впродовж 1919–1921 рр., коли було здійснено українізацію церковних парафій на місцях і автокефальний рух набув виразних організаційних форм. Планувалося, що статус Всеукраїнського Собору УАПЦ отримає відомий в історіографії як «Собор Київщини» 22–26 травня 1921 р., але на нього зібралось мало делегатів і не з усієї України. Див. докл. *Перший Всеукраїнський Православний Церквний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд.: Г. Михайліченко, Л. Пилявець, І. Преловська. – К.; Львів: «Жовква», 1999. – С. 469–487.* На Першому Всеукраїнському Соборі УАПЦ були присутні представники інтелігенції, мистецтвознавці, науковці (див. списки делегатів Собору: *Перший Всеукраїнський Православний... – С. 401–436*).

[4] Пастирські курси УАПЦ діяли у 1921–1923. Задля влаштування духовної академії УАПЦ Михайло Мороз звертався з проханням надати приміщення колишньої Київської духовної академії на Подолі в листі до Відділу Народної Освіти Київського Губревкому від 27 січня 1920. ВПЦР організувала навчання при великому Софійському соборі та при Іллінській церкві біля вокзалу. Серед викладачів були прот. Нестор Шараївський (Голова курсів), о. Ксенофонт Соколовський (секретар), Григорій Стороженко, Дмитро Ходзицький, Василь Данилевич, Людмила Старицька-Черняхівська, її сестра Марія Старицька, о. Никанор Ковальський (інспектор) та ін. Лекції з огляду сучасного релігійного життя та практичне заняття по організації та проведенню церковних зібрань мав читати Голова ВПЦР Михайло Мороз. Єдиним практичним заняттям без лекцій було викладання основ церковно-парафіяльного справоздання, для якого запросили секретаря ВПЦР Івана Тарасенка. Для вступу на Пастирські курси УАПЦ було запропоновано проведення письмових іспитів з декількох запропонованих тем у вигляді невеличких творів на наступні теми: 1) Погляд на сучасний церковно-визвольний рух в українській Церкві, 2) Завдання українського церковно-визвольного руху, 3) Завдання священика на селі. Передбачалося створення 2-х груп слухачів — дяківської та священицької. Після закінчення курсів надавалося свідоцтво, але не гарантується посада. В якості оплати за навчання слухачам пропонувалося заплатити грошима, або натурою – «3 пуди борошна, 5 фунтів жирів або інших продуктів по вартості».

[5] «Братство робітників слова» було організоване при соборі Св. Софії Благовісником УАПЦ Володимиром Чехівським у 1921 р. Метою цього Братства була євангелізація населення. Керівні діячі УАПЦ неодноразово підкреслювали в своїх промовах і творах, що через імперську церковну політику в Україні Російської церкви у XVIII–XX ст. український народ «впав у дикунство» і не знає Святої Євангелії. Тому через брак друкованих видань Святого Письма члени Братства вчили на пам'ять частини Нового Заповіту і потім

цитували їх на зборах. Прикладом може слугувати цитування сестрою Теклею Щурук глави з Євангелія під час засідання Першого Собору УАПЦ (*Перший Всеукраїнський Православний... – С. 367*).

[6] Єфремов Сергій Олександрович (псевдоніми Ромул, С. Охріменко, Р. Дніпровенко, Киянин та ін.) (1876–1939) — видатний політичний діяч, літературознавець, академік ВУАН, віце-президент АН. Народився в священничій родині. Член таємної української громади в Київській духовній семінарії (1888–1895). Член Київської студентської громади в Київському університеті Св. Володимира (з 1897). Один із засновників Української демократичної партії (УДП) (1905–1907). Внаслідок розколу в УДП в 1905 її частина на чолі з С. Єфремовим, Ф. Матушевським та Б. Грінченком заснувала Українську радикальну партію (УРП). З 1905 був видавцем першої української газети «Громадська думка» (редактор — Федір Матушевський). Після об'єднання УДП і УРП наприкінці 1905 виникла УДРП (Українська демократично-радикальна партія) увійшов до її керівного складу. Замість газети «Громадська думка» почала виходити газета «Рада». Секретарем «Ради» став С. Петлюра. У вересні 1908 заснував Товариство українських поступовців (ТУП), до складу якого увійшли М. Грушевський, А. Вязлов, В. Прокопович, А. Ніковський, Є. Чикаленко та ін. З 1909 — секретар Ради ТУП. У квітні 1917 на Українському Національному Конгресі був обраний разом з В. Винниченком заступником М. Грушевського. У червні 1917 очолив секретаріат з національних справ у Генеральному Секретаріаті ЦР. Згодом відійшов від політичної діяльності. У лютому 1919 був обраний академіком ВУАН, а з 1922 — віце-президентом АН, головою господарської управи. 21 липня 1929 заарештований. Засуджений на процесі «СВУ» на 10 років позбавлення волі, 7 років провів у Ярославському політизоляторі. У 1937 переведений до Владимирського політизолятора. Помер 31 березня 1939 в одному з таборів ГУЛАГу.

[7] Дурдуківський Володимир Федорович (1874–1938) — видатний політичний, громадський, освітній і церковний діяч, учений, педагог, фундатор і директор І Київської української гімназії ім. Тараса Шевченка (потім трудової школи № 1), керівник науково-педагогічної комісії ВУАН, один із засновників видавництва «Вік» (ліквідоване 1930), брат диякона Олександра Дурдуківського. Закінчив Київське духовне училище (1889), Київську духовну семінарію (1895) і духовну академію зі ступенем кандидата богослів'я (1899). Служив дияконом в Чеснохресній церкві на Подолі, працював викладачем російської мови в Кисво-Подільському духовному училищі. Керівник праці з педагогіки. Спочатку співпрацював з діячами церковно-визвольного руху, але потім відійшов від праці. Був засуджений на процесі «СВУ» 9 березня — 19 квітня 1930, отримав 8 років, але незабаром був відпущений. 11 грудня 1937 рішен-

ням Особливої наради УНКВС Київської обл. засуджений до розстрілу. Вирок виконано 16 січня 1938. Реабілітований 25 січня 1967.

[8] Йдеться про т. зв. «кризу» в УАПЦ, яка виникла у вересні 1926 р. і закінчилася потрібною органам влади зміною керівного складу ВПЦР на Покрівських Зборах УАПЦ в жовтні 1926 р. Новим складом ВПЦР було здійснено тривалу підготовку для підготування усунення митрополита Василя Липківського від керівництва УАПЦ, яка завершилася його звільненням від митрополичого служіння на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р.

[9] Матеріали Передсоборної наради в липні 1927 р., де містяться матеріали щодо засудження митрополита Василя Липківського друкуються в збірнику. Див. док. №№ 35–37.

[10] СтарицькаЧерняхівська Людмила Михайлівна (1868–1940) — українська письменниця, перекладачка, член ТУПу, член УНТ, редактор Літературно-Наукового Вісника, голова Українського Клубу, авторка перелкадів українською мовою збірника акафістів для УАПЦ, донька відомого письменника, поета і театрального діяча М. П. Старицького та рідної сестри композитора Миколи Лисенка — Софії Лисенко. У справі «СВУ» була заарештована 15 січня 1930. На процесі її було засуджено до 5 років ув'язнення і позбавлено прав на 3 роки, але через два місяці після процесу випущено на волю. Востаннє заарештована 20 липня 1940 і вивезена до Харкова, потім до Акмолінська.

[11] Гребенецький Олександр Зіновійович (1874–1937) — учитель і помічник завідуючого 1-ої Київської трудової школи ім. Т. Г. Шевченка. Заарештований 4 липня 1929. На процесі «СВУ» засуджений до 5 років з позбавленням прав на 2 роки. Відбував покарання в Ярославській тюрмі. 7 грудня 1927 «трійкою» УНКВС Марійської АРСР засуджений до страти. Розстріляний 8 грудня 1937.

[12] Ніковський Андрій Васильович (1885–1942 [?]) — літературознавець, публіцист, редактор української газети «Рада» (1913–1914), тієї ж газети під назвою «Нова Рада» (1917–1919), член Центральної Ради, міністр закордонних справ УНР у 1920, перший голова Українського Національного союзу. Після повернення з еміграції у 1924 — співробітник ВУАН, один з редакторів «Словника живої української мови». У справі «СВУ» заарештований 23 липня 1929. Засуджений на 10 років з позбавленням прав на п'ять років. Звільнений 21 квітня 1940. За свідченнями сучасників переїхав до дочки в Ленінград, де помер від голоду під час блокади.

[13] Усунення митрополита Василя Липківського відбулося на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 17–30 жовтня 1927 р.

[14] Павлушков Микола Петрович (1907–1937) — студент Київського інституту народної освіти. Заарештований 18 травня 1929. Засуджений до 10 років позбавлення волі з пораженням в правах на 3 роки. У Соловецьких таборах «трійкою» УНКВС 9 жовтня 1937 засуджений до смертної кари. Вирок виконано 3 листопада 1937.

[15] Про це зокрема є згадка у «Щоденнику» С. Єфремова від 26 травня 1926 р.: «Розійшлася чутка, що вбито в Парижі на вулиці С. В. Петлюру. Чутка йде од голови виконкому Любченка, отже, офіційна. Ніби зробив це якийсь емігрант-українець... Якщо цьому правда, то не без радянської руки тут...» // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929.* – К.: ЗАТ «Газета РАДА», 1997. (Серія «Мемуари»). – С. 377.

[16] Про паніхиду в Софійському соборі, яка відбулась 30 травня 1926 р. див слідчу справу Володимира Чехівського. Офіційні заходи Академії наук з приводу роковин смерті Івана Франка відбулись 13 травня («Засновано офіційний Комітет для святкування 10-х роковин од смерті Франка. До комітета запрохано Грушевського та Кримського» // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929...* – С. 374–375) та 25 травня 1926 р. («Засідання присвячене пам'яті Франка. У величезну залу набилося повно публіки, але публіки дикої, що більш галасувала, ніж слухала, і перебивала доповідачам. Тяжко було говорити. Краще б їх менш ходило. // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929...* – С. 377).

[17] Товкач Костянтин Іванович (1886–?) — член Полтавської колегії адвокатів. Заарештований 15 вересня 1929. Засуджений на 5 років позбавлення волі з пораженням в правах на 2 роки. Подальша доля невідома.

[18] Тут йдеться про діяльність харківського осередку («українська анти-радянська організація у Харкові»), який у лютому 1927 р. був «викритий» чекістами і всі його учасники заарештовані. Під час допитів і обшуків було встановлено, що представники цього осередку мали зв'язки з УАПЦ. Зокрема у Якова Стороженка було знайдено листування з Михайлом Морозом.

[19] Холодний Григорій Григорович (1886–1938) — співробітник ВУАН, керівник Інституту української наукової мови, Викладач Київського інституту народної освіти. Заарештований 23 серпня 1929. Засуджений на 8 років позбавлення волі з пораженням в правах на 3 роки. 14 лютого 1938 засуджений до смертної кари. Дата виконання вироку невідома.

№ 90

Уривок з листа митрополита Івана Павловського до архієпископа Івана Теодоровича про «надзвичайний» собор 28–29 січня 1930 р. про ліквідацію УАПЦ від 5 серпня 1931 р.**ДОКУМЕНТ САМООЧОРНЕННЯ.****МИТРОПОЛИТ ІВАН ПАВЛОВСЬКИЙ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ УАПЦ**

Через 8 місяців після надзвичайного Собору в грудні 1930 р., якому влада дозволила відновити Українську Православну Церкву в обмежених рамках, Митрополит Харківський і всієї України Іван Павловський написав листа до архієпископа Іоана Теодоровича у Сполучених Штатах, в якому намагався довести, що УАПЦ не була ліквідована комуністичною владою, а «самоліквідувалася». Можна припускати, що лист був написаний під тиском, якщо не під диктат, ДПУ.

Через нецерковну діяльність в Церкві і використання її керуючих органів в політичних цілях, про що посвідчили на процесі СВУ В. М. Чехівський, К. І. Товкач та ін., не тільки була унеможливлена праця, а й повстала реальна загроза самому існуванню нашої Церкви. Слов'янщина з новою ненавистю й неприхованою зловтішністю піднялась знову на нас. Віруючий нарід переставав вірити нашому церковному слову, почався відхід деяких парафій до слов'янської Церкви. Ми чули докір віруючого українського народу: куди нас заведено, до кого тепер йти? Слов'яни втішалися з нашого трудного становища й безсоромно всяк перед народом ганьбили нас і нашу Церкву. Церква, після свідчення В. М. Чехівського і інш., не мала чим виправдатися. Що ж було робити? Чекати ліквідації ззовні і Цим остаточно показати перед усіма, що українська Церква була не Церква, а політична організація?

Помолились Богу і вирішили: треба рятувати Церкву. Був один життєвий порятунок при всяких умовах, це — самоліквідація церковної організації, тієї організації, яка, за свідченням самих керівних членів Церкви, використовувалась в нецерковних Цілях. Така була воля всієї Церкви, що скликала Надзвичайний Собор, який сам, під почесним головуванням Найпочеснішого митрополита [Миколи [Борецького], після доповіді Голови ВПЦР прот. Л. Юнакова, одностайно висловився й одноголосно затвердив рішення: во ім'я життя Церкви ліквідувати керуючі органи УАПЦ. То значить, були ліквідовані: ВПЦРада, Окр[угові] Ц[ерковні] Ради й духовне керівництво Церквою митрополита та єпископів. Осталися жити неорганізовані поміж собою парафії без керівництва та діяти їхні парафіяльні ради. Митрополит та єпископи зосталися священнодіяти й працювати в межах своїх катедральних парафій. Отже,

не розпорядженням комуністичного уряду, як то було повідомлено в *Екклезія*, а сама Церква зліквідувала свою нецерковну організацію. Про ухвалу Надзвичайного Собору була надіслана до всіх парафій інформація, підписана Найпочеснішим Миколою та Президією ВПЦРади.

5. VIII. 1931 р.

[Митр. Іван Павловський]

Опубліковано:

Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк; Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977.

Репринтне видання. К., 1998 – Т. IV (XX ст.). – Ч. 1. – С. 321–322.

Мартирологія Українських Церков: В 4-х т.

Т. I: Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскіл» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 159–161.

№ 91

Уривок з книги митрополіта Василя Липківського «Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви» про розкол в керівництві УАПЦ 1926–1927 рр. [після 1932 р.]

ТРЕТЯ ВСЕУКРАЇНЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКОВНА РАДА

На 1-е серпня р[оку] 1926 від 2-ої ВПЦР залишилось порожнє місце й печатки ДПУ на дверях канцелярії [1], а в серпні до Києва прибувають єпископ Петро Ромоданів з своїми підручниками єпископом Марком Грушевським і протоієреєм Костем Шараєм. Вони ввійшли в стосунки з заступником митрополита УАПЦ архієпископом Нестором Шараєвським і від нього пішло прохання до ДПУ про скликання на 1-е вересня наради для обговорення питання про дальше керівництво УАПЦ і зняття печаток з канцелярії ВПЦР для підготовки до наради. Дозвіл зараз же було дано, канцелярію ВПЦР розпечатано, і в неї вступили нові хазяї [2].

Нарада в свій час відбулась під головуванням, запевне, Ромоданова; на нараду прибуло 20 єпископів і душ 60 духівництва й мирян. Нарада обрала «тимчасову комісію по унормуванню життя УАПЦ» під почесним головуванням архієпископа Нестора Шараєвського; головою комісії обрано єпископа Ромоданова, членами архієп. Малюшкевича й Павловського, мирянина Кобзаря і ще якогось земляка Ромоданова. Нарада винесла осуд Ярещенка, Потієнка, а вже загалом і мене, склала свою ухвалу щодо дальшого напрямку життя УАПЦ й доручила комісії скликати в свій час Покрівські збори; між іншим доручила комісії прохати владу про моє визволення.

В цей час я сидів у Харкові при ДПУ і, запевне, нічого не знав, що робиться. Числа 10-го серпня прийшов до мене в камеру сам головний агент по церковних справах Харківського ДПУ Карин і показав мені протокол наради, підписаний власноручно всіма єпископами, дав прочитати ухвали наради й запитав чи згоден я дати свій підпис на цих протоколах. Але ж це було б підлогом, бо я ж не був на нараді, тим більше, що я прямо заявив, що з осудом своїм і інших наших діячів не погоджуюся. Тоді Карин сказав мені написати на окремому папірці, в чому я погоджуюсь з ухвалами наради.

Ухвала наради як що до керівництва УАПЦ в минулому, так і в проєкті на майбутнє складена в загальних фразах, і тому я написав: «що до хиб в керуванні церквою й клопотанню про її реєстрацію, а також що до проєкту на майбутнє, то я з цим погоджуюсь і на це даю свій підпис» (копію цієї моєї згоди я подав до комісії). В своїй підписці я абсолютно нічого не казав ні «про визнання всіх помилок в справі відношення до держави», ні про осуд окремих осіб.

Це я кажу до того, що Малюшкевич навіть в часописі «Церква й Життя» (ч. 2 (7) 1928 р. ст. 84) [3] оголосив ганебну брехню ніби «Митрополит Василь визнав усі помилки в справі відношення до держави й усі ухвали вересневої наради й дав під ними свої підписи».

Нічого цього не було. У Малюшкевича мусіла бути копія моєї згоди, але він замість того, щоб її буквально привести й дати читачам можливість самим з неї зробити висновки, брехливо її перекручує¹. Більше як 1½ місяці я просидів в одиночній «келії» при Харківським ДПУ, і так і не знаю, за що.

Ніяких обвинувачень мені не було дано. Правда, Карин дав мені (здається) 6 пактів, на які я мусів відповісти, але крім першого пакта відносно моїх промов, що взагалі не відповідали радянській ідеології, всі інші пакти просто мене не торкались: що я не протестував проти діяльності Ярещенка й Потієнка, що не впливав на працю ВПЦР, що погодився на призначення закордонних представників, на участь в Стокгольмській Конференції і т. і., одно слово було ясно, що й ці всі пакти були придумані, аби хоч що небудь проти мене висмоктати. Копії цих пактів і відповіді на них я теж подав до комісії.

Запевне, не клопотання наради, а якісь свої таємні для мене й по цей час міркування ДПУ, спонукали його після вересневої наради звільнити мене; 4/17 вересня з'явився несподівано до мене в Харківське ДПУ Ромоданів і став мені за янгола визвольника. Але та надто показна й зворушлива зустріч, яку зробив мені народ і в Харкові і в Києві після мого звільнення, вже вирішила мою долю: мене треба було конче зліквідувати...*

¹ Власне це була доповідь «про життя Церкви» на Великих Микільських зборах 1928 р., що її склали Ромоданів і Малюшкевич, а прочитав, ледве, кажуть, прослабував, на зборах член ВПЦР Коляда (прим. В. Липківського).

* Крапки в тексті.

Прибувши в «комісію по унормуванню», я застав все як інакше старе рідне: ті ж самі стіни, ті ж самі люди і в Києві й на периферії; але ж не те: зовсім дух не той. Така ж, кажуть, була й вереснева нарада: ті ж самі люди, а зовсім інший дух... Проекти своїх ухвал нарада перше носила до ДПУ і лише після ухвалення там, записувала їх до свого протоколу. Члени наради мусіли триматись перед ДПУ як учні перед грізним педагогом, за найменший ухил від заведеної ДПУ дисципліни одержували від нього сувору догану; одно слово це вже була не вільна церковна організація, а церковна філія ДПУ. В «комісії» крім Ромоданова запанували Малюшкевич, що вже мостився в Києві, й Павловський, що вже сидів у Харкові; здається ті люди, але не ті...*

За секретаря в Комісії чомусь став єпископ Переяславський Володимир Дахівник, раніш палкий захисник церковної волі, а зараз не менш палкий...** провокатор і ворог «контрреволюції»; той же Кобзар, давній голова Соломенської парради, раніш щира людина, а тепер не менш щирий одвертий агент ДПУ; тут же й діловод протоієрей Харитон Говядовський, і раніш, правда, огидна людина, а тепер ганебний провокатор і не гірший від Янушівського Іуда зрадник [4]. «Новий курс» випирає уже з усіх боків [5]. Архієпископ Нестор Шараєвський — людина кволла, і тому організацію ієрархії УАПЦ по новому курсу взяв на себе єпископ Ромоданів і справді виконав це завдання не гірше патріаршого заступника Сергія в Москві [6].

Вереснева нарада власне була репетицією Великих Покрівських зборів [7], а «комісія по унормуванню життя УАПЦ» була підготовчою інституцією до 3-ої ВПЦР. Покрівські збори 1926 р. в свій час відбулись, зупинки з боку ДПУ ніякої не було, бо все робилось в повному контакті з ним. На збори прибуло досить народу, душ 150, майже всі єпископи, багато духівництва й мирян; «живий інвентар» був усе старий, знайомий. Але єпископат уже все купчився коло нового «ідеолога» Ромоданова, держав ніс по новому курсу, у духівництва ще де-не-де проривались проміння старої вільної доби, але більшість здається потрапляла за єпископами, мирянство трималось сумно, розгублено, а над усім так і висіла густа хмара ДПУ. З початку збори виявили наче опозиційний настрій, обрали за голову зборів В. Чехівського, але й це може було підстроєно, щоб старими постатями прикривати новий курс.

Після звичайних «доповідів з місць» Ромоданів почав промову про стан УАПЦ, до якої він весь час готувався. Промова тривала цілий день з ранку до вечора. Це було найганебніше обвинувачення УАПЦ, топтання в болото всього, що було кращого в ній, пересипання всяких наклепів, інсинуацій, часто досить дріб'язкових, смакування з розв'язністю вуличного фіглярна всім, чим можна вплинути на слухачів. В певнім тенденційнім зв'язку Ромоданів зачи-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

тував винятки з моїх листів до Шелухина [8] та Бачинського, з мого Акафисту «Непорушній стіні» [9]. А найгірше досталось бідному Потієнку, що в цей час мучився у в'язниці, та Американській часописі «Дніпро» [10]. Потієнко якось написав листа до архієпископа Івана Федоровича*, в якому правдиво описав стан УАПЦ в Радянській державі. Винятки з цього листа архієпископ Федорович вмістив без підпису автора в часописі УАПЦ в Америці «Дніпро».

ДПУ, запевне, знало автора, він і сам не крився. «Дніпра» до нас дійшло лише 2–3 числа, а то не доходили, але Ромоданів приніс число з листом Потієнка з ДПУ і вже з годину вимагував ним перед зборами, при чому доставалось і Потієнку й «Дніпру» й Американській церкві. Висновок промови Ромоданова був той, що УАПЦ не мала й не виробила ніякої ідеології, ухилилась в бік шовінізму, політиканства, дратувала владу, і тому потрібна повна зміна курсу її життя.

Після цієї ганебної промови я вийшов зі зборів і вже на них більше не ходив. Приходили до мене, просили благословити закінчення їх, але я не пішов, сказав, як колись російський митрополит Филип [11] опричнику царському Малюті Скуратову [12], що благословляю тільки добрих і на добре...** Запевне, Покрівські збори цілком зтвердили ухвали вересневої наради, ще раз винесли осуд мені, Яреценку й Потієнку й вирішили в 1927 році скликати Всеукраїнський Церковний Собор***. Цих ухвал було складеної кілька проєктів і подано до ДПУ, де їх проглянуто, перероблено й лише тоді оголошено й занесено до протоколу.

Це вже стало традицією 3-ої ВПЦР — проєкти своїх ухвал подавати передусім на ухвалу ДПУ. Обрання президії ВПЦР теж, запевне, відбулося в контакті з ДПУ. За голову ВПЦР обрано Ромоданова, за його заступника — Машкевича, за 2-го заступника вигулькнула нова людина, що затуляючи мабуть своє минуле та забезпечуючи свій спокій, теж пішла на ганебні послуги ДПУ.

Це був старий протоієрей Леонтій Юнаків, чоловік великої постаті, але малої душі. Він був у Лубнях і прийняв до себе архієпископа Яреценка; за це Яреценко, ставши Харківським архієпископом, перевів до Харкова за настоятеля Миколаївського Собору Юнакова, хоч потім якось жалівся, що це людина не наша, «аристократ великий». В Харкові він заступив місце Ромоданова, став правозаступником ВПЦР при уряді.

Коли в Харкові відбувались тяжкі події, арешт і заслання архієпископа Яреценка, відібрання Миколаївського собору, коли другий священик о. Павло Протопопов і диякон Антін Янченко весь час були з народом і за це сіли до

* Тут: Теодоровича.

** Крапки в тексті.

*** Тут йдеться про II Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р.

в'язниці, Юнаків, як казали, хвостом укритися (а може й прапором ДПУ), і його зовсім не було видно.

Лише коли знов ДПУ накинуло ключи від собору українцям, Юнаків знов з'явився. Харківська парафія його зненавиділа, і йому, як він сам писав до ВПЦР, в Харкові вже не сидня була. Але запевне, коли за ним ДПУ, хто проти нього.

За секретаря обраний співробітник Ромоданова й Малюшкевича... * й ДПУ, Харитон Говядовський, за скарбника такий же співробітник Кобзар, за членів ВПЦР єпископи Марко Грушевський і нездатний Яків Чулаєвський, що сидів без діла на своїй пасіці коло теста. З мирян вигулькнув якийсь Олександр Левицький [13], жалюгідний дідок, що ніякого відношення до УАПЦ не мав, а лише (хоч був колись членом суду) подавав страви в їдальні, де часто збирались «на шклянку кави» члени нової президії й агенти ДПУ, і письменник Грицько Коваленко, якого, признаться, я підбив, але він скоро побачив, в яку компанію попався, й відійшов, а замість нього Ромоданів викопав якогось Оверка Коляду.

Цей перший склад 3-ої ВПЦР найкраще характеризує порівняння його, долі з долею останнього складу 2-ої ВПЦР. Там голова ВПЦР Потієнко після перебування більш року у в'язниці сидить у Харкові й досі під забороною виїзду і спасся від заслання лише тим, що зрікся сану протодіякона, а його заступники архієпископ Ярещенко, протоієрей Хомічевський, секретар Гордовський, члени — протоієрей Ходзицький, Вовкушівський, Терещенко, Андріїв (що заступив Свідерську, що відійшла) — всі на засланні, лише тому, що не пішли на послуги ДПУ, а тут голова ВПЦР єпископ Ромоданів, єпископ Грушевський, Чулаєвський, протоієрей Говядовський, Оверко Коляда ганебно через часопис зріклися сану, віри, «щоб стати корисними громадянами УССР», а єпископ Малюшкевич, протоієрей Юнаків вільно «працюють»...**

Хоч Покрівських зборів 1926 р. я не визнав, але з обраною ними президією ВПЦР вважав потрібним працювати, бо входив в її склад по офіції, як митрополит. Тяжка то була праця в такім оточенні. Таймайже й праці ніякої не було, хіба тільки відбиватися від «стріл ворожих», бо підписку про невиїзд з Києва було взято з мене ще в Харкові. Правда, праця нової ВПЦР як наче справді пішла в гору; статута УАПЦ, що складений був ще 2-ю ВПЦР й не дждався реєстрації, зараз же для 3-ї ВПЦР було зареєстровано [14].

Крім того нарешті дано дозвіл на видання часопису «Церква й Життя», що його так вперто добивалась 2-а ВПЦР. От же я взяв на себе головування в редакційній колегії й віддався видавничій справі. Тяжке було це видання, бо весь матер'ял ми мусіли відсилати до Харківського ДПУ, і друкувався часо-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

пис в Харкові, але все ж з великим напруженням праці я склав його 4 числа й почали ми його видавати з січня 1927 року. Та лише 1-ше число ДПУ пропустило майже без змін, а потім стали викидати половину й більше матер'ялу, нарешті забракували й мене.

Після мене через кілька місяців випустили ще 5-е число, а р[оку] 1928 ще два в стилі вже колишніх «Спархияльних ведомостей», і після того видання зовсім припинилось. Брати участь в засіданнях ВПЦР, це для мене була чиста мука, а вислухувати протоколи — ще гірша.

Голова Ромоданів з великим авторитетом промовляв голосні фрази, але праця його завжди була якась капосна, недобророзличлива до УАПЦ, руйнацька, інформації наявне брехливі, однобічні, й у всьому витикалось виконання завдання, що на нього покладено ДПУ. Секретар Говядовський це був старий стрекулист, більш як 25 років секретарював в Консисторії і вже добре набив руку; складені ним протоколи були взагалі тенденційні¹ неправдиві, з явним наміром щодо мене шпигунським, більшість цих протоколів я відмовився підписати. Всі вони в копіях надсилались до ДПУ. Були й одверто шпигунські. Наприклад Ромоданів склав листа до Американської Церкви, в якому картав її за «Дніпро», за антирадянські дописи і разом з тим запевняв, що ніяких утисків на УАПЦ нема з боку Радвлади. Сумління не дозволило мені підписати цього листа, але його підписав і заступник мій і всі члени ВПЦР. Але про те, що я відмовився підписати, Говядовський склав окремого докладного протокола й надіслав, запевне, до ДПУ.

Фінансовий стан теж був не гарний: Ромоданів, Говядовський, Кобзар, кожний з них ловив гроші і витрачав як знав, звичайного відчиту, фінансових доповідів не було, загарбали і всі кошти, що на видання часопису, й на Богословську Школу, й на ремонт Микільського собору, і все це вжили на свої потреби.

З подій цієї ВПЦР можу пригадати хіба лише остаточну ліквідацію ДХЦ і приєднання її з її єпископами до УАПЦ², деяке загравання з оновленнями, і як загальне тло — з боку ВПЦР закиди проти 2-ої ВПЦР, похвальба своїм

¹ Як на зразок перекручення Говядовським протоколів подам наприклад такий: про висвяту Бачинського в Раді йшла мова не про те, чи дозволити йому висвятитись взагалі, а про те, чи дозволить йому висвятитись у старокатолицького єпископа, і це власне дозволено й доручено мені написати до того єпископа. В протоколі ж Говядовський це перекрутив і написав просто лише висвятити й доручити митрополиту. А коли пішла на мене травля, Говядовський, посилаючись на протокол, твердив, що в ВПЦР ухвалено лише висвятити Бачинського, а в кого, про це мови не було, й митрополит сам без згоди ВПЦР звернувся до старокатолика... (прим. Василя Липківського).

² Цього приєднання, надто формального, не церковного, я не міг визнати (прим. Василя Липківського).

унормованням та постійне підкреслення свого легального відношення до уряду, закиди в недисциплінованості Київським парафіям особливо Софіївській; з боку людности — якась глуха опозиція, неприязнь проти 3-ої ВПЦР, недовір'я їй, мовляв зрадники, пішли до послуг. Ця репутація за 3-ю ВПЦР затвердилась в народі назавжди...

В січні р. 1927 ВПЦР подала до уряду прохання про дозвіл на скликання Всеукраїнського Церковного Собору в жовтні. Не було сумніву, що з боку ДПУ перешкоди що до цього Собору не буде, бо це теж робилось в контактї з ним. Програма цього Собору вироблено дуже широкий, поважний, далекий від біжучого життя, але не тільки мені, а і всім ясно було, що цей Собор скликається власне для ліквідації мене з УАПЦ. Бо коли 3-я ВПЦР мала взагалі завдання ліквідаційні, то з кого ж і почати ліквідацію УАПЦ як не з мене? 5/18 березня р. 1927 припадало 5-річчя існування Харківської парафії, і вона здобула мені дозвіл прибути до неї на свято. Це була моя остання подорож...*

В Харкові викликав мене до ДПУ разом з Малюшкевичем і Павловським Карин [15]. До мене він навіть не балакав, а моїм колегам кинув на мене таке обвинувачення: «Митрополит Липківський в розмові сам на сам умовляв Потієнка, щоб не здіймав з себе сану діякона, і при цьому казав, що Радвлада вже в агонії, переживає останні часи». Потім, коли Потієнка звільнено з в'язниці, він листівно засвідчив, що ніяких розмов про владу у мене з ним не було. Це була або власна вигадка ДПУ, або донос з ВПЦР; але ясно було, що підготовка до Собору відносної мене вже йде. Малюшкевич і Павловський, як видно було, були вже тоді «свої люди» у Карина і вже знали вирішення ДПУ щодо мене.

Після Великодня, складаючи здається 4-е число часопису «Церква й Життя», я хотів вмістити в нього дуже змістовного листа до мене Шелухина, але в ньому було кілька гострих лайливих виразів проти Петлюри. Лист звичайно не призначався для друку; я ці вирази і взагалі про Петлюру викреслив, бо це в церковному часописі й не зручно було; запевне, це було заслухано й ухвалено в Редколегії. Але не встигла ще ця справа дійти в Харків до ДПУ, як уже Юнаків звідти сповіщає: «Митрополит провадить жахливу петлюрівщину, викреслив неприємну для нього відозву про Петлюру». Єпископ Яків Чулаєвський подає заяву, що не може працювати в редколегії з митрополитом «через його самочинство». В наслідок цього я сам залишив редколегію. Але це обвинувачення в «жахливій петлюрівщині» й на ділі стало одним з головних навіть у слідчого від ВПЦР. Ще ганебнішу провакацію вчинив сам Ромоданів. Яюсь після Різдва приєдналась від ДХЦ Тросецька парафія в Києві й ніяк не могла собі здобути священника. Я запропонував Ромоданову взяти на себе настоятельство в цій парафії, їй треба було перереєструвати

* Крапки в тексті.

свого статута, скликати загальні збори, мати справу з владою, а тут Ромоданів найкраще міг допомогти; він погодився, і я був спокійний, що хоч усі формальности буде виконано.

Чув лише, що він був закликав в помішники собі свого земляка з Миргорода Базилевського, але з ним не зійшовся й відправив його назад, а викликав з Поділля священника Лапчинського; з цим зійшовся, та його парафія не хотіла...

Аж якось після Великодня під час засідання в ВПЦР Мінської Ради приходить в засідання ціла делегація від Троецької парафії і прямо аж плачуть: «Спасіть нас від Ромоданова; зовсім парафію зруйнує!» Я запитав, чи перереєстрована парафія, кажуть «ні», а були в них загальні збори; відповідають, що ще не було, бо каже Ромоданів, що треба раніш скласти списки парафіян, а потім загальні збори, аж відтак перереєстрація. Та скласти списки парафіян, це, кажу, справа кількох днів. Ба ні, кажуть, Ромоданів посилає Лапчинського з якимсь ніби головою, що ми йому не міримо, і в кожного запитує, чи з церковною, чи може з політичною метою записується в парафіяни; одних записує, других не хоче. «Сам Ромоданів прямо нам каже, що кожного з нас наскрізь бачить, хто справді «церковна людина», а хто «шовинист», чи «петлюрівець». Кількох членів ради вже через нього ДПУ викинуло, поділив нас на якісь класи...^{*} Ми далі так не можемо, спасіть нас, бо загине парафія».

Я прохав голову Міської ради і благовісника протоієрея Ходзицького довідатись від Троецької парафіяльної Ради, що там робиться. Ті були й казали, що там справді якийсь жах. Коли я про це завів розмову з Ромодановим, він зараз же подав заяву, що відмовляється від настоятельства в цій парафії. Тоді голова міської ради зібрав Троецьку парафіяльну Раду в канцелярії ВПЦР, що була разом і канцелярією Міської Ради, і де за Ромоданового настоятельства ця Рада звичайно збиралась, щоб якось налагодити справу. На засідання Парафіяльної Ради запрохано було мене й Ромоданова; я прийшов, Ромоданов ні. На Парафіяльній раді було вирішено справу про священника, про складання списків парафіян, перереєстрацію — взагалі негайні парафіяльні справи, і складено протокола.

Уже другого дня ранком в ВПЦР страшенне зворушення: Митрополит зібрав загальні збори Троецької парафії без дозволу влади, зібрав в канцелярії ВПЦР без дозволу голови ВПЦР...^{**} Тягнуть усіх до ДПУ, декого й голову Мійської Ради кидають до в'язниці...^{3*} а з Харкова Юнаків рапортує: «Митрополит Липківський провадить жахливу контрреволюцію, не рахується ні з якими законами влади»...^{4*}

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

Говядовський, запевне, в своїх протоколах постарався... * Навіть слідчий від ВПЦР не зміг, кажуть, затулити всієї цієї брехні, та крутійства, а між тим і це було головне обвинувачення проти мене. ВПЦР навіть влаштувала окреме засідання, щоб кождий «одверто висловив своє кредо». І Ромоданів і Грушевський і Шаравський і Коляда, а найехидніше Говядовський — всі тягнули мене за язик, але я не виправдав їх надій, відповів їм цілковитим мовчанням, і лише про нього мали змогу сповістити ДПУ. Після цього засідання, щоб хоч трохи вийти на лекшу повітру, я взяв собі відпустку й виїхав на Солом'янку до сестри і прибув уже в половині липня на «передсоборну нараду», що мала відбутись згідно ухвалі Микільських зборів.

Опубліковано:

Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви. – Вінніпег, 1961. – С. 146–157.

Примітки:

[1] Тут: приміщення колишньої духовної консисторії, де розміщувалася канцелярія ВПЦР в Києві на вул. Володимирській 24.

[2] Нарада 1–3 вересня 1926 р. була зібрана з метою унормування стосунків між владою та УАПЦ. Із членів цієї наради було утворено Всеукраїнську Комісію (ВУК) по «унормуванню життя УАПЦ», яка отримала дозвіл на скликання Великих Покрівських Зборів в жовтні 1926 р. На цих Зборах було обрано склад Президії ВПЦР, яка проголосила т. зв. «новий курс» у стосунках між владою і УАПЦ. Одночасно із звільненням митрополита Василя Липківського за поданням цієї комісії, ВУК було поставлено до відома щодо необхідності позбавитись митрополита задля подальшого існування УАПЦ.

[3] «Церква й Життя» — часопис УАПЦ, видання якого довго домагалася ВПЦР, але не отримувала дозволу від влади. Вийшло друком тільки 8 чисел у 1927–1928 рр. цього журналу невеликим форматом. В часописі публікувались біжучі відозви ВПЦР, постанови Великих Зборів, статті, фотографії, повідомлення, бібліографія церковних видань, в т.ч. в Західній Європі. Згодом, на еміграції, УАПЦ (Соборноправна) в США відродила цей часопис, зберігши зовнішній видавничий дизайн. Виданням часопису в м. Чикаго займалось Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського у 1950–1970 рр.

[4] Іуда («Хваліте Господа»), Іскаріот — один з 12 апостолів, який зрадив Ісуса Христа за 30 срібняків, а потім повісився (Мтв. 10:4; 26:47; Дії 1:16).

* Крапки в тексті.

[5] На Великих Покрівських Зборів в жовтні 1926 р. було проголошено т. зв. «новий курс» у стосунках між владою і УАПЦ. Рішення режиму ліквідувати УАПЦ було напевне пов'язане з важливими змінами в церковному та національному житті наприкінці 20-х рр. Російську Церкву «очистили від антирадянських провідників», тобто ув'язнили і заслали на Соловки велику кількість церковних ієрархів, священників і вірних, і з 1927 р. митрополит Сергій (Страгородський), який став тимчасовим наступником патріаршого престолу в грудні 1926 р., спрямував її шляхом абсолютної та беззастережної підтримки радянської влади. Хоч це не врятувало РПЦ від погромної антирелігійної кампанії, яка охопила СРСР у наступному десятилітті, можна висловити припущення, що за домовленістю 1927 р., уряд обіцяв відновити юрисдикцію Патріархату над тими елементами Православної Церкви, які відокремилися від РПЦ. Підписуючи Декларацію 1927 р., митрополит Сергій не враховував, що 1932–1937 рр. будуть об'явлені «безбожною п'ятирічкою» в СРСР, коли попередні домовленості щодо Церкви будуть фактично скасовані.

[6] Сергій (Іван Миколайович Страгородський) (1867–1944) — XII Всеросійський патріарх (з 1943 р.). Закінчив Санкт-Петербурзьку духовну академію. З 10 серпня 1917 р. — архієп. Владимирський і Шуйський; з 28 листопада 1917 р. — в сані митрополита. Починаючи з 16 червня 1922 р. перебував у обновленському розколі, але 27 серпня 1923 р. приніс публічне покаяння З 18 березня 1924 р. — митрополит Нижегородський. З 10 грудня 1925 р. — заступник Патріаршого Місцоблостителя з перервою, коли був в ув'язненні (30 листопада 1926 р. — 27 березня 1927 р.). З 27 квітня 1934 р. — Блаженніший митрополит Московський і Коломенський. З 11 вересня 1943 р. — Патріарх Московський і всієї Руси. Упокоївся 15 травня 1944 р. в Москві.

[7] Покровські збори ВПЦР у 1919 р. було ухвалено збирати щороку на свято Покрови (14 жовтня).

[8] Шелухін Сергій (псевдонім С. Павленко; 1864–1938) — громадсько-політичний діяч, представник УАПЦ в Західній Європі, педагог, правознавець, поет. В Українській Центральній Раді — представник Херсонської губернії. Налезав до УПСФ, член її ЦК. З 15 січня 1918 р. — генеральний суддя УНР, У лютому–квітні 1918 р. — міністр судових справ в уряді В. Голубовича. За Української Директорії — голова української делегації на переговорах з РСФРР (23 травня – 7 жовтня 1918 р.), член Державного Сенату (3 серпня 1918 р.). 1919 р. — виконуючий обов'язки міністра юстиції УНР, член української делегації на Паризькій мирній конференції. З 1921 р. у Чехословаччині, професор карного права в УВУ та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Був представником УАПЦ в Західній Європі, звідки надсилав до часопису УАПЦ «Церква і Життя» повідомлення про церковне життя.

[9] Акафист «Непорушній стіні» було присвячено Богоматері-Оранті, мозаїчне зображення якої знаходиться в центральній апсиді великого собору Святої Софії Київської і має назву «Непорушна стіна».

[10] Журнал «Дніпро» (колишній журнал «Сіач») — орган Української Православної Церкви в США, який спочатку виходив у м. Чикаго як двотижневик впродовж 1922–1926 рр., потім як місячник з 1927 р. З 1928 по 1950 рр. цей орган УПЦ в США виходив у Філадельфії під назвою «Дніпро».

[11] Пилип (Федір Степанович Количев, 1507–1568) — митрополит московський. Постригся в монахи в Соловецькому монастирі під іменем Філіпа, пізніше став ігуменом цього монастиря. Був висвячений на московського митрополита у 1566 р. Ризикуючи життям, відкрито виступав проти опричнини, відмовляючи Івану IV Лютому у благословенні. У листопаді 1568 р. був ув'язнений в Твері (Отроч монастир) і 23 грудня 1568 р. задушений у келії Малютою Скуратовим.

[12] Скуратов-Бельський Григорій Лук'янович (Малюта Скуратов) (? – 1573) — керівник опричнини за Івана IV Лютого.

[13] Левицький Олександр Орестович — мирянин, делегат II Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1927 р. та I «Надзвичайного» собору 1930 р. Автор статей в часописі УАПЦ «Церква й Життя» 1927–1928 рр., зокрема «Української Ранішньої», «Української Вечірньої» та нової «Божественної Літургії», яку пропонувалося обговорити і запровадити до вжитку в усій УАПЦ.

[14] УАПЦ з самого початку не реєструвалася радянською владою. У 1919 р. ВПЦР створила Всеукраїнську Спілку Православних Парафій (ВСПП), що діяла на основі нового законодавства. В статуті говорилося, що метою її є об'єднання, координація і підтримка праці українських парафій. Статут був затверджений Київським Губвиконкомом (Постанова № 754 від 10 липня 1919 р.). Але після I Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р. новий статут влада не реєструвала аж до липневої кризи 1926 р. 10 грудня 1926 р. було зареєстровано «Статут Всеукраїнського Об'єднання релігійних громад Української Автокефальної Православної Церкви, яке скорочено зветься УАПЦ».

[15] Карин-Даниленко Сергій Тарасович (1898 –1985). Полковник ДБ. Член ВКП(б) з 1928 (у 1920 — боротьбист). Народився в Олександрійському пов. Херсонської губ. у родині селянина, освіта незакінчена вища. У ЧК з 1921. З 1934 — помічник начальника іноземного відділу НКВС УСРР. З 03.01.1937 — заступник начальника оперативного відділу пожежної охорони НКВС УРСР. Заарештований 27.08.1937. Звільнений з-під варті 22.10.1938. Див. докл.: *Золотарьов В. Олександр Успенський: особа, час, оточення.* — Х.: «ФОЛІО», 2000. — С. 300.

№ 92

**Уривок з книги митрополіта Василя Липківського
«Історія Української Православної Церкви.
Розділ VII: Відродження української церкви» про
«надзвичайні» собори 1930 р. [після 1932 р.]**

ПІСЛЯ ДРУГОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ

Тут власне мені варт би було й покласти перо, бо як вийшов я з ВПЦР в день мого звільнення [1], то вже більше й не ходив туди й абсолютно ніяких зв'язків з керівними органами ВПЦР не мав. Хоч ще 2 роки я жив коло св. Софії в 10 сажнях від ВПЦР, але ні один з єпископів, ні один з членів ВПЦР (крім Чехівського), майже ніхто з священників не заходив до мене, всі як чуми цуралися; був кілька раз лише митрополит Микола Борецький, але ухилився від розмов на церковні теми, а я не питав. От же лише дещо, і то стороною, доходило до мене; ВПЦР навіть про те, що персонально мене торкалось, нігде мене не сповіщала...^{*} Запевне, слова Карина представникам Собору, що я можу залишатись і настоятелем Софії, і єпископом, і всі справи про мене в ДПУ припиняються, були нахабною брехнею. Суворо заборонено було поминати моє ім'я в церкві, і коли священник Микільської парафії мене пом'янув, його негайно виключили з УАПЦ. Коли парафія при Покровським монастирі запрохала мене за настоятеля до себе, цю парафію ледве не закрито, а священника, що «не виховує парафіян», виключено, з УАПЦ, а потім кинуте до в'язниці. Правда, ВПЦР на настирливе прохання парафій кілька раз дозволила мені служити, але Юнаків збирав і поширював усякі брехні про мої промови, розмови.

Але ліквідатори з ВПЦР, коли вони взялись виконувати завдання ДПУ, цебто ліквідувати УАПЦ й мене особисто, мусіли, запевне, далі провадити свою працю. І от на Микільських зборах 1928 р. [2] зріченець від віри Коляда від імені комісії з себе, другого зріченця Грушевського й зрадника Лапчинського виступає з цілком ліквідаційною доповіддю «про дослідження життя УАПЦ». Але з за цієї комісії в цій доповіді нахабно виглядає кругітська голова та зрадницький язик третього зріченця Ромоданова. В чому вони тільки не обвинувачують УАПЦ й мене особисто? І націоналізм, і шовінізм, і політиканство, й антирадянство, й що «втирали очки» владі — все тут є. Особисто ці зріченці ганебний наклеп на мене наводять, ніби я зрікся якихось підписів, яких не робив, тут і брехня про «Троєцькі збори» і всякі провини «вищого керівника». В цей же тон співає й Малюшкевич у своїй доповіді (власне в мене й запозиченій) про служіння єпископа та священника УАПЦ, і навіть митрополит Борецький потрапляє за ними, що шовінізм, ан-

^{*} Крапки в тексті.

тирадянство це «первородний гріх» УАПЦ. Та разом з тим ці ліквідатори все ж твердять, що «майбутнє релігійного життя на Україні належить тільки УАПЦ, що УАПЦ є «національна Церква», що УАПЦ «будує сам народ».

Але от влітку знов, кажуть, прибув Карин і підняв кулака проти ліквідаторів: Що ж ви, мовляв, товариші, взялись ліквідувати УАПЦ, втираєте нам очки визнанням її шовінізму, контрреволюції і разом з тим кажете, що їй належить майбутнє. От же робіть справу широко, перестаньте втирати нам очки...^{*} Тут же Карин, щоб показати з свого боку ширість, кожному дав по ділах його: Ромоданів одержав видну вчительську посаду й для себе й для своєї дружини, не знаю, чи зрікся він сану і віри, тільки, запевне, як радянський вчитель, веде антирелігійне виховання. Говядовського дружина теж одержала вчительську посаду. За те на грішників вийшов «протокол ВПЦР № 136». Мені стороною пощастило його прочитати і здивуватись, як справді ліквідатори з ВПЦР перейнялись від Карина ліквідаторськими здібностями.

Мене вони ще виключили з УАПЦ трохи прикритою фразою: «не запрохувати митрополита Липківського на служіння»; Чехівський не втік своєї долі: його виключено й зі складу ВПЦР і з УАПЦ, так само й його брата Миколу, що був пан-отцем. Взагалі цим протоколом виключено всіх, хто був засуджений владою, або обмежений в правах. От же виключили з УАПЦ всіх, починаючи з Христа, апостолів, мучеників, цебто фактично ліквідували Церкву. Залишились лише Коляди, Кобзарі, Грушевські, Говядовські, але й вони не забарились самі себе виключити від УАПЦ і від віри.

Але зліквідувавши, поховавши УАПЦ, треба було, щоб ліквідатори припечатали її гроб своєю «соборною» печаткою. І з цим ділом забарилось. ДПУ чи само видумало, чи справді знайшло якийсь політичний гурток «СВУ» (Спілка Визволення України). Цим, СВУ ДПУ мало на меті зліквідувати «петлюрівщину», а загалом уже пришило до цієї справи й УАПЦ, щоб зліквідувати й її. На суд поставили лише двох Чехівських, бувших видних політичних діячів, але без суду зліквідували, зіслали майже половину священників та інших вірних УАПЦ, що їх треба було зліквідувати; з одного Києва пішли на заслання найкращі священники: Красицький, Карпов, Ходзицький, Хомічевський, протод. Пивоварчук, що про СВУ чи будь яку політику й не знали нічого, і багато інших, а багато й розстріляно. Та ще не відбувся суд над СВУ, як уже своє завдання цілком виконали ліквідатори з ВПЦР.

Січня 28-го 1930 року були зібрані єпископи УАПЦ і з 40 священників, їх оголошено «надзвичайним церковним Собором», і вони винесли «соборну» ухвалу про ліквідацію УАПЦ, а разом з тим і митрополит Борецький і всі єпископи самоліквідувались, припинили своє духовне керівництво, залишившись лише «служителями культу» при церквах при яких зареєстровані; са-

^{*} Крапки в тексті.

моліквідувалась і третя ВПЦР і всі її Окр[угові] П[равославні] Ц[ерковні] Р[ади], МПЦ — одно слово «Всеукраїнська церковна ліквідація».

Стоїть лише порівняти ухвалу цього «Собору» з поданою на суд над «СВУ» доповіддю ДПУ про УАПЦ, щоб переконатись, що ухвала «Собору» є майже дословна копія доповіді ДПУ, і на цьому поставити точку. Я її й ставлю, прикладаючи й саму цю ухвалу¹, з якої видно, що аж ніякого церковного духу на Соборі цих христородаців не було, це були просто політичні збори зрадницького єпископату та духівництва УАПЦ, що склали цілком політичну ухвалу, виконали до краю завдання ДПУ, які інші й не могли бути як ліквідаторські до УАПЦ. Голосом цього Собора говорив не Христос, не Церква, а ДПУ. А може ці єпископи та священники наклепали на свою Церкву та її діячів, «починаючи з митрополита Липківського», від якого й самі почалися, цією брехнею гадали спасти УАПЦ й себе самих від більшовицької небезпеки? Але брехня взагалі не є «кінь для спасіння», а брехня на Церкву це є лише справжнє христородацтво...*

Та Радвлада утворила цю «Соборну» ліквідацію УАПЦ, запевне, лише про людське око; в затінку цієї ліквідації вона робить справжню й невинну ліквідацію взагалі віри й Христової Церкви за своїм комуністичним програмам, і в першу свою п'ятилітку [3] взялась до ліквідації УАПЦ, як наймолодшої, значить найменш тривкої, та ще й такої, що дуже захоплює селянство. Комуна в останні часи «повернулася лицем до села», опановує українське селянство, усуспільнює й українську землю, й селянські коні, й воли, й корови, і самих селян під своєю диктатурою, заводить радгоспи, колгоспи без попів, без церковів, хоче все селянство обернути в безвірницьку спролетаризовану масу. Самих попів повним унеможливленням для них та їхніх родин життя в радянській державі цілими гуртами жене до зречення сану, цілком унеможливила заснування релігійних шкіл, видання часописів, книг релігійного змісту, і взагалі цілком нищить і релігійний, і національний дух українського народу, робить духовну руїну; а коли робить, то й зробиць... Зав'язала вже в жидівський мішок міста та робітництво, зав'язе й селянство...**

Наша рідна земля, наш рідний народ, зпоконвіку мають таку тяжку долю, що їх в певні терміни заливає всяка повінь. Колись, кажуть, наша Україна вся була залита морем, зкована льодом, завмерла. Але зійшло море, ростав лід, і

¹ В своїй історії рукопису митр. В. Липківського Н. Бурчак каже, що «наприкінці рукопису було наклеєно вирізки з Газет з заявами деяких єпископів та священників УАПЦ про зречення Церкви і християнської віри» (див. Додаток ч. 1.). Між тими вирізками мусіла бути також і ухвала «Надзвичайного Церковного Собору» з 28-го січня 1930 р., але її до цієї копії праці митр. В. Липківського не було додано. (*Примітка Семена Савчука*).

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

вона як квітка росквіла й прийняла на своє лоно наш рідний нарід. Та й його скільки раз заливала ворожа повінь? Мабуть ще за часів переселення народів в 4-му, 5-му віках, народна повінь дуже заливала наших прабатьків на їхній землі.

Потім уже в історичні часи наш народ до краю заливала й повінь половецька, й повінь татарська, й руїна кримських ханів. Та вся ця руїна й прийшла й відійшла, а народ наш живе й потужніє. Навалилась на наш народ не тільки фізична, а й духовна повінь і польська й московська, обертала в руїну не тільки землю, а й віру і саму душу нашого народу. Але й вона як прийшла так і зійшла, а народ наш живе й відроджується... * На Бога надія, що й жаклива комуністична повінь, що зараз своїми хвилями намагається з головою залити наш народ, звести зі світу і його віру і Церкву, і все, що для нього найдорожче, всю його людську природу, його волю, націю, теж зникне, як і прийшла, а народ і від неї врятується й житиме.

А свята Українська Автокефальна Православна Церква — вона, як і Христос, голова її, воскреснувши з мертвих, вже більш не вмирає, смерть над нею вже власти не має... **

14/23 жовтня р[оку] Б[ошого] 1930.
Дев'яті роковини моєї хиротонії¹⁾

ПРИМІТКА²⁾

Тим часом життя йде й невинно висуває свої вимоги...^{3*} І як ліквідація УАПЦ нагадує обставини смерті Христової перед Його воскресінням...^{4)*} Уже помер Христос, вже Його поховано, привалено гроб каменем, а між тим вороги його неспокійні, воїни прийшли до Пилата і кажуть: «Цей обманщик казав: на третій день воскресну. Так звели забезпечити гроб вартою, щоб ученики не вкрали Його і не сказали, що Він воскрес із мертвих...»^{4)*} [4]. Хіба не те ж саме трапилось і з Українською Церквою? Уже згряя христопродавців, що оголосила себе «синедріоном» [5] — «надзвичайним церковним собо-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

¹ Хиротонія митр. В[асиля] Липківського відбулася 10-го жовтня за старим стилем, а 23-го жовтня за новим (між старим стилем і новим є 13 днів різниці), отже правильна дата його хиротонії була 10/23 жовтня, а не «14/23 жовтня», як тут подано. Тому що дата «14/23 жовтня» є подана також у книжці «Відродження Церкви в Україні 1917-1930» та в інших копіях, треба припускати, що вона так була написана в оригіналі (*Примітка Семена Савчука*).

² Цю «Примітку» митр. В[асиль] Липківський мусів написати щонайменше два роки по закінченню писання «Історії». Це видно з того, що в ній він згадує про події, які наступили вже по 1930 році, як наприклад про єпископа Полікарпа, який був висвячений в 1932 році. (*Примітка Семена Савчука*)

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

ром», винесла смертний присуд Українській Церкві, поховала її, привалила гроб її каменем своєї постанови; вже всі більш чесні прихильники й працівники цієї Церкви і навіть митрополит Микола Борецький, що був почесним головою цієї зграї ліквідовані, зіслані, розстріляні; уже й ті «діячі» зі зграї христородавців, що для ДПУ були вже непотрібні в Церкві, єпископи — Ромоданів, Грушевський, Чулаєвський, Кротевич, Дахівник, та їхні співробітники з священства й мирянства, як Говядовський, Коляда та інші, прилюдно зріклися і Церкви і віри, стали «повноправними совітськими громадянами»; уже й митрополит і всі єпископи самоліквідувались, зріклися свого єпископського служіння, залишившись лише служителями культу при церквах, що до них зареєстровані, — а ДПУ все ж неспокійне.

І от не пройшло й року після скликання «надзвичайного собору» христородавців для похорону УАПЦ, як ДПУ скликає вже другий надзвичайний собор [6], щоб поставити варту коло її гробу; і ставить цю варту. Чому це? Запевне, це таємниця самого ДПУ. Ми можемо лише робити догадки. Річ в тім, що ДПУ з першим надзвичайним собором уже надто перемудрило: воно не тільки зліквідувало УАПЦ, а й усю його організацію: ВПЦР, повіт[ові], район[ові] ради, зліквідувало служіння митрополита і єпископів.

Але все ж після всіх ліквідацій залишилось українських парафій щось коло 300. І в якому стані вони залишились? Вони сказались вільними від усякого контролю крім звичайної в кожній Совітській спільці агентури ДПУ, вільними від усякого церковного начальства. Я навіть вітав такий стан українських парафій, в такому стані вони могли найкраще підготуватись до утворення в слухний час нового, уже справді церковного всенародно-соборноправного керівництва. Але ДПУ скоро суп'ятилось. Справді, в той час, як більшовицька влада всі свої інституції проймає самою суворою централізацією, вводить «єдиноначаліє» в усіх своїх фабриках, колгоспах, радгоспах, та всіх інших закладах, найбільше боїться всякої «груповости», українські парафії опинились в стані анархічному, стали окремими, незалежними гуртками людности, та ще в справі найбільш підозрілій для більшовиків — в справі релігійній.

І от в грудні 1930 року ДПУ скликає другий «надзвичайний собор» і на ньому виправляє свою помилку, відновляє всю церковну організацію з порушенням, запевне, всенародної та й іншої соборноправности, ставить варту коло гробу УАПЦ, щоб мати в своїх руках певні органи і певних відповідальних осіб за мертвий спокій української Церкви. За митрополита ДПУ призначає свого «завжди готового» комсомольця Івана Павловського і при ньому утворює Всеукраїнську Церковну Раду під головуванням його самого в складі лише трьох осіб (священиків), поділяє українські парафії на 7 єпархій і в кождо призначає єпископа, уже випробуваного в «завжди готовности», і при ньому Єпархіяльну Раду в складі секретаря і скарбника. От же надійна

варта коло гробу УАПЦ уже поставлена, вічний могильний спокій її вже забезпечено.

Але ДПУ, утворюючи свого митрополита як вартового коло гробу УАПЦ, мало на думці, здається, викопати ще один гроб і в ньому поховати ще одного небезпечного для себе покійника. Річ в тім, що предковичним осередком і церковного і національного життя українського народу є м. Київ, до нього завжди звертались думки, серця і мрії українського народу з усіх країв світу; Київ серце українського народу. От чому й митрополити Київські, хоч вони від татарів мусіли тікати до Москви, більш як 200 років жили в Москві, але все ж звались «Київськими і всієї Русі». Коли Московська митрополія відділилась від Києва, Київські митрополити більш як 200 літ жили у Вільні, але звались все ж «Київськими і всієї Русі». Осередком церковного життя України при всіх пригодах незмінно залишався Київ.

І от тільки митрополитові від ДПУ Павловському засвоєно титул «Харківський і всієї України». Всеукраїнська Церковна Рада перебуває вже в Харкові. От же Київ як предковичний церковний осередок українського народу кладеться в могилу, а замість нього висувається новий осередок — Харків — столиця більшовицької української інтернаціональної держави... * Так ДПУ «пустило в расход» зразу двох покійників і поставило надійну варту коло їх могил. Але певне ж воно, що ці небіжчики вже не встануть? Ми ж віримо, що вони все ж воскреснуть, і ніяка варту їх не встереже. Але ж коли? Перед Господом 1000 літ як один день, і один день як 1000 літ... ** А може ще на ДПУ вплинула і зміна відношення Польської влади до Української Церкви в своїй державі. Є чутки, що Польща визнала в себе Українську Церкву [7] й висвятила для неї єпископа Полікарпа (Сикорського) [8]. Позбавлені єпископів парафії радянської України могли оглядатися на Українського єпископа в Польщі...^{3*} У всякім разі лише, запевне, ліквідаційні й політичні причини заставили ДПУ надати українським парафіям від себе митрополита й іншу організацію...^{4*}

З оригіналом рукопису Вчс.^{5} Митр. В[асиля] Липківського згідно. Митрополит Ніканор [Абрамович] [9].*

Опубліковано:

Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви. – Вінніпег, 1961. – С. 167–175.

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Тут: «Всечесного».

Примітки:

[1] Митрополита Василя Липківського було звільнено «відтягя митрополитичого служіння під час II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 17–30 жовтня в соборі Св. Софії Київської 21 жовтня 1927 р. Одночасно він перестав бути членом Президії ВПЦР.

[2] Микільські Збори провадились як щорічні зібрання всієї ВПЦР за ухвалою, яку було прийнято у 1919 р. на Миколу весняного, тобто 22 травня.

[3] Першу п'ятилітку було оголошено в XV З'їздом ВКП(б) у 1928 р., який проголосив курс на колективізацію, як складову частину генеральної політичної лінії розгортання наступу соціалізму. Було складено Директиви на першу п'ятирічку на 1928/29 – 1932/33 рр.

[4] Тут йдеться про євангельський сюжет, де оповідається про події після поховання Ісуса Христа (Мтв. 27:62–66).

[5] Синедрион — найвищий судовий орган іудеїв, який знаходився в м. Єрусалим і складався з 72-х осіб. Головував у С. первосвященик Єрусалимського храму. Місцем зборів було приміщення у самому храмі. (Мтв. 5:22 26:59 та ін.)

[6] До I Надзвичайного церковного собору в січні 1930 р. церква мала назву «Українська Автокефальна Православна Церква» (УАПЦ). Після «акту самоліквідації», який підписали митрополит Микола Борецький і єпископат УАПЦ, вона перестала існувати. На II Назвичайному соборі в грудні 1930 р. парафії колишньої УАПЦ були перереєстровані під назвою «Українська Православна Церква» (УПЦ). Під цією назвою вона проіснувала до повної ліквідації впродовж 1930–1937 рр.

[7] Тут йдеться про боротьбу у 1920–1930-х рр. українських церковних і громадських організацій в Польщі за внутрішню українізацію Польської Автокефальної Православної Церкви, яку очолював митрополит Варшавський і всієї Польщі Дионісій (Валединський).

[8] Полікарп (Сікорський; 1875–1953) — митрополит УАПЦ на чужині. Закінчив Київську Духовну Семінарію у 1898 р. До 1917 р. працював столоначальником Київської Духовної Консисторії. З 1917 р. — начальник господарського відділу в Міністерстві ісповідань, віце-директор Департаменту загальних справ на еміграції УНР (Тарнов). З 1922 р. — ієромонах, ігумен-намісник Дерманського монастиря, потім намісник Віленського Свято-Духівського монастиря. З 25 лютого 1927 р. — настоятель Жировицького монастиря. 10 квітня 1932 р. відбулася хіротонія во єпископа Луцького. Був організатором двох підкомісій (1 — Луцька; 2 — Крем'янецька) по перекладу Св. Письма при «Комісії Перекладу Св. Письма та книг Богослужбових при

Українському Науковому Інституті у Варшаві». 24 грудня 1941 р. був призначений Адміністратором на тимчасово окупованих землях України, очолив УАПЦ. З 1944 р — на еміграції. Спочатку в Польщі, потім в Німеччині. З 1950 р. у Франції. Упокоївся в м. Ольней-су-Буа 22 жовтня 1953 р.

[9] Ніканор (Абрамович; 1883–1969) — митрополит УАПЦ на чужині, активний учасник українізації Православної Церкви на Волині (1918–1939). Голова Волинського єпархіального з'їзду (3–10 жовтня 1921 р.), під час якого в Троїцькому соборі Почаївської лаври керував показовою першою українською богослужбою. 1942–1943 рр. — архієпископ Київський і Чигиринський. З 1945 р. в еміграції у Карлсруе (Німеччина). З 1953 р. — митрополит УАПЦ в еміграції, голова Богословського наукового інституту УАПЦ. Автор праць з богослів'я.

РОЗДІЛ V
ДОКУМЕНТИ З АРХІВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
НА МИКОЛУ ЧЕХІВСЬКОГО.
1927–1930 рр.

№ 93

Ордер № 1626
на проведення обшуку та арешт Миколи Чехівського
від 14 червня 1927 р.

У.С.Р.Р.
ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
О р д е р № 1626¹

По справі.....
Дійсний на 1 доб[у].
Дано «14/VI», дня 1927 р.

Співробітникові *т. Дратве*
на проведення *обыска и ареста*
гр. *Чеховского Николая Моисеевича*
на адресу [вул.] *Нестеровская*, [буд.] *17, кв. 18*

Всім військовим и громадським владам, а також громадянам Республіки належить давати всяку законну допомогу пред'явникові ордера при виконанні покладених доручень.

Голова ДПУ УСРР²

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 1.
Оригінал. Рукопис на бланку.

¹ Бланк ордера виготовлений в друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки. В цій же справі (арк. 3) зберігається ордер за № 1627 на арешт та проведення обшуку Чеховського М.М. на адресу Святошино, вул. Невська, буд. 5. Ймовірно було виписано одночасно два ордери з талонами на ордер на різних адреси. Було виявлено протокол за № 5 обшуку у громадянина Чеховського М.М. (арк. 5), де вказано, що було використано саме ордер за № 1626.

² Закреслено від руки в тексті оригіналу.

№ 94

**Талон до ордера на обшук та арешт
Миколи Чехівського від [14 червня 1927 р.]**Т а є м н оПри трусі не пред'являється

У.С.Р.Р.

ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
Талон ордера № 1626¹

..... «.....» 192... р. По справі №

Чергов[ий] Помішн[ик] Коменданта ДПУ прийміть арештованого

звинуваченого в справу якого переводиться

залічити за *т. Свириденко*

Догляд при триманні: нормальний, суворий.

(непотрібне закреслити).

Голова ДПУ УСРР²

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

Заарештован

й речові докази, згідно з протоколом трусу здав «.....» дня 192...р.

Співробітник

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 2.
Оригінал. Рукопис на бланку.*¹ Бланк талону до ордера виготовлений в типографський спосіб. Виділене курсивом вписано від руки.² Закреслено від руки в тексті оригіналу.

№ 95

**Реєстраційна картка службовця культу,
заповнена власноручно Миколою Чехівським
[після 3 липня 1924 р.]**

№ 679

Київської округи

Реєстраційна картка службовця культу¹

1. Прізвище, ім'я, та по батькові *Чехівський Микола Мусійович*
2. Рік народження *1877 р.*
3. Коли вступив на службу до релігійних громад *7/XII–1922 р.*
4. Професія до вступу на службу до реліг[ійних] громад *офіцер*
5. О с в і т а (точно зазначити назви учбових закладів, що скінчив, або де вчився) *Київ[ської] Дух[овної] Семінарії 5 кл[асів], Чугуївську військову школу*
6. В яких реліг[ійних] громадах служив і які обов'язки там виконував *Київ[ський] Соф[ійський] Соб[ор] діяконом 3 березня 1923 р. і 3 липня [19]24 р. в с. Германівській Слобідці священиком*
7. В якій реліг[ійній] громаді служить зараз (точно зазначити місце перебування — село, місто, район — реліг[ійної] громади) *Святошин[ської] УАПЦ (Нивки буд. Романенка)*
8. Які обов'язки виконує зараз *священника*
9. На якій мові відправляє службу *українській*
10. Якому церковному управлінню підлягає, та якого єпископа визнає *ВПЦР, У.А.П.Ц. Митрополит Василій*

¹ Текст «Реєстраційної картки службовця культу» надруковано в типографський спосіб. Виділене курсивом вписано від руки. Перед цією картою виявлено довідку від 16 червня 1927 р. про те, що це є матеріали, які були виявлені під час обшуку у М. Чеховського (т. 131, арк. 7).

11. Розмір місячної платні, що одержує від громади *20 р.*
12. Чи має будь-які допоміжні заняття, які саме й скільки від них має прибутку *ні*
13. М а й н о в и й с т а н:
- а) Чи володів нерухомим майном (землею, будинками) до революції *ні*
- б) Чи володіє землею, будинками зараз *ні*
14. № попередньої реєстраційної картки *4*
15. Підпис службовця культу [М. Чехівський]
16. Відмітка про взяття на облік та зняття з нього в райвиконкомі або окрадмінвідділі.

Взято на облік	Знято з обліку
<i>Київським ОАВ¹</i>	

17. Відмітка про зречення від сану та служіння церкві (зазначити дату зречення, та в якому часописі оголошено про нього)
18. № реєстраційної картки зреченця
19. Підпис зав. окрвідділення культів,
або зав. адмінвідділення райвиконкому (по належності)

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 6–6 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.*

¹ Тут: Округовий адміністративний відділ.

№ 96

Анкета Миколи Чехівського від 14 червня 1927 р.

Д.П.У. У.С.Р.Р.

При заповненні анкети Уповноважений попереджає обвинуваченого, що за давання неточних й невірних відомостей він несе сувору відповідальність.

АНКЕТА¹

для обвинувачених.....1927 року

ПИТАННЯ	ВІДПОВІДЬ
Прізвище	<i>Чеховский</i>
Ім'я та по батькові	<i>Миколай Моисеевич</i>
Рік народження	<i>1877 г.</i>
Місце народження	Губерн[ія] <i>Киевская</i> Повіт <i>Киевский</i> Волость <i>Ставянская</i> Село <i>Гороховатка</i>
Адреса	<i>Святошино, Невський пр. 5.</i>
Час аршета	<i>«14»/VI 1927 р.</i>
Ким зааршетований	<i>По ордеру № 1626</i>
Звідкіль и коли прибув	

¹ Текст анкети віддруковано друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки. Окрім цієї анкети в томі № 131 виявлено іще два варіанти копій анкет для колишніх офіцерів білих армій, які приблизно датуються початком 1920-х рр. (арк. 8–9, 10–10 зв.)

РІД ЗАНЯТТЯ, АБО МІСЦЕ СЛУЖБИ		Соц-проф. належність
а) Сільське господарство	Якої окр. й села	
б) Держ. пром. доб. й обр.	Назва підприєм. Посада або станов.	Куркуль.
в) Конц. пром. доб. й обр.	Назва підприєм. Посада або станов.	Середняк.
г) Державні установи	Назва підприєм. Посада або станов.	Бідняк.
д) Державна торгівля	Назва підприєм. Посада або станов.	Адміністр.
е) Прив. торг. пром. та інші пр.	Назва підприєм. Посада або станов.	Службовець.
ж) Кооперация	Назва підприєм. Посада або станов.	Робітник.
з) Транспорт	Назва підприєм. Посада або станов.	Господар.
и) Армія й флота	Назва частини. Посада.	Червоноарм.
к) Органи ДПУ	Назва органа. Посада.	Комсклад.
л) Міліція	Назва органа. Посада.	Особ. вільн. профес.
м) Громадські організ. (парт. проф. добров. громади)	Назва організац. Посада або станов.	Учбовець.
н) Інші		<u>Духовництво</u> *
ПАРТІЙНІСТЬ: комуніст, член ЛКРМ, меньшевик, лів. с-р., прав. с-р., прав. парт. сіоніст., інш. партії, позапартійний		№ чл. картки якої організ. Кустар. Інш. занят. Без певн. занят.

Р і д	Чоловік, жінка
О с в і т а	Неписьменний, малописьменний, нища, середня, вища. <i>Воен[ная]</i>
З р і с т	До 17 р., від 18 до 24 р., від 25 до 30 р., від 31 до 40 р., від 41 до 55 р., старше 55 р.
Н а ц і о н а л ь н і с т ь	Українець, росіянин, білорус, єврей, поляк, молдованін, німець, національн. інші.
Г р о м а д я н с т в о	С.Р.С.Р., — чужеземець УССР

* Тут і далі в тексті анкети підкреслення зроблені від руки.

Злочинство: (в чому обвинувач.)

1) контр-револ. діяльн.; 2) належність до анти рад. парт., к-р. агит. й пропаганда, 3) шпигунство військов., 4) шпигунство екон. і к.-р., 5) бандитизм, 6) не закон. перехід кордону, 7) контрабанда, 8) фальшивомонет., 9) військов. злочин., 10) зловживання владою, дискретитація рад. влади. 11) розтрата, 12) хабарство, 13) безгосподарність, 14) інші злочин. Арт. арт.К.К.

Склад родини, зріст і адреса членів				
Ступінь споріднення	Прізвище, ім'я та по батькові	Зріст	Заняття й місце служби	АДРЕСА
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

Підпис обвинуваченого [М. Чехівський]

Де утримується ДПУ

За ким заличено Свириденко ДПУ

Підстава заличення

Окремі прикм. обвинувачен.

ПРИМІТКА:

Підпись*: Уповноваженого
або Пом. Упов.

[підпис нерозбірливий]

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 21-21 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

* Так в тексті.

№ 97

**Заява Володимира Чехівського
про діяльність його брата Миколи Чехівського
від 17 червня 1927 р.¹**

*До Київ[ського] Окр[угового] Відділу
Держав[ного] Політ[ичного] Управління**

громадянина С.С.Р.Р. Володимира
Мойсеевича Чехівського

З А Я В А²

Повинен я, як громадянин, посвідчити про діяльність громадянина Миколи Мойсеевича Чехівського, мого брата. Закон надає обов'язок владі приймати показання винуватого. Тим закон дає можливість висловити показання й брату про брата. Микола — мій менший брат, все життя його — перед моїми очима. В громадській роботі він йшов поруч зі мною.

Батько наш — священник, але через бідність свою, родинні обставини і визвольні переконання не міг дати дітям умов життя, що були б привілеями пануючої верстви. Через те Микола Чехівській, перетерпівши перші роки навчання в нужді великій, з I-го ж класу середньої школи (семинарії) учився і жив власним заробітком: він співав в різних хорах (хорі М. В. Лисенка, в хорі школи Блюмельфельда й інш.). Учення й щоденна заробітна праця виробили у нього дух протесту проти напряду учителів-«чиновників» до класово-гнобительського виховання. В одному з старших класів він відкрито виступив проти гнобительства «чиновника»-учителя й за те шкільний уряд позбавив його можливості учитись і в духовних і в світських школах, як не-благонадійного з боку урядової системи. Закриття шляхів до інших шкіл і військова повинність кинули його в юнкерську школу і направили по лінії військової служби.

¹ Дату заяви вдалося з'ясувати з тексту іншої заяви Володимира Чеховського від 30 червня 1927 року (спр. 67098-ФП, т. 131, арк. 27. Автограф.). До подання цієї заяви В. М. Чехівський звертався до начальника Київського округового відділу ДПУ від заявою від 16 червня 1927 року з прохання прийняти його особисто (арк. 15).

* Тут і далі текст виділений курсивом дописано від руки чорнилом В. Чехівським.

² У справі 67098-ФП, т. 131 виявлено додаток до цієї заяви, який Володимир Чехівський написав власноручно 22 червня 1927 року (арк. 20–20 зв. Автограф.). Також виявлено записку від 28 червня 1927 року, де В. Чехівський повідомляє про свою хворобу і неможливість особисто з'явитися для клопотання у справі свого брата М. М. Чехівського. Останню заяву В. Чехівський подав 30 червня 1927 р. (арк. 27).

Як старшина старої армії, він не піддавався казньному наряду — вживання армії на класове гнобительство. Перед частиною війська, вихвативши шаблю з пихви, кинувся він на командира полку, коли той зневажив права людини. Діло зам'яло само офіцерство, бо воно боялось свого дискредитування.

І в 1905–[190]6 рр. і весь час пізніше, хоч і не належав до партії, але разом зі мною і третім братом Віктором фактично працював на Укр[аїнську] Соц[іал]-Дем[ократичну] робіт[ничу] партію в тій її течії, що стояла на лінії проти меншовістичного угодовства. Віктор це довів тим, що наклав головою в першому бою 13 серпня 1914 р. закликаючи товаришів-солдатів з такими ж людьми, як і вони, — робітниками і селянами, українцями. Микола й гроши-ма, й працею співробітника допомагав революційному, визвольному рухові робітництва й селянства на Україні з 1900 р. і до останнього часу. Пробивання в полоні 1915–1918 рр. лише зміцнило у ньому революційний напрям і думки, і праці.

Вернувшись з германського полону 1918 року, в березні, в першому полку сине-жупанників, він, після побачення зі мною, коли я з Одеси прибув до Києва, в березні [19]18 р. укупі з полком не піддався заміру німецького командування вжити полк на справу контрреволюційну. За те полк було скасовано, а вояків одправлено по домівках.

При гетьмані брат зі мною й, взагалі, революційними колами готувався до боротьби з противниками революції. У всенародному революційному повстанні проти гетьмана й його спільників брат прийняв активну участь у листопаді–грудні 1918 року. Виконуючи в кінці грудня [19]18 р. і спочатку січня [19]19 року функції коменданта м. Києва, він був обмежений у своїй роботі через осадне положення, що віддавало всю владу корпусу Коновальця і комісії Директорії.

Бачучи ухил у Директорії в бік Антанти й проти здобутків революц[ійн]ого повстання, брат Микола, як і другі революц[ійн]і діячі: Михайло Ткаченко, Висоцький Зінов[ій], Драгомирецький Антін, пропонував взятися до скинення Директорії й утворення непохитної революційної влади. Вчинити зміни влади тоді не можна було б через брак просто часу до підготовки.

Бачучи неминучий розклад влади Директорії й не співчуваючи напрямку її політики, Микола не мав змоги ні фізичної ні психічної продовжувати держ[авну] службу і він її залишає в березні 1919 р. А для підтримання здоров'я, що занепало від трьохразових поранень, контузій і чотирьохрічного полону, він справжнім інвалідом від'їжджає за кордон, до Тифлісу через Румунію і Турцію, щоб там віддатись лише приватному життю.

Пробивання його на службі військовій в Укр[аїнській] Народ[ній] Респ[убліці] з грудня 1918 року й до лютого 1919 р. не є в дійсності білогвардійством, бо той короткий час був переходовим, ще не з'ясованим [мо]ментом, бо іменно тоді в грудні–січні [19]18–[19]19 рр. в У.Н.Р. була значною течія до спілку-

вання співжнього з Радян[ською] Росією, бо тоді умови спілкування, що пропонував уряд У.Н.Р. під моїм головуванням в раді народ[них] міністрів, були прийняті урядом Рад[янської] Росії і підписані т. Пред[седетелем] Сов[ета] Нар[одних] Ком[ісарів] В[олодимиром] Іл[лічем] Ленінін, т. Чичериним і т. Красиним, як це мені засвідчив посол У.Н.Р. Семен Мазуренко і інші.

Микола Чехівський зі мною належав цілковито до цієї течії. Нашу течію перемогли впливи подішньої Антанти. Агенти Антанти добре знали ворожу їм політику нашої течії й всякими заходами боролись проти нас. Вони вимагали від Директорії гоніння й на мене зокрема, як на большевика (це їх вираз). Спілкування зі мною брата Мик[оли] Чехівського вони собі теж зауважили і коли переїздом був в Румунії, його заарештували, обібрали й вислали за межі Румунії.

Коли він приїхав в Батум, з наказу англійського представництва, його зняли з пароплаву, не пустивши на берег, держали в в'язниці довший час. Не маючи ніяких конкретних обвинувачень, випустили. В Тифлісі Мик[ола] Чехівський жив то заробітком візника, то заробітком співця в театрі, вернувся до юнацької своєї професії, до білогвардійців займав ворожу позицію.

З установленням Рад[янської] Влади у Тифлісі Мик[ола] Чехівський, як військовий старшина, механічно попадає в графу білогвардійців й одержує обмеження громадське за провину не свою, а антантофілів з У.Н.Р. В 1922 р. з Рязанського концентр[аційного] лагерьа його відпущено. Оселившись в Києві, де жив й я, він шукав праці відповідальної силам і здатностям, почав співати в хорі. Церковна громада обрала його на діякона.

І от 1922 р. він несе службу в УАПЦ, священнослужителя, нині священника¹. Ставши робітником церкви Мик[ола] Чехівський ясно й категорично завше йшов проти всяких нецерковних ухилів в церковному житті, він весь час держався цілком законного, лойяльного шляху. В вересні 1926 р. на всеукр[аїнській] нараді і Покрів[ських] Зборах він категорично обстав за унормовання легального життя церкви.

До роботи урядів буржуазних держав і їх челядників і до роботи всіх контрреволюційних течій і заходів, зокрема до роботи англійських урядових кіл контрреволюційних течій, що прикриваються іменем У.Н.Р., він відноситься гостро вороже, з обуренням проти їх облудних заходів.

Через все згадене, механічне зарахування Мик[оли] Чехівського до ворожих Рад[янській] Владі категорій є невідповідним революційній правді. Пе-

¹ У справі 67098-ФП окрім клопотань В. М. Чеховського віднайдено заяву парафіян Святошинської УАПЦ від 30 червня 1927 р. та 45-ма підписами парафіян з проханням звільнити його з-під арешту та передати на поруки вищезгаданої парафії. В заяві вказується, що він два роки перебував настоятелем цієї парафії (арк. 28–28 зв. Рукопис. Оригінал. Вказані всі прізвища та адреси парафіян).

реживаючи з ним обурення й проти теперішньої провокаційної, як і проти
прежньої, політики у відносинах і до С.С.Р.Р. панства буржуазних держав, я
прошу Держ[авне] Політ[ичне] Управління прийняти на увагу факти життя,
що свідчать за вірність революції Мик[оли] Чехівського, й визволивши його
від ув'язнення зняти його зовсім з категорії ненадійних з революційного боку.

*Громадянин С.С.Р.Р.
Володимир Чехівський*

Київ, [вул.] Франка, [буд. №] 17, [пом. №] 18.

*ГДА СБ України, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 16–19.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 98

Заява Миколи Чехівського від 30 серпня 1927 р.

Начальнику Київського Округового Відділу
Державного Політичного Управління
Громадянину Западному*
громадянина Чехівського Миколая Мусійовича

З А Я В А

Повернувшись з німецької неволі лише у березні 1918 р. я сам не дішов
та й других (свій полк) одмовив іти на боротьбу проти робітничо-селянської
течії на Катеринославщині, куди уряд за приводом німців послав наш полк.
За це мене було віддано військово-польовому суду, та німецько-гетьмансь-
кий переворот сприяв тому, що діло це само собою якось заглохло. Того ж
також року в листопаді я прийняв у повстанні проти буржуазної влади гетьма-
на, утікши з Києва через фронт під загрозою розстрілу, який повинен був
статися з наказу головнокомандуючого гетьманських сил ген. Долгорукова. З
вступом до Києва повстанчеського війська УНР я прийняв посаду комендан-
та м. Києва. Тут з огляду на те, що моя діяльність, яко коменданта м. Києва,
викликає де-які сумніви у представників ДПУ я повинен докладніше з'ясува-
ти цей [мо]мент мого життя.

Після падіння гетьманщини на долю УНР досталася руїна. Всі старі держ-
установи були в стані безладдя, нові ще не сформувалися. Комендатура м. Київ-
ва почала своє існування в середніх числах грудня [19]18-го року. Містилася
вона на В[елико-] Володимирські[й] [будинок] Ч. 45. Функції її зводилася до
зовнішнього догляду за порядком у м. Києві, що був тоді осередком держав-
ладі.

Комендант міста повинен був дбати про:

* Текст звернення написано від руки чорнилом.

- 1) Відвод помешкань — а) для держустанов, в) для військових частин яких насунуло тоді до Київа надто багато і г) для службових осіб.
- 2) Збірання розкиданого по всьому місту військового майна — гармат, кулеметів, рушниць, набоїв до них і т.п.
- 3) Зовнішній догляд за поведженням на вулицях, по ресторанах, клубах і театрах різних військових, які тоді скрізь виявляли надто багато розбещення.
- 4) Догляд за гральними клубами, які не виконували наказу про закриття їх.
- 5) Прийом від нім[ецького] війська помешкань і майна що вона здавала відіжжаючи з Київа до Німеччини.
- 6) Видачу перепусків усім хто бажав виїхати з Київа, а таких було не мало.
- 7) Прийом прохачів по різних справам.

Останній факт надто багато віднімав часу, бо до коменданта зверталася сила громадян за самими різноманітними довідками. Держапарат, як вже зазначалося раніше, був, за браком часу, не організований і людність у безпорадному стані тягнулася за порадами до коменданта. Щодня хвіст одвідувачів на прийомі у коменданта тягнувся від дверей [будинку] ч. 45 і, повертаючи на [вулицю] Прорізну, кінчався кроках у сотні від її рогу і В[елико-] Володимирської. Тому один прийом займав у коменданта увесь день з 10 до 6–7 г[одини] веч[ора].

Від усіх зазначених обов'язків комендантові ніколи було й в гору глянути, не то що втручатися ще в якісь то інші справи. Окрім того треба зазначити, що коменданство моє тривало біля місяця, а там тижнів за два–три до евакуації Київа я здав його й почав хлопотати про подорож на Кавказ, щоби там поправити своє здоров'я після року імперіялістичної війни, після 3-х ран і двох контузій і майже 3-х років німець[ької] неволі.

Що до арештів і, взагалі, що до політичних справ, то з ними я абсолютно нічого спільного не мав. Цю справу вела окрема комісія при директорії на чолі з гр. Коваленком і контррозвідка на чолі з полк. Чайківським при одному корпусі січових стрельців під командуванням гр. Коновальця. Тут ще зауважу що не раз мені, як коменданту, доводилось чути скарги одвідувачів, звичайно, людей не свідомих у моїх правах і обов'язках, на діяння контррозвідки й полк. Чайківського, які мені не підлягали. Про скарги ці я доводив по начальству й взагалі вживав заходів до припинення різних наскоків на населення з боку контррозвідки.

Згадується мені один конкретний випадок із моєї глухої боротьби з полк. Чайківським. Справа виникла із-за отводу помешкання, не пам'ятаю, чи частин контр-розвідки, чи для самого полк. Чайківського. Але непорозуміння це набрало тоді остільки гострого характеру, що Чайківський навіть погрожував мені, коли я в розмові по телефону, між іншим, зауважив йому, що і

він і його установа надто нахабно й свавільно себе поводять. Більше ні з Чайківським, ні з його установою абсолютно ніяких стосунків я не мав.

Далі знову повертаю до подій з мого життя. Коли я побачив, що дирекція пішла шляхом шукання допомоги й єдності з панством антанти, я одійшов од активної державної праці, бо не поділяв напрямку політики директорії. Довге перебування в полоні, в кріпості-в'язниці, рани, контузії зробили мене інвалідом, я мусив спочити. З цією метою виїхав на Кавказ. По дорозі на Кавказ я три місяці з лишком одсидів у в'язниці у Чернівцях і Бухарешті з наказу руминської влади, як більшовик. Далі в Батумі під вартою індусів — з наказу англійського командування теж біля трьох місяців. Денікіно-добровольчеське командування, обвинувачуючи мене у організації того вибуху, що стався за часів директорії в Києві в Олексіївському, нині в Музею Революції, дала наказа віддати мене військово-польовому суду.

Коли б я попався в їхні руки. В році 1921-му я не виїхав з Кавказу за кордон а зостався під владою Рад, цілком еднаючись з напрямком радянської політики. Потім підпавши ізоляції на підставі загальних і формальних заходів попередження політичної шкоди державі Рад, я рік і 8 місяців провів у конц[ентраційному] таборі в Рязані і після перевірки у серпні [19]22 року прибув до Києва. Тут, маючи духовну освіту, як син священника і як церковний співець у свій час, я схилився до церковної праці. Парафія обрала мене і я став священнослужителем.

Прибувши до Києва з Радянського конц[ентраційного] табору, я явився до Київського ДПУ. Приймав мене, коли не помиляюсь т. Швецов, який запитавши мою анкету сказав: «Який же ви білий?» Про те на обліку «білих» я залишаюсь з 30/VIII – [19]22 року, то-б-то вже пять років, заяву про зняття з мене цього тавра я подавав ще 10/VIII [19]25 року.

Отже гадаю, що, по-за всім один п'ятирічний догляд за мною, як за білим, є цілком достатнім, аби перевірити мене і переконатися, що я абсолютно не являюся соціально-небезпечною особою й тому, властиво, нема причин далі тримати мене на цім обліку і самим обмежувати мене в правах. Останній мій арешт з 14/VI по 5/VII [19]27 року був наслідком перебування мого, з формального боку, в категорії «білих».

Після звільнення з під останнього арешту слідчий Київ[ського] Держ[авного] Пол[ітичного] Окр[угового] Управління гр. Свіриденко запропонував мені довести мої показання, що до мого відношення до контррозвідки полк. Чайківського листівними свідченнями 2-х – 3-х партійних осіб або 2-х – 3-х відповідальних радянських службовців. Виконуючи вищезазначене, подаю копії з листів в цій справі громадян: 1) Д. Е. Кудрі [1], 2) М. Г. Левитського [2], 3) Е. Ф. Пилиповича [3] і 4) Е. І. Касяненко [4].

Листи ці дають свідчення про мою повну державно-громадянську певність і бездоганність перед Рад[янською] Владою.

Підсилений ними я з тим більшою впевненістю звертаюся до Державного Політичного Управління з проханням зняти з мене тавро білогвардійця, викресливши мене з обліку білих.

1927 року серпня 30 дня.

Київ, вул. Франка, [буд. №] 17, [пом. №] 18.

Микола Чехівський*

Оригінали листів прошу після прочитання повернути мені**.

/підпис М. Чехівського/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 34–35.
Засвідчена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Копію листа члена КП(б)У Данила Євменовича Кудрі від 12 серпня 1927 р. з Харкова вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36). Д. Є. Кудря повідомляє про діяльність Чеховського у 1917–1921 рр. і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[2] Копію листа–заяви Заступника голови секції освіти Держплану УСРР Миколи Григоровича Левитського від 16 серпня 1927 р. з Харкова вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36). М. Г. Левитський повідомляє про порушення В. М. Чехівським справи реабілітації його брата Миколи і свідчить про свою діяльність в якості комісара закордонних справ Уряду Директорії УНР і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[3] Копію листа Євгена Федоровича Філіповича від 10 серпня 1927 р. з Харкова до В. М. Чехівського вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36–36 зв.). Є. Ф. Філіпович повідомляє про діяльність Чехівського у 1917–1921 рр. і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[4] Копію листа члена КП(б)У (партквиток № 0751421) Євгена Івановича Кас'яненка, співробітника редакції «Вісті ВУЦВК» від 14 серпня 1927 р. з Харкова до В. М. Чехівського вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36зв.). Є. І. Кас'яненко висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського, зокрема, заперечує його причетність до контррозвідки.

* Власноручний підпис Миколи Чехівського.

** Допис від руки чорнилом.

№ 99

**Постанова про притягнення до слідства Миколу
Чехівського від 12 вересня 1927 р.****ПОСТАНОВЛЕНИЕ***

1927 года, сентября 12 дня Я, Пом[ощник] Уполномоченного 3 гр.
СО КООГПУ — СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело
№ 217 по обвинению гр-на ЧЕХОВСКОГО Николая Моисеевича
по ст.ст. 69 и 73 УК УССР

НАШЕЛ:

что согласно постановления ВУЦИК»а о введении в действие Уголовно-
го Кодекса УССР в редакции 1927 г. пункт I-й ст.ст. Июня [19]27 г. — статьи
по признакам преступления, предусмотренных старым УК УССР — 1922 г. в
отношении обвиняемого ЧЕХОВСКОГО Н.М. изменить, а по сему

ПОСТАНОВИЛ:

гр-на ЧЕХОВСКОГО Николая Моисеевича привлечь к следствию по дан-
ному делу в качестве обвиняемого в том, что он совершил деяние по призна-
кам преступления, предусмотренного ст. 54 п. 10 [ч. II]** Н.*** УК УССР, о
чем объявить под росписку гр-ну ЧЕХОВСКОМУ Н.М. и копии постановле-
ния направить в УЧОСО КООГПУ и для сведения Прокурору по надзору за
органами ГПУ.

СПРАВКА: ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из гор[о-
да] Киева.

Пом[ощник] УПОЛНОМОЧ[ЕННОГО] 3 гр. [підпис] /СВИРИДЕНКО/

СОГЛАСНЫ:

УПОЛНОМОЧ[ЕННЫЙ] 3 гр. [підпис] /ИВАНОВ/
НАЧАЛЬНИК СО [підпис] /ГРАЖУЛЬ/

УТВЕРЖДАЮ:

НАЧ[АЛЬНИК] КООГПУ [підпис] /ЗАПАДНЫЙ/

*ГДА СБ України, ф.6, спр. № 67098-ФП, арк. 38.
Засвідчена копія. Машинопис; Арк. 37. Оригінал. Рукопис.*

* Внизу сторінки виявлено допис від руки зеленим чорнилом: «д. 781460. 21.XI.27».

** Дописано від руки чорнилом.

*** Так в тексті.

№ 100

**Постанова про припинення слідчої справи Миколи
Чехівського від 3 грудня 1927 р.***

6–КЗ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1927 г. Декабря « » дня. Я, врид. Упол. 3 гр. СО–КООГПУ, СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича по ст. 54 п. 10 УК УССР,

НАШЕЛ:

Что гр-н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич обвинялся в агитации, направленной против Соввласти и Компартии с использованием религиозных предрасудков масс и в связи с контр-разведкой петлюровской в бытность свою комендантом г. Киева, однако, следствием доказать предъявленное ему обвинение не удалось, а посему

ПОСТАНОВИЛ:

След[ственное] дело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, 49 лет, украинца, священника УАПЦ, образования среднего, по ст. 54 п. 10, ч. II УК УССР направить на прекращение Киевскому Окрпрокурору в порядке ст. 206 п.2 УПК УССР, о чем копию сего постановления направить для исполнения в УЧОСО КООГПУ и Окрпрокурору.

СПРАВКА: ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из г. Киева.

Вещдоков по делу нет.

ВР[ЕМЕННО] И[СПОЛНЯЮЩИЙ] Д[ЕЛА]
УПОЛ[НОМОЧЕННЫЙ] 3 ГР[УППЫ]
С[ЕКРЕТНОГО] О[ТДЕЛА]

/СВИРИДЕНКО/

СОГЛАСЕН:

НАЧ[АЛЬНИК] С[ЕКРЕТНОГО] О[ТДЕЛА]

/ГРАЖУЛЬ/

УТВЕРЖДАЮ:

НАЧ[АЛЬНИК] К[ИЕВСКОГО]
О[КРУЖНОГО] О[ТДЕЛА] ГПУ

/ЗАПАДНЫЙ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 39.
Засвідчена копія. Машинопис.*

* В тексті постанови дату пропущено, але наприкінці сторінки виявлено резолюцію від руки олівцем, де стоїть дата «3/ХІІ».

№ 101

**Висновок уповноваженого у справі
Миколи Чехівського від 30 серпня 1928 р.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1928 года. Августа «30» дня. Я, упол[номоченный] 3 группы СО КООГПУ, СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело № 217 и д/ф № 2085/1247 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича по ст. 54 п. 10 ч.11 УК УССР,

НАШЕЛ:

что гр-н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич, выходец из духовной среды, в 1902 г. окончил Чугуевское военное училище в чине подпрапорщика. В 1905–1906 гг. он принимал активное участие в работе укр[аинской] СДР партии, не будучи членом ея. Принимал участие в русско-германской войне, причем был два раза ранен, один раз тяжело контужен, награжден всеми знаками отличия до Владимира 4-й степени включительно и произведен в чин подполковника. С 1915 г. по 1918 г. находился в плену (Германия). В Марте 1918 г. командовал 4 укр[аинским] Полком. При гетмане служил в Одессе комиссаром труда, а затем был командирован в Австро-Венгрию для эвакуации военно-пленных украинцев, но в скорости был отозван, будучи заподозрен в австрийской ориентации. При Директории состоял комендантом г. Киева в чине «войскового старшины» (см. следдело листы: 7, 8, 9, 10, 11, 17, 18).

Состоя комендантом гор. Киева при Петлюре, гр. ЧЕХОВСКИЙ Николай был тесно связан с контр-разведкой, во главе которой стоял полковник ЧАЙКОВСКИЙ, и предавал в руки последнего коммунистов и, вообще, революционеров. (См. д/ф листы 111, 112, 115, 122). После ликвидации петлюровщины на Украине Н. М. ЧЕХОВСКИЙ занял пост Военного Аташе при Дипломатической миссии Укр[аины] в Грузии. В этой должности он состоял вплоть до советского переворота в Грузии. После советизации Грузии, ЧЕХОВСКИЙ Н.М. под видом извозчика и артиста скрывался там, а будучи разоблачен, он был арестован и заключен в конц-лагерь в г. Рязани (см. следдело листы 18, 34, 35 и 45)*.

Освободившись из конц-лагеря по окончании гражданской войны Н. М. ЧЕХОВСКИЙ вернулся в Киев и вступил в число священнослужителей УАПЦ. Что эта профессия была избрана им не потому, что он нуждался, а потому, что УАПЦ давала ему возможность вести антисоветскую работу,

* Текст, який виділений курсивом в оригіналі викреслений від руки.

видно из всей последующей его деятельности. Оказавшись в рядах УАПЦ он стал в Киеве одним из активнейших деятелей контр-революционной части УАПЦ, выступая постоянно застрельщиком во всех кампаниях УАПЦ, направленных против Соввласти и Компартии.

Так, в свое время, он проводил в отношении братства ДХЦ (Діяльно-Христова Церква) следующего характера агитацию: что ДХЦ организована властью, чтобы разложить и уничтожить при поддержке ея духовенства укр[аинскую] автокефальную церковь; что все священнослужители ДХЦ — агенты ГПУ, состоящие на определенном жаловании у власти; что они иуды, предатели, а потому их нужно остерегаться. В отношении Соввласти он говорил своим прихожанам, что власть на Украине находится в руках «жидов» и «кацапов», которые поработили укр[аинский] Народ, но что таковое положение долго продолжаться не сможет, народ украинский проснется и сбросит с себя это иго. При всяком удобном случае он распространялся о том, что Соввласть душил церковь, несмотря на ея декрет об отделении церкви от государства; закрывает и отбирает храмы без всякого на то основания; арестовывает и высылает невинных священнослужителей и активных деятелей церкви; потребовала низложения митрополита ЛИПКОВСКОГО за то только, что он не постеснялся открыто говорить правду. (См. д/ф листы: 18, 35, 37, 39, 52, 110, 111, 112, 115, 122).

Будучи арестован 14/VI–[19]27 г. по ордеру № 1626 гр. ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич 18/VI показал, что в бытность его комендантом гор. Киева при Петлюре он абсолютно не имел никаких отношений с полковником ЧАЙКОВСКИМ, возглавлявшим контр-разведку; антисоветской и к[онтр-] р[еволюционной] агитации он никогда не проводил и что в церковь вступил священнослужителем только ввиду тяжелого материального положения, в связи с отсутствием работы.

Стремясь доказать свою абсолютную непричастность к работе контр-разведки ЧАЙКОВСКОГО он заявил, что состоял во враждебных отношениях с последним и что ЧАЙКОВСКИЙ угрожал ему даже арестом. При этом он сослался на некоторых коммунистов, которые смогут подтвердить его показания. Однако, же член КП(б)У КУДРЯ (Харьков, Укринбанк, б. боротьбист) в своем письме к Н. М. ЧЕХОВСКОМУ от 12/VIII–[19]27 г. пишет: «мне приходилось принимать меры к освобождению своих товарищей боротьбистов, которые попали в лапы контр-разведки ЧАЙКОВСКОГО и я не раз пользовался аппаратом комендатуры гор. Киева, во главе которого стояли Вы». Из этой выдержки видно, что ЧЕХОВСКИЙ Н.М. был тесно связан с ЧАЙКОВСКИМ, раз мог добиваться освобождения арестованных, а поэтому его показания о враждебных отношениях с руководителями контр-разведки абсолютно не заслуживают доверия (См. сл. д. листы 2, 34, 4, 35, 36).

На основании изложенного устанавливается, что гр[аждани]н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич, состоя, в свое время, комендантом г. Киева при Петлюре, был тесно связан с руководителем контр-разведки, полковником ЧАЙКОВСКИМ и сводил личные счета с коммунистами, выдавая их последнему, а также, что он под видом религиозной агитации фактически проводил антисоветскую и к[онтр-]р[еволюционную] агитацию, направленную к ослаблению мощи СССР и к подрыву Соввласти, что указанные данные в достаточной степени характеризуют гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, как социально-опасный элемент,

П О Л А Г А Л – Б Ы:

След[ственное] дело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, 50 лет, украинца, образования среднего, холостого, священника УАПЦ, проживавшего в г. Киеве, — по ст. 54, п. 10 ч. II, — направить на основании постановления ВУЦИК'а от 20/IX-[19]23 г. в Особое Совецание при Коллегии ГПУ УССР по админвысылкам на предмет применения к гр. - ЧЕХОВСКОМУ Николаю Мойсеевичу административной высылки сроком на ТРИ года в Туркестан.

СПРАВКА: Гр. ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из г. Киева. Вещдоков по делу нет.

УПОЛ[НОМОЧЕННЫЙ] з ГР[УППЫ] СО	[підпис]	СВИРИДЕНКО
Согласен: НАЧ[АЛЬНИК] СО	[підпис]	ГРАЖУЛЬ
Утверждаю: НАЧ[АЛЬНИК] КООГПУ	[підпис]	В. ИВАНОВ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 42–43.
Засвідчена копія. Машинопис¹.*

¹ В цій же справі виявлено іще 3 ідентичних примірники завірених копій цього документу на цигарковому папері (арк. 51–56).

№ 102**Ордер № 215 на переведення трусу та арешту
у Миколи Чехівського від 13 липня 1929 р.**

У.С.Р.Р.
ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
О р д е р № 215*

По справі.....

Дійсний на 1 доб[у].

Дано *июля «13»*, дня 1929 р.

Співробітникові *Шерстову*
на переведення *обыска и ареста*
гр. *Чеховского Николая Моисеевича*
на адресу *Ново-Прозектированной ул. [буд.] 16*

Всім військовим и громадським владам, а також громадянам Республіки належить давати всяку законну допомогу пред'явникові ордера при виконання покладених доручень.

Голова ДПУ УСРР

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 1.
Оригінал. Рукопис на бланку;
Т. 130, арк. 1. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 103**Протокол допиту Миколи Чехівського
від 15 липня 1929 р.**

ПРОТОКОЛ

1929 р. Липня 15-го дня Нач[альник] 2-го Від[ділку] Секретного Відділу ДПУ УСРР КОЗЕЛЬСЬКИЙ допросив нижченазваного гр. ЧЕХІВСЬКОГО, як обвинуваченого, який показав:

* Бланк ордера виготовлений друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки.

Имя, отчество, фамилия — ЧЕХІВСЬКИЙ Микола Мусієвич,
Возраст — 51 р.
Место рождения и приписки — с. Гороховатка на Київщині.
Происхождение — батько сільський священник.
Имущественное положение — власности не маю.
Подданство — УССР.

Образование — середня загальна [освіта]. 1902 р. скінчив військову школу, одружений, по-за обліком, військовий кадровий офіцер російської армії. Безробітний, маю випадкові заробітки. Під судом не був, під слідством 1927 р. за обвинуваченням у антирадянській агітації. До жодних партій не належав. В профсоюзи не состою. 1918 р. служив у армії УНР 1 місяць*.

По суті справи показав: Стверджую, що я завжди був цілком лояльним до Радянської влади й ніколи жодної антирадянської діяльності не провадив. Підчас мого мешкання в Києві я систематично здибався тільки з братом моїм ЧЕХІВСЬКИМ Володимиром, з яким у будинкові живуть мої ближчі родичи. Називати інших моїх знайомих, що в них мені доводилося бувати я відмовляюся, з тих мотивів, що коли мене вважає влада за злочинця, то щоб це не пошкодило ні в чим не повинним людям. Але, не відмовляюся дати відповідь, коли мені буде конкретно сказано, чи у данної персоні я бував, чи ні.

Підчас розмов з моїми знайомими мені ніколи не доводилося чути про будь-які прокламації, що розкидалися в Софіївському соборі в звязку з вбивством С. ПЕТЛЮРИ. Додаю, що я зараз свідчу так, як залишилося це в моїй пам'яті: цеб-то я про такий випадок не пам'ятаю, Я пригадую лише те, що про якийсь такий факт розкидування з хор прокламацій у невеликій кількості я чув, здається, на одному з соборів. Але ніяких подробиць у цій справі я не знаю.

Категорично заявляю, що нічого про справу з влаштуванням пам'ятника С. ПЕТЛЮРИ я не чув і не знаю. Вважаю, що це цілковите безглуздя й безумство.

Оскільки мене запитано чи доводилося мені здибатися з В. Ф. ДУРДУКІВСЬКИМ, відповідаю, що доводилося. ДУРДУКІВСЬКИЙ мій знайомий з дитинства і земляк. Я у нього бував рази два на рік у дні родинних свят, розуміється, ніколи я з ним не політичні теми не розмовляв, але знаю його, як людину цілком лояльну до Рад[янської] влади й у повній мірі аполітичну. ДУРДУКІВСЬКИЙ людина боязка, надзвичайно правдива й чесна. Любить свою педагогічну справу й цілком нею захоплений. Підчас моїх одвідувань ДУРДУКІВСЬКОГО в нього бували знайомі й незнайомі мені люди. Більшість з них мені незнайомі.

* Машинописний варіант цього протоколу було зроблено з оригіналу, де анкетні запитання надруковано російською мовою, а відповіді вписано від руки українською (Див. Т. 129, акр. 3–3 зв.).

Із знайомих можу назвати: проф. ВІНОГРАДОВА /покійний/, проф. ЄФРЕМОВА, Сергія Володимировича ДУРДУКІВСЬКОГО. Ніколи я не чув од цих людей будь яких політичних розмов. Оскільки мене запитано про ГРЕБЕНЕЦЬКОГО, відповідаю, що з ним я здибався виключно у ДУРДУКІВСЬКОГО.

В нього я ніколи не бував, так само як і він у мене. Він теж мій давній знайомий. Я з ним учився в Київській духовній семінарії. Він типовий обиватель. З ним теж я ніколи ніяких політичних розмов не мав.

Протокола читав, записано з моїх слів правдиво.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПИТАВ: Нач[альник] 2-го Відд[ілку]

С[екретного] В[ідділу]

/КОЗЕЛЬСЬКИЙ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 3–3 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку; Арк. 4–6. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 2–4. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 104

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 липня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВДЧЕННЯ ЧЕХІВСЬКОГО Миколи Мусійовича*

Що панихида по Ів. ФРАНКУ була, я це пам'ятаю, коли саме була вона, в яким році, того не пам'ятаю, також як і того, чи брав я в ній участь, чи ні. Щож до того, що ця панихида була по Петлюрі, я цього не знаю й ніколи про це не чув. Взагалі в Софіївському соборі я не чув, щоб відправлялася коли небудь панихида по Петлюрі і від брата свого я ніколи про це не чув.

Про те, що в Соборі хтось якісь прокламації кидав, я чув у доповіді на Соборі чи на великих зборах церковної Ради. Що то були за прокламації, який їх зміст, того не знаю, бо не бачив їх і не читав.

Про збори грошей на пам'ятник Петлюрі не чув нічого.

У В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО бував на рік не більше як раз-два та й то в день іменин. Зустрічав я тут, звичайно oprіч хазяїв, проф. ЄФРЕМОВА С.О., проф. ВІНОГРАДОВА В.В., ГРЕБЕНЕЦЬКОГО О.З., хто ще бував не знаю, бо хоч і знакомився та з ким не пам'ятаю прізвищ, по обличчям може і познав би.

⁵ Так в тексті оригіналу.

У ЄФРЕМОВА на іменинах не бував. ЄФРЕМОВА знаю ще з років учення* в Київській Семинарії. На вулиці зустрічаючись звичайно завжди вітався з ним, може й коли перекинувся парою слів. Взагалі вважаю його за людину мені знайому; спільного між нами нічого не було крім звичайного знайомства. З особами цими балакати на політичні теми мені не доводилось. Їхні політичні настрої мені невідомі.

У брата бували часом товариші помершої дочки братової [1], прізвища їхні мені невідомі, принаймні ні одно з них я зараз не пам'ятаю, хоч і напевно чув: пам'ятаю лише племіника В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО Миколу ПАВЛУШКО. Коли ця молодь бувала, я балачок на політичні теми ні разу не чув і певен у тім, що там таких і не було ніколи. Скільки раз я бачив у брата молодь сказати не можу, не лічив. Але бачив їх де-кілька разів.

ПАВЛОВСЬКОГО Л. Йосиповича я насамперед знаю як члена Святошинської парафії, де я був священиком укр[аїнської] церкви. Бував у нього як священик, а потім як і знайомий: коли він жив у Києві, я рідко коли бував у нього, літо[м] же, коли ПАВЛОВСЬКІ жили в Святошино, я бував частіше.

З братом моїм, коли знайомився ПАВЛОВСЬКИЙ, точно указати не можу, можливо що брат зазнайомився з ПАВЛОВСЬКИМ у Святошині підчас завітання брата до Свят[ошинської] церкви. На квартирі ж у брата я бачив ПАВЛОВСЬКОГО, коли він хвилин на 10–15 забігав, аби повідомити мене про те, коли ставати до роботи в справі рубки і колки дров та в справі переноски геологічного кабінету, чи Музею з старого в Нове Академ[ічне] приміщення. Як гостя ПАВЛОВСЬКОГО я бачив у брата уперше в день мого вінчання 14 Вересня 1928 року, як родича моєї дружини, жінка моя і Л. Н. ПАВЛОВСЬКОГО рідні сестри.

Про існування організації петлюрівського толку серед моїх знайомих я ніколи не чув.

Свідчення писано власноручно мною
24/VIІ–[19]29 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПИТАВ: /ФІШЕР/

З г і д н о:

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 7–8 зв.
Оригінал. Рукопис¹; Арк. 9–10. Копія. Машинопис;
Т. 130, арк. 5–6. Незасвідчена копія. Машинопис.*

* Так в тексті оригіналу.

¹ В рукописному тексті додаткового свідчення Миколи Чеховського за 24 липня міститься допис від 26 липня 1929 року (Т. 129, арк. 8–8 зв.), який має машинописний відповідник, але він не друкується в зв'язку з тим що містить другорядну інформацію.

Примітки:

[1] Люба Чехівська — донька Олени і Володимира Чехівських. Народилася у 1907 в Одесі. Але їй не судилося довго прожити — вона несподівано померла після ускладнення на серце від скарлатини 16 жовтня 1923. Похорон був пишним, з катафалком із живих квітів, співав хор храму Святої Софії Київської, сам митрополит Київський Василь Липківський у повному митрополічному облаченні супроводив похорон до Покровської церкви, де її було поховано. Згодом, коли цвинтар було ліквідовано владою у 1934 р., Олена Чехівська перенесла могилу доньки на Лук'янівський цвинтар разом із кущем калини.

№ 105**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 9 вересня 1929 р.****Додаткове показання М. Чехівського**

Брат мій Володимир в розмовах зо мною з приводу закидів проти УАПЦ, що вона є петлюровщина, завжди рішуче відкидав це і доводив, що церква наша аполітична. Про те, що в УАПЦ була система використання національних елементів з метою боротьби проти Радвлади, від нього я ніколи не чув і про це не знав. Що до окремих виступів осіб осередку керуючих кол церкви, виступів, які носили антирадянський характер, то такі факти мали місце, вони були зафіксовані й засуджені церквою, а в тім числі й мною як неприпустимі.

Факти ці: лист голови ВПЦР до ред[акції] Американського часопису «Дніпро», видача мандата-благівісницького священику, який будучи на по-руках, утік на Д[алекий] Схід, а відтам до Америки, других зараз не пам'ятаю. Почув я про це на одному з Соборів чи Великих Зборів УАПЦ.

9-го вересня 1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 17.

Оригінал. Рукопис¹;

Арк. 19. Копія. Машинопис;

Т. 130, арк. 11. Незасвідчена копія. Машинопис.

¹ Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом.

№ 106

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 24 вересня 1929 р.**ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ ЧЕХІВСЬКОГО Мик[оли] Мус[ійовича]Від 24-вересня 1929 р.*

Життя поставило переді мною конечну вимогу дати вичерпне дізнання перед самім собою, а втім й перед Радянською владою, хто я ворог Радянської влади, чи ні, а коли ворог, то що саме ворожого я чинив чи вчинив і нарешті, як я ставлюся до своїх провин проти Радянської влади, коли такі були у мене.

Щоби дати вичерпну й щиру відповідь на ці основні питання, я розподілю своє зізнання на 6 таких відділів:

- 1) Моя робота в церкві
- 2) Моє ставлення до УНР і її недобитків за кордоном,
- 3) Моє ставлення до УСРР,
- 4) Мої знайомства
- 5) Мої настрої і у звязку з ними ставлення до Радвлади.
- 6) Гордіїв вузол.

1. МОЯ РОБОТА В ЦЕРКВІ ТА ЯК Я ДО НЕЇ ПРИЙШОВ.

Ще в дитинстві я думав був покинути школу і вступити до Лаври**, причиною тому були невдачі в навчальній справі /грецька мова/. Дякуючи лише Володимирі я перемиг грецьку мову і в монастир не пішов. Мій покійний батько у 1914 році перед війною, казав мені, що він дуже шкодує, що ні один із його синів не пішов у священники, що він вважає, що я найбільш, на його думку, був би відповідний для цього, аби захотів. «Кидай сину, військову роботу, я бачу не по тобі вона, та йди моїм шляхом». Не послухав батька, не пішов.

А прийшов час, згадав я батькові слова й пішов. Що-ж це за час[?] Що спонукало мене до того, щоб я згадав батькові слова[?] Повернувся я із Рязані, де 1 рік і 8 місяців перебував у концтаборі, до якого попав із Тифлісу, куди в свій час після короткого й безславного існування УНР, я виїхав з дорученням перевезти гроші до розпорядимости дип[ломатичної] місії УНР на Кавказі. По дорозі на Кавказ я двічі сидів у тюрмі — 1-й раз біля 3-х місяців у Румунії і 2-й раз — у Батумі під охороною індусів і англійського війська теж біля 3-х місяців. Причиною арештів були доноси гетманських добровільців, у яких мене обвинувачено в большевізмі.

* Тут і далі підкреслення в тексті.

** Києво-Печерської.

В Тифлісі дип[ломатична] місія запропонувала мені зайняти вільну посаду війс[ь]к[ового] аташе. Я погодився. Через кілька місяців місія, ліквідувавши свої справи, з огляду на небезпеку приходу на Кавказ Радянської влади, подалася до Європи. Я залишився, міркуючи, що то ще не відомо, чи прийдуть сюди більшовики чи ні, подруге теж не відомо чи й справді страшний такий більшовик, як його малюють, а може це все ворожі брехні.

Невдовзі після від'їзду місії до Тифлісу прибула проїздом до Туреччини Укр[аїнська] Рад[янська] торговельна місія у складі: ПОДОБНОГО, БРУКА і ФІЛІПОВИЧА. Я в той час працював за візника у одного грузина, а по вечорам в українській трупі, що грала в Нарбудинкові. Од цієї місії я одержав згоду взяти мене з собою на Україну. Але цього не сталося, бо поверталася місія на Україну якимось іншими шляхами. Замість місії на початку, коли не помиляюсь 1921 року, до Тифлісу прийшла Радянська влада.

Перед її приходом виїжджали різні місії чужоземні, тікали міністерства меньшевицької Грузії, кликали мене, [але я] не поїхав, не втік. Я твердо вирішив залишитися тут і при першій же згоді повернутися на Україну, щоб прикласти і своїх рук до будівництва, яке тоді допіру почало розгортатися. Люди потрібні, казала Рад[янська] місія. В театрі зустрічав радянських вояків, улаштував концерти, доповіді, приймав участь у виставах. Чув заклики товаришів йти до Радвлади на роботу. А через місяць після реєстрації, уже під арештом, я чув заклики представників Радвлади записуватись на політичні курси для старшин. Записався і я.

А через який час опинився в Ряз[анському] конц[ентраційному] таборі на примусовій праці. І працював я чесно, виконуючи все, що доручали мені, вважаючи, що не насікалися над нами, коли казали нам, що на курси ідемо, а що це лише тяжкий іспит і кара за минуле, за те, що 1 м[іся]ць з лишком був комендантом. Тяжко доводилось нам, праця тяжка, голодно, холодно і брудно, та безропотно я ніс її. Складав печі для таборових виробництв взимку при 36°, добровільно працював у таборовому хорі, спочатку як співець, а далі як диригент, в драмгуртку.

Останні кілька місяців Ряз[анського] життя табору* 1800 в'язнів обрав мене на старосту, а Комендатура охотно затвердила мене на цій посаді. І от, одної ночі, коли я сидячи в канцелярії своїй зводив до купи якісь відомости, зайшло до мене в хату чоловік 5–6 начальства. Привітались. Я запросив сідати. Що робите...^{2*} як живе...^{3*} Як почуваете себе...^{4*} Взявши слово для відповіді я виклав перед Комісією усі свої думки, що до зборища паразитів, яке іменується конц-табором. Я одверто й чесно доводив, що використать їх

* Так в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

всіх треба і не на цих роботах, на яких з них толку мало, а на роботах по спеціальностях (були там інж[енери], лікарі й т. інш.). Відходячи, старший подав мені руку, подякував за щире слово і додав — от би нам таких побільше. Як потім говорив мені КЛИМЕНКО, технічний секретар Рязгубви-конкому (із в'язнів) — то був, коли не помиляюсь т-ш КІРЮХІН, Голова Ви-конкому. «Що ти йому наговорив, що так він хвалить тебе»[?]

Потім, коли мене звільняли з табору, той-же КЛИМЕНКО передавав мені, що КІРЮХІН пропонує мені залишитися в Рязані, що він з охотою дасть мені роботу. Я був дуже вдячний т-шу КІРЮХІНУ за його «єдине добре і довірливе слово», додаю тепер, але на жаль я не погодився залишитися в Рязані. Потягло на Україну Заговорили родинні почуття. Гадалося, коли тут на чужині, де мене майже ніхто не знає, знайшлася людина, що з довір'ям до мене постави-лися, то тим більш знайдуться в Києві люде, що також до мене поставляться.

Але гадання мої не справдилися. Зрозумів я помилку свою та вже пізно було. В Києві я зразу відчув себе лишнім, непотрібним, викинутим за борт. Мені не вірили, мене боялися, мене взяли на облік ворогів і рік цілий з лиш-ком куди не звертався, шукаючи де-б прикласти руку, де-б стати до роботи, щоб не почувати себе паразитом і щоб мати з чого жити. Хватався за будь яку роботу, аби заробити, аби не сидіти трутнем у братів й сестер на шії. Та не щастило.

Звертався я й до чужих, звертався й до знайомих — до КУДРІ, до ФІЛІПО-ВИЧА, до КОЛГУХА, до ВОЙЦЕХОВСЬКОГО і тут не пощастило. Видно було, що люди й хотіли-б допомогти, та чогось оглядаються, бояться. Знеси-лений безнадійними обиваннями порогів по «приймних» одного разу на розі вул. Фунд[укліївської] і Тимофіївської зустрів якогось військового радянсько-го, що дуже радісно привітався до мене. Підійшов, питаю: «Хто він, бо я не пізнаю Вас». «Та я такой-то (прізвище не пам'ятаю) ст[арший] унт[ер-] оф[і-цер] 4 р. 166 р. Ровн[енского] полка, помните 11-й год, лагерь на Сирці... * «А нині хто Ви[?]» — спитав я. «Нині Комбриг». «Что-ж Вы делаете теперь». «Та нічого, кажу, роботи шукаю». «А что-ж Вы к нам не идете на военную службу». «Аль надоело, не хотите». «Ні, чому, пішов би з охотою, та навряд чи приймуть». «Да, правда, у нас это есть, не верят товарищи тем, кто сразу не пошел за ними. А жаль, нам такие люди нужны».

Це друге не вороже ставлення до мене було з боку представників партії. Послухав я його поради, сходяв до Военкома, коли не помиляюсь до тов. РЯБОКОНЯ, просився хоч до всеобуча. Але й тут не вигоріло. Не допустило мене ДПУ і на посаду дворника при інтернаті Академії Мистецтва. А жити треба, робити треба й заробляти теж. Тоді я вдарився по лінії найменшого супротивлення. Вступив до художнього хору Софії. Тут почули мій голос, стали пропонувати мені вступити до Софії діяконом. Подумав, погадав** Віра,

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

релігія для мене не порожній звук і не байдуже питання. Згадалися батькові слова, Володь піддав охоти. От і сталося, що замість того, щоб ближче підійти до Радянської влади, я ще далі відійшов, бо до бувшого офіцера, до колишнього Коменданта, до вже безправного стану, я приєднав ще стан служителя культу. Але що-ж було робити. Виходу не було. А тут злидні напосідають, не тільки мене, а моїх рідних...^{*} Сором і тяжко їх об'їдати, коли й вони самі не ситі.

Згода. Вступив. Треба до роботи братися, треба відновити в пам'яті своїй богословію, треба поповнити свої знання. Працюю над собою, працюю по своїх обов'язків діякона. Але й тут не обійшлося без тертя. Старший товариш мій по службі, з ревнощів до того успіху, яким поволі я став користуватися серед парафіян, став ставати на перешкоді моїй роботі.

Щоб не піднімати боротьби я вирішив погодитися на прохання делегації села Германівська Слобідка, іти до них за священика. Поїхав, але там ще нічого нема. Парафія не організована, не зареєстрована. Вкинули мене в хату одного з майбутніх парафіян. Він годує мене з ласки. Через кілька часу справа з організацією парафії улаштована, то-то все є крім утримання для священика. Так і живу з ласки людської. Але-ж це село, де народилась і виросла моя мати...^{2*} Хотілося українізувати тут церкву й терпів. Аж ось надходить налог на нетрудовий елемент — 38 карб. подай. А де їх взяти, я і половини того не дістав за весь час мого тут перебування. Але що мав робити — мусів іти просити Раду Церк[овну], а не дасте, в тюрму мушу йти. І боляче і досадно та й боязно...^{3*} А що як не зберуть...^{4*} Доведеться сідати...^{5*} А це справедливо...^{6*} Ні, не дають жити...^{7*} Гнітять...^{8*} А за що...^{9*} Що я священик. Так є-ж у нас волі совісті...^{10*} Що-ж це. І заболіло і запекло...^{11*} До них ішов з розпостертими^{12*} обіймами — не прийняли. Сюда став на дозволу їми роботу — б'ють...^{13*} Виручили люди. Зібрали, заплатив, легше стало...^{14*} Закон для всіх один не для тебе лише...^{15*}

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

^{10*} Крапки в тексті.

^{11*} Крапки в тексті.

^{12*} Так в тексті.

^{13*} Крапки в тексті.

^{14*} Крапки в тексті.

^{15*} Крапки в тексті.

Дев'ять місяців пробідував я тут, а потім погодився перейти на майже не легше бідкування до Святошино, але вже тим легше, що ближче до своїх. Тут лише я 1-й рік заплатив щось біля 8 карб., а далі і зовсім не платив. Щоб поліпшити свій добробут пішов до ВПЦР за діловода. Що-ж тут у центрі бачив я й що чув. А бачив я зачинені двері Ради підчас засідань і чув чи краще лише читав, що чорним по білому було написано. Одного разу в якийсь потребі службовій зайшов до кім[нати] Президії підчас засідання і напорювався на гостре і неприємне за уваження з боку Голови Ради В. В. ПОТІЄНКА при мовчазній згоді решти членів Ради. Наведенням цього факту я хочу довести, що справи свої Рада вирішувала при зачинених дверях, а тому бути в курсі справ Ради я не міг, хоч і близько неї стояв, це раз, а по друге те, що з В. В. ПОТІЄНКОМ я також дуже близьким не був та й не міг бути, хто так з мною поведився, той не міг бути близьким до мене.

Що торкається листів від Ів. ТЕОДОРОВИЧА, ШЕЛУХІНА і БАЧИНСЬКОГО, то мені доводилося читати останнім, хоч признатись по правді, я не саме то і вичитував їх. Моє діло, як діловода і регістратора було занотувати всю вхідну і вихідну пошту по журналах. Операція ця повинна була впроваджуватись у день одержання, тоб-то секретар Ради одержавши від поштаря всі пакети і відкривши їх повинен був передати мені на регістратуру, але так ніколи не було, зокрема з листами вищеназваних осіб.

Всі вони місяць а то й більше ходили по руках членів Ради й нарешті попадали до мене на реєстрацію і для підшивання до справи. Оскільки мені відомо всі листи надходили до ВПЦР легальним шляхом через Радянську пошту. Листування ВПЦРади йшло цілком лояльним поштовим шляхом і до всіх закордонних представників УАПЦ. Цей факт сам по собі, а також і зміст одного в листів ШЕЛУХІНА до ВПЦР носив такий характер, що мені, й на думку не спадало, щоб листи людини, яка так рішуче ганьбить і плямує Петлюру і його прихильників за кордоном, міг бути компрометуючим для будь-кого.

До того треба сказати, що над питанням цим я ніколи не спинявся. Для мене було цілком досить того, що з цим ніхто не криється, що листування іде шляхом одвертим і що коли Влада вбачала в цім щось небажане для неї, то вона-б сказала про це ВПЦРаді, але в ті часи я не чув, щоб влада висловлювала своє незадоволення з приводу цього. Я був певен того, що листи ці (як закордонні) проходять через перлюстрацію. До того всього листування це спокійно й одверто зберігалось в окремих обкладинках архиву ВПЦРади. Чи йшло листування з цими особами яким іншим шляхом нелегальним — про це мені невідомо, як невідомо й те чи листувався хто з членів ВПЦР особисто, не через Раду, крім 2–3 листів мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО, які я відправляв поштою. Чи зміст їх відомий Раді був чи ні, того не знаю. Я ж одержував уже заклені пакети.

Раду опечатано, В. В. ПОТІЄНКА й мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО заарештовано. Ініціативна група, Нарада, вибори Ком[ісії] по унормуванню життя. Осуд діяння [В.] ПОТІЄНКА, В. ЛИПКІВСЬКОГО і ЯРЕЩЕНКА. На чолі Ком[ісії] стає Еп. П. РОМАДАНОВ*. Після вересневої Наради іде до Харкова. Повертається, веде таємничі переговори з секретарем комісії Еп. ДАХІВНИКОМ. Це мутить мене. Які можуть бути таємниці у Голови Комісії від членів.

Я висловлюю своє незадоволення йому, що Ком[ісія] чекає, а він, голова, замість зробити доповідь про наслідки завітання до Радвлади, шепочеться з секретарем. Почалася у мене контра^{2*} з головою й секретарем. Не стало взаємного довіря не стало й планової праці.

Згодом довелося мені розмовляти на одинці з одним із діячів унормування зовнішнє правного стану церкви, з видатним^{3*}. Він сказав мені, треба нам утворити на Україні одну єдину церкву. Якто, — питаю, — з ДХЦ і Обновленською[?] Так, єдину, — каже він. А де-ж тоді буде українська автокефальна[?] — «Що Ви мені «Україна», «українська». Ви освічена людина, не дитина. Невже Ви не бачите до чого воно йдеться. Україна, українська, — забудьте це». «А, голубчику, — подумав я і зовсім облишив розмову з ним. — Ну, брате, нам з тобою не по дорозі...^{4*} Ти он куди шагаєш...^{5*} « — Подумав я...^{6*} «Влада нас на цей шлях не кличе...^{7*} Я бачу культура українська розвивається, а він ось куди тягне. Не дурно-ж то братік^{8*} його обновленець, з яким він ворогував довгий час, як він сам про це казав мені, став так учащати до ВПЦР. Далі собор. А проводирі непевні. Тактика їхня не надійна. Імені діяча, не подаю, бо я непевен, що він не відмовиться від своїх слів.

Далі як, у яким хронологічним порядку розвивалися події, встановити не можу, пам'ять зраджує. Але факти подам а усією щирістю так як вони були. Підхожу до кульмінаційного пункту свого зізнання. Кажу так тому, що в значній мірі сам винен у тім, що потягло за собою те вражіння, яке склалося у представників Рад[янської] влади, що підчас собору моє поведження було подібне до того, що називають «переть на рожон», як це зазначив мені один з представників Рад[янської] влади. Так, я сам винен. Я загубив тоді рівновагу, я був тоді у розпачі великім. Я під той час переживав персональну катастрофу сердечну особисту драму. І я, затуливши очі, пішов таким шляхом, який би викликав проти мене репресії, щоби мене вислали з Києва.

* Так в тексті.

^{2*} В рукописному варіанті «contra».

^{3*} Так в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Так в тексті.

У той час я був остільки затьмарений своїм особистим горем, що не урахував того, що час расплати може прийде не зараз, а через який час і ще тоді може це не відповідатиме моїм бажанням. Але щож властиво я робив підчас собору[?] Я свідомо вів шалену й уперту агітацію серед членів Собору проти РОМОДАНОВА, ГОВЯДОВСЬКОГО, КОБЗАРЯ і т. д., аби не пустити їх до обрання. Проти Єпископату, щоб не обірали багато з нього, бо тоді не Рада буде, а святейший синод. Чому я це робив[?] Тому що вони осудили лінію поведження [В.] ПОТІЄНКА, [В.] ЛИПКІВСЬКОГО і [О.] ЯРЕЩЕНКА. О ні, а ні трохи. Бо я і сам цілково свідомо засудив її в тій часті, яка відома мені стала з зауважень представників Влади, а саме: не беруть тут стверджувати, що все згадаю, а все-ж таки:

1) Факт надсилки до органу Америк[анського] укр[аїнського] «ДНІПРО»* допису голови ВПЦР. Змісту його вже не пам'ятаю, та й не пам'ятаю чи зачитували його на соборі чи ні, а то можливо, що я й зовсім його не знаю, усяким разі допис цей був чимсь шкідливим і неправдивий раз, а по друге голова ВПЦР надсилає свого листа до органу, який має явно антирадянський напрямок.

2) ВПЦР не виявила й не вживала якнайрішучиших заходів проти того, що Америк[анська] Укр[аїнська] Церква дала право газеті «ДНІПРО» іменувати себе органом УАПЦ, і в той же час вміщати в цім ганебнім листку явно антирадянські статті.

3) Факт посилки на далекий Схід^{2*}, антиморальній людині, яка утікла від суду Радянської влади, втікла будучи на поруках, посилки такій людині мандата на благовісництво.

4) Неприпустимо гострі антирадянські виступи в промовах арх. О. ЯРЕЩЕНКО і митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Що можна тут сказати. Коли факти такі були, а вони були, то вони самі за себе говорять. Не визнати їх антирадянськими ніяк не можна...^{3*} Не винести їм осуду теж ніяк не можна; недопустимість їхня ясна, зокрема, коли згадати, що УАПЦ, на своїм прапорі написала: «аполітична». Все це я визнав зразу, визнаю й зараз, що влада не могла мовчати і що її вимоги тут були цілком правдиві й правильні.

Проти чого-ж я тоді боровся, чи проти кого[?] Боровся я проти осіб, а не проти їхньої провідної лінії. Я не міг вірити тому, хто має секрети в Комісії, я не міг вірити тим, хто на мою думку до єпископоправія йшов, тим вірити, хто каже: «Україна, українська — забудьте...»^{4*} « Не туди воно йдеться. Я не міг вірити тому, хто з сарказмом казав: «Всеукраїнська церква»^{5*}, «Всеукраїнський митрополит і 1.500 парафій, а сам підписує листування Голові ВПЦРаді.

* Так в тексті.

^{2*} Так в тексті.

^{3*} Так в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Так в тексті.

Я не міг вірити тому, хто з готовністю хватає графин і шклянку і підносить чомно, як і слід було представнику Влади на соборі, а єпископу своєї-ж церкви, який безпосередньо після цього протягує руку за шлянкою води каже: «он стоїть»...^{*} Все це дрібниці, але для мене тоді, для людини, що втратила рівновагу, що шукала як і куди себе подіти, все було достатньою причиною, а головне все це ще більше руйнувало моє і без того зруйноване життя.

Я шукав своєї погібелі...^{2*} Я відчував, відчував напівсвідомо, що представники Радянської влади зрозуміють моє поведження, як боротьбу проти заходів Радвлади, а не проти неприємних мені особ і їхньої тактики. Але не спинив на цім своєї уваги. Не судилось статися тому, чого я так тоді бажав. Я не сподівався тоді, що пройде яких 3 роки і рани мої загояться, що я зустріну людину, яка мені впадобається і що я знову захочу жити. На жаль це сталося, бо тепер поруч зі мною, страждає не в чім неповинна дружина моя...^{3*} що ще більше отягчає мої муки...^{4*} Цього я нікому ніколи нічого не казав. Не казав навіть Володимирові, бо сором було виявити таку легкодухість. Як бачите й у мене є секрети від Володимира, але все це правда. Майже 2 роки пройшло з того часу, коли я так безумствовав.

Влада толерантно поставилися до мене, до моєї поведінки, не арештувала мене тоді відразу, а придивлялася до мене, наводила може справи. Можливо, що у дальшому мені допомогли ті особи, з якими я в свій час так боровся. Можливо, що я й помиляюсь. Але факт, що з того часу почалися усі мої пригоди, в них корінь. У червні 1927 року я одсидів місяць. Випустили. Далі почалися вивози до ДПУ — через м[іся]ць, через тиждень і з рештою відход мій від праці в церкві й заслання мене в Харків з тим, що через місяць 1S з'ясується куди я буду висланий. Знаючи, що за мною нічого нема більше, що кару яку я так глупо заслужив, мені вже призначено, я зв'язав свою долю з дружиною своєю, яка погодилася розділити мою долю у засланні.

Тепер же трапилось цілком несподівано нове лихо над моєю головою...^{5*} Що ж мені відомо з церковного життя? Чи не відомо мені, або чи не пам'ятаю я щоб помітив, що хто-небудь з керуючих церковних осіб бажав використати, або використовувати церкву для політичних цілей[?] Крім визначених раніш фактів, пригадується мені — Володимир оповідав, що у Харкові було угруповання парафіян Миколаївського собору на чолі з ДОЛЕНКОМ, яке намагався використовувати з політичною метою УАПЦ, що група ця намагалася втягнути до себе й Ол. ЯРЕЩЕНКА, але він на це не пішов, через що йому довелося провадити довгу і уперту боротьбу з цією групою, щоб не вносили в церкву політичного елементу.

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

Пам'ятаю ж тако, що колись хтось, а може і я сам згадавши про ПОТІСНКА і про ЯРЕЩЕНКО в розмові з Володимиром сказав: — «За церковні справи потерпають», — на це Володимир з рішучістю заявив — «зовсім ні, за політичні, а що до ЯРЕЩЕНКО, то скоріше навіть із-за честолюбства свого він терпить. Честолюбство його і ревності його до слави найкращого і найсмілішого* промовця загнали його у заслання». Згадуючи про мітрополіта Василя, він казав — «що з стіхією поробиш?» Він дійсно часом необережний буває у запалі, до того людина свавільна й уперта».

Про те чи була провідна думка керівників церкви в цілому ВІЩР про використання церкви з політичною метою, ніколи не чув і не помічав того. Од Володимира не раз доводилося чути, коли він відповідаючи на безглузді закиди якого-небудь добродія, а-ля^{2*} КИСЛИЙ відповідав: — «Це не діло церкви, ідіть в союзи, там протестуйте, а не до церкви пийти. Це громадська справа, а не церковна». Коли добродій такій з незадоволенням відходив, Володимир, звертаючись до мене, додавав: — «Розкішно знаю, що там мовчатиме і не заікнеться, а тут натякає». Тому мені абсолютно не зрозуміло, як той самий Володимир може-визнати свою вину в тім, що він використовував діло церкви з політметою. Тоді ж він не раз і не два рішуче виступав за цілковиту аполітичність церкви. До того ж як ідеолог УАПЦ, він на прапорі УАПЦ написав «Аполітична». Я щиро вірив йому і вважав, що він боронить церкву від нажиму політики. Невже ж він так маскувався? Не віриться. Чого угодно я міг чекати від Володимира, тільки не використання церкви^{3*} з політичною метою. Я не раз бачив і відчував його глибоку віру в бога^{4*}, в науку христову^{5*}. <...>

24/ІХ-[19]29 р.

Микола Чехівський

Бупр ч. І
Слідчий Корпус
Кор. 5 Кам. 1
м. Київ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 32–44.
Копія. Машинопис;
Арк. 22–29. Оригінал. Рукопис олівцем;
Т. 130, арк. 13–25. Незасвідчена копія. Машинопис.*

* Так в тексті.

^{2*} В рукописному варіанті «ага».

^{3*} В рукописному варіанті «Церкви».

^{4*} В рукописному варіанті «Бога».

^{5*} В рукописному варіанті «Христову».

^{6*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чеховського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом.

№ 107

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 27 вересня 1929р.**ДОДАТКОВЕ СВІДЧЕННЯ
Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

1. До УАПЦ я пішов крім того, що з тих причин які визначив уже у своїм зізнанні від 24-го вересня ц.р., ще й тому, що вона українська, тому, що я хотів служити насамперед своїому народові і тому, що УАПЦ стала на шлях боротьби з «церквою-домовиною», що УАПЦ пішла шляхом життя і творчості, що стала на шлях соборо- і народо правя, а не єпископравія чи єпархоначалія.

2. Про те, що в Соф[ійському] соборі збиралися пожертви на братерську допомогу ув'язненим я знав, бо це робилося одверто. Кому саме допомагали того не знав, бо не цікавився цім. Що допомогала сім'ям мітроп. Василя ЛПКІВСЬКОГО і В. В. ПОТІЄНКО знав. Але нічого нелегального, а тим більше ворожого проти Радвлади не вбачав у тім, що церква допомагає сім'ям ув'язнених. Щоб то була за церква, коли б вона не допомогала тим, хто в нужді і в горі. Коли ж тепер до цієї справи я підходжу з боку, який я усвідомив собі під час слідства, то виходить, що збір грошей на допомогу в'язням був ділом дійсно непевним, бо часом набірав характеру «політичного Червоного Хреста», а значить і антирадянського.

3. В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО і С. О. ЄФРЕМОВА я знаю. Першого більше, чи правдивіше, давніше, другого менше. Про ДУРДУКІВСЬКОГО знаю, що політичним діячем він ніколи не був, що обрав собі педагогічну спеціальність, якій цілком відданий і знається на ній. Знав його за чоловіка тихого, скромного, боязкого й обережного, не кар'єриста, славолюбця, а чесного й великого трудівника. Щодо політичних переконань його, то тут сказати щось певного я не можу, бо своїх поглядів він мені не викладав. Але знав його здавна за свідомого українця.

ЄФРЕМОВА знав, як давнього українського діяча, що належав до партії «українських соціалістів федералістів», тепер його поглядів я не знаю. Знаю, що він людина самолюбива, тверда і уперта, що мав досить громадської мужності, знав, що він не віруючий.

Ставлення їх обох до УАПЦ мені не зовсім зрозуміле було. Байдужність їхня до УАПЦ часом навіть дратувала мене. Так, наприклад В[олодимир] Ф[едорович] Д[урдуківський] — віруючий, до церкви ж нашої заходить лише коли не коли, участі в справах її не бере, членом її не є, а значить і членських внесків не дає. Виходить він сторониться її. Чого? Колись я натякнув

йону про це. Натяк цей Володимир] Ф[едорович] зрозумів і розказав, що ще у 1921 році під час собору була якась нарада, на якій був і він. І на цій нараді М. Н. МОРОЗ чимсь образив усіх колишніх діячів українських. Що саме там було? Яку образу наніс МОРОЗ? Я не пам'ятаю. Може це й була та нарада, про яку мене питали. Коли це та сама, то про неї мені відомо лише те, що я допіру оповідав.

Щодо ЄФРЕМОВА, то його байдуже ставлення до церкви я вбачав у тім, що він не допомагав ділу її грошима. Українці. — Думав я. От хоч би і цей ЄФРЕМОВ...^{*} Заробляє добре...^{2*} Міг би хоч на ремонт Софії щось дати...^{3*} Правда, він не вірує, так міг би дати не як на церкву, а як на культурну українську організацію...^{4*} Чи він і цього не визнає за церквою? Так думав я про ЄФРЕМОВА.

Правда, часом і той і другий, коли я бував у ДУРДУКІВСЬКИХ цікавились справами УАПЦ. Але це їхнє цікавлення я приймав просто як тему для розмови, як деяку чемність хазяїнів до гостя автокефаліста. Не більше, а подруге ще й тому, що церква наша все ж таки українська.

Якихось розмов, які дали б мені хоч натяк, що питання УАПЦ їх цікавить ближче, що вони належать до якоїсь організації, або що вони відіграють якусь особливу роль у житті УАПЦ, я ніколи не чув і не відчував, бо навіть ні в яким разі і не сподівався на це.

Обох їх я вважав за людей, які прийняли «статус гво»^{5*} примирилися з ним і легально й щиро не за страх, а за совість працюють на ниві радянської культури; ґрунт для їхньої роботи у всякім разі сприятливий...^{6*} Робота люба, заробляють добре, ситі, обуті...^{7*} Чого ж їм ще треба? У всякім разі обох їх я вважав за людей цілком легальних щодо Радвлади. Вважати їх за непевних, я ніяких підстав не мав.

4. Так я визнав і зараз визнаю, що керівники ВПЦР допустили вчинки, які і УАПЦ кваліфікувала у свій час, як політичні і антирадянські. А коли я визнав це, то повинен визнати і визнаю і те, що коли керуючі особи це зробили і їм ніхто не заперечив і незаперечував у цім боці з боку решти членів ВПЦРади, то виходить, що і весь керуючий орган УАПЦ, тобто ВПЦРада зробила це. Інакше були б запротокольовані протести, заперечення або особисті думки. А цього оскільки мені відомо, не було. «Ерго»^{8*} була мовчазна

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} В рукописному варіанті «Status quo».

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} В рукописному варіанті «Ergo».

згода, або неприпустиме потакання з боку тих, хто може і не погоджувався та мовчав, не висловляючи непогодження свого у повній мірі. Коли до цього пригадаю усі ті безглузді й злісні балачки й обвинувачення та закиди спочатку на адресу Всеукраїнської комісії по унормуванню життя УАПЦ /членом якої був і я/, а потім усі ті закиди на адресу В. ЧЕХІВСЬКОГО, як на голову собору, який визнав за правдивий осуд відомим особам за їхню неприпустиму антирадянську роботу, як виявилось у відомих вчинках, і якій звільнив мітроп. В. ЛПКІВСЬКОГО від тягару обов'язків мітрополіта, коли згадати закиди: продались...^{*} і В. ЧЕХІВСЬКИЙ продавець, бо під приводом його загинула укр[аїнська] церква, цей останній суто-український куточок, що те, що залишилося не є УАПЦ, а якийсь сурогат...^{2*} Зрадники...^{3*} Треба було й іти на цілковите й остаточне знищення УАПЦ²у, на жертви...^{4*} Принаймі, славною смертю померла б церква наша, а не так зрадливо ганебно закінчила б своє існування...^{5*} Коли б до цього всього додати ще й те, що я чув од брата Володимира, що й старі громадяни дорікають йому за те, що він допустив, будучи головою собору до такого ганебного кінця, то не можна не прийти до такої конкретної думки: лінія поведження керівників УАПЦ мала зв'язок з думками громадянства. Але сказати, хто на кого тут впливав — чи керівники церкви на громадянство, чи навпаки, я не можу, бо даних не маю. Сказати про існування організованої громадської думки і про вплив її на керуючі кола УАПЦ, я також не маю жодного права, бо абсолютно ніяких даних у мене на це нема, та й не було, коли не приймати на увагу того, що я чув од представникам Радвлади на допиті.

5. З СУЛИМОЮ я познайомився в Харкові на вулиці. Він привітався до брата мого Володимира, з яким я йшов, а потім він догадався, що я також ЧЕХІВСЬКИЙ. Тут же СУЛИМА від нас довідався, чого ми в Харкові і де спинилися і став запрошувати до себе на життя. Смілива людина, — подумав я, — коли не боїться запрошувати до себе того, кого висилають, а може це...^{6*} А втім нехай, бо куди ж його подітися без грошей. Подумали, погадали з Володимиром і переїхали з готелю до СУЛИМИ. Вітає хазяїн щиро...^{7*} балакучий такий...^{8*} А у мене настрої тяжкий...^{9*} Куди зашлють? Що робитиму? З чого житиму? Чи зможе дружина моя приїхати до мене на життя. Все це не

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

дає мені спокію, а тут ще він хазяїн суму під[д]ав своїми оповіданнями про розстріл: «Так ні за що ні про що розстріляли ХОРУНЖОГО (розказував він)...* Згадав я це прізвище лише тому, що представник Радвлади, напам'ятав мені його на допиті. Що то за ХОРУНЖИЙ? За що його розстріляли — не знаю й не пам'ятаю. Про СУЛИМУ ж обоє ми і я, і Володимир думали і людина неначе щира, вітає щиро, але небезпечна у всякім разі, — чи він сексот, чи один із недобитків УНР непоправних, близькозорих і безнадійних...»^{2*} У всякім разі нам ясно було, що залишатися у нього мені надалі річ безумовно небезпечна і ми, найшовши друге приміщення, переїхали від СУЛИМИ. Небезпечним він нам здався ще й тому, що Володимир на міг згадати, чи він його де бачив раніше чи ні.

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

27/IX-[19]29 р.

Допитав /ДЖАВАХОВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 59–60.
Оригінал. Рукопис ;
Арк. 61–65. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 40–44. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 108

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 3 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ ЧИ ПОКАЗАННЯ Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

від 3-го Жовтня 1929 року^{4*}

Не бажання укрити щось від Рад[янської] Влади, або обманути її, а страх перед тим, щоб не отягчити чию-небудь долю, а тим більше не скривдити кого-небудь, примушує мене бути надто обережним у своїх показаннях і, необачно, без певного ґрунту, без усебічного і цілковитого усвідомлення і певної

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. В рукописному варіанті виявлено підкреслення в тексті.

^{4*} Тут і далі підкреслення в тексті.

перевірки даних, не подавати на допитах своїх спостережень а ще того більше конкретних висновків. Я нікому не хочу зробити навіть такої незначної прикраси, яку мені так, необачно вчинила громадянка КРАВЦОВА, чи КОРОБЦОВА, показавши, що вона бачила у ДУРДУКІВСЬКИХ мене і Володимира разом, тоді як я рішуче не пам'ятаю такого випадка ні разу. Про що він на допиті казав.

Подруге я нікому не хочу накинути того, що хтось мені накинув, заявивши уповноваженому т-шу Фішеру, що жовтоблакитний вінок на труну ГРИНЧЕНКОВОЇ поклали з мого наказу жінки Святошинської парафії, а від Вас я чув, що ВОВКУШІВСЬКИЙ одверто заявив Вам, що зробила це його дружина. Але обставини вимагають від мене перебороти в собі цей страх і відкинути його, як те, що не повинно мати місця в словах того, хто хоче правдивим бути, а я цього хочу й до цього йду.

А тому рішуче спростовую той неправдивий і не відповідаючий дійсності висновок який я робив у своїх показаннях про С. О. ЄФРЕМОВА. Отже переглянувши ще раз усе, що мені відомо про ЄФРЕМОВА, мушу визнати свою неправду, бо мені відомі такі сторони його праці, які ніяк не дають права вважати його за лояльну людину щодо Радвледи. Адже мені відомо, що в академічній його роботі щось не все гаразд було, як з'ясувалося це торік чи позаторік і наслідком чого було переобрання президії УАН. Згадав я і про історію української літератури, про яку чув, що напрямок її далеко не радянський, а також про лист його, що вміщений був у часопису «Діло», як тепер я згадую читав у Харкові, здається в часопису «Коммуніст».

Отже всі ці данні примушують мене визнати неправдивість висновку мого про діяльність С. О. ЄФРЕМОВА, як про діяльність лояльну. Ні, вона була нелояльна, вона була антирадянського напрямку.

Щодо В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО, то таких конкретних даних, як про ЄФРЕМОВА про ДУРДУКІВСЬКОГО у мене нема. Те, що В[олодимир] Ф[едорович] колись з жалем і сумом сказав мені: — «Псують дітей...^{*} Антирелігійна пропаганда, воєнізація, піонерство...^{2*} Жаль живий бере за душу, і не знаєш як би їх слід було-б вести, та не дають...^{3*} Хоч бери та кидай любов роботу...^{4*} « Не берусь наводити точно його слова, але зміст їх був приблизно такий. Та ці розпачливі думки, що якимось вирвалися із уст В[олодимира] Ф[едоровича], не дають мені права сказати, що він провадив антирадянську роботу. Бо міг же він і не погоджувачись з тими або іншими заходами Радвледи, не виявляти цього в своїй роботі. Міг боротися з собою, міг скорятися непере-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

можними обставинами. І я це припускаю, бо нігде не сподівався, що В[олоди-мир] Ф[едорович] здатний на боротьбу. Я, щиро кажу, вважав його за людину, що може стогнати, може сумувати, може десь у куточку «брюзжать», але щоб він відважився на боротьбу та ще з такими нерівними силами я ніяк від нього на це не сподівався, тим більше, що добре знав, що він хворий на серце.

Правда, з другого боку я не можу, не маю права не припускати й іншої можливості, а саме, що людина, якій болить, якась на її думку неправда, може не завжди з успіхом поборювати в собі цей біль. А тому можливо, що і В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОМУ не завжди це удавалося., можливо, що і він зне-силлювався і падав і збочував, або не налягав на виконання директив, які по-давалися зверху. Але я не стояв близько його роботи, щоб мав право вислов-люватися по цім питанню. Коли ж у процесі слідства виявляється, а до того ще й він сам визнає за собою, що він провадив антирадянську лінію, то що я маю сказати крім того лише, що значить я помилявся, вважавши його за лой-яльного працівника.

Смерть доньки Володимира дуже тяжко відбилася на Володимірі, а ще того тяжче на дружині його. Щодня з ранку до пізнього вечера, чи погода, чи непогода, а Олена Володимірівна на могилі Любиній. Ні їсть і не п'є і ночі не спить. Страшно було, щоб розуму не втратила. Впливало це і на Володи-мира і він став шукати чим би її хоч трохи одвернути від того горя і ото надумав скликати кожного 16-го [числа] найближчих товаришів Любиних. Так я думав. А чи так воно було — не знаю. Чи може й Володимир так пояс-нював мені ці збори молоді, цього не пам'ятаю. Але у всякім разі бачив я, що Олену Володимірівну це ані трохи не тяготило, бо навіть навпаки вона зав-жди з охотою вітала цю молодь. Збіралося їх не завжди однаково. Бувало і душ 5–6, але бувало й одно. Не кожного разу й Володимир приходив завчасу на ці прийоми. Часом запізнився й приходив на розході або й по виході молоді. У таких випадках приймала їх одна О[лена] В[олодимірівна]. Часом і мене закликали Володимир, або його дружина. Бував і я між ними, коли була охота, а ні то сидів у кімнаті Нонни (сестри, що 11 рік лежить хвора) або в кімнаті Бориса (брат глухо-німий художник), допомагаючи йому в будь-якій роботі. Далеко не кожного 16-го [числа] я бував у Володимира, бо жив то на селі то в Святошині. У тіж рази, коли бував то що я чув там. А чув я зви-чайні розмови про працю юнацтва в школі, чув читання спогадів про Любу, читання юнацьких творів, але повинен сказати не люблю я отих «молодих поривань» до письменництва, зокрема, коли нема дару у них, а тут цього я щось не помічав то й не саме то цікавився цим.

З охотою слухав читання Володимиром давно відомих мені творів І. ФРАНКА — «Моїсей», Ів. Вишенський «Похорон» та інш. З неменшою охотою слухав виклади Володимира на тему — «Українська Револуція». З цих викладів я довідався, як на початку існування Центральної Ради, пред-

ставники Англії й Франції в Києві загравали з нею, аби тільки держала П[івденно-] З[ахідний] фронт. Як обіщали за це визнати Україну. Як потім несподівано Ц[ентральна] Р[ада] замирила з німцями, забувши про заміщення антанті. Далі, як Ц[ентральна] Р[ада] провадила ганебну дворучницьку політику з більшовиками: одну протягуючи їм, а другою допомагаючи КАЛЕДІНУ перекинути своїх казаків на Дон. Тут же я довідався й про наслідки посылки делгата Юрка МАЗУРЕНКО в Москву до Володимира Ілліча ЛЕНІНА і до ЧИЧЕРІНА в справі пропозиції Володимира припинити війну й приступити до мирних переговорів; що МАЗУРЕНКО цю згоду в Москві одержав та довести до Києва не зміг, бо укр[аїнська] сторона не пропустила його не пропустила було й звіту МАЗУРЕНКО через прямиий дріт.

Бували часам і на релігійні теми розмови. Доводилося чути й заклики Володимира до праці, до творчости, до писання й на релігійні теми. Після чаю перед відходом Володимир звичайно просив тих, хто грає на роялі заграти що-небудь. Прізвищ юнаків, що бували у Володимира я не пригадую, а назову лише тих, кого пам'ятаю: ПАВЛУШКО, ДИМНИЧ, СКРИПНИК, МАЗУРЕНКО, Василь (прізвища не пригадую). Щодо «ТЕЗ», то рішуче кажу, ця назва нічого мені не говорить, і я абсолютно не пам'ятаючи я читав той випіс із протокола чи ні. До того з певністю додаю, що далеко не все, що я бачив у житті, чи чув, чи тим більше читав, що все те я пам'ятаю.

Коли у Володимира бував товариш Петро КІЯНИЦЯ, то у мене з ним якось зразу встановилися товарисько глузливі взаємини. Як тільки не зустрінемось, так зараз було й почнемо один одного піддівати. Він було глузує з мого священництва, за церкви нашої, а я з УКП. — «Та що там УКП, та її ніхто не знає. Куди ви пнетесь?» — кажу бувало я. — Е ні, — відповідає з сміхом т-ш Петро, ми ширимося, набуваємо сили прихильників». — «Ба, ні» — знову я йому, — ось недалеко вже той час коли від УКП зостануться лише ріжки да ніжки. Скоро вам капут...^{*} Та що там казати...^{2*} Всі ви не про те дбаєте...^{3*} Не ідеї тут роллю відіграють, а шлунок...^{4*} Побачимо через рік-два...^{5*} Посаду одержите...^{6*} Партійний білет у кишеню та не УКП, а КП(б)У, жінку під ручку (можна й без ЗАГС'у) та не до матері на село на жнива. О, ні, а на дачу, а то може й у Крим...^{7*} Потім уже по ліквідації УКП, КІЯНИЦЯ казав — «Заждіть, заждіть. Тепер черга за вами, за автокефалією...^{8*} Буде й вам кінець».

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

«Що-ж хіба що за вашою допомогою...»^{*} — відповів я йому. Так ми розмовляли колись із КІЯНИЦЕЮ і я гадаю, що він усі ці жарти мої за зло не взяв. Принаймні на улиці він завжди привітно вітався зі мною і після цього.

На прикінці не можу не повернутися до тих питань, які болять мені. Тому, хто пережив за все своє життя, а зокрема за останні 15 років, стільки різних тяжких пригод, скільки випало їх на мою долю, і по моїй і не по моїй вині, тому кажу трудно зберегти цілою й свіжою пам'ять свою, та ще при тим, що вона у мене ніколи не була міцною, а тепер уже до того й йдеться, бо не молоді вже роки мої. Доводиться часом спостерігати за собою й таку річ, що де що з того, що було ще до війни, я свіжиши пам'ятаю, ніж те, що трапилося після неї. Можливо, що до цього в значній мірі спричинилася і та контузія, яку я дістав під час війни, ще у [19]15 році.

На попередньому допиті виникли у Вас деякі сумніви, щодо моїх свідчень, частину з яких я вже спростував за силою змоги, а частина ще залишається, а саме:

а) чи дійсно мені нічого не відомо про ту нараду, що на ній старі українські діячі давали директиви діячам УАПЦ у 1921 році.

На це питання відповідаю, хоч Ви й казали мені, що Володимир (брат мій) не двозначно затверджує, що він сам мені про це казав, я кажу, що абсолютно не пам'ятаю цього.

б) Ви мені зауважили, що я не назвав осіб з громадянства, що докоряло Володимирові за головування в соборі і за наслідки праці собору цього.

На це зауваження кажу: я був у Володимира, його не було дома. Аж ось і він прийшов. Дивлюсь зденерований, зтомлений, сердитий...^{2*} Входить і на ходу кидає: — «Напали на мене старі громадяни й обвинувачують, що я допустив до загибелі церкву, будиши головою собору». Але я їм відповів — «Ховаєтесь за чужі спина, нічого сами не робите до справ церкви і близько не підходите, а тепер ще й галасуєте. Треба було йти працювати...^{3*} Чи ж винен я, що наші церковні діячі самі дали себе бити...^{4*}».

Розпитувати Володимира, де він був і хто йому говорив це, я не хотів, бо добре бачив, що він і так досить перенервувався, а до того я знав, що лікар радив йому уникати будь-яких нервувань з огляду на хворість його серця, а тут і мене самого обурило безглуздя таке...^{5*} Ну нехай несвідомі темні люди мелють цю безглузду нісенитницю, а тут же, подумав я, просвіщені. Та й пішов собі з його кімнати...^{6*} Нехай, мов, на одинці заспокоїться...^{7*} Потім

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

вже хтось із сестер моїх казав мені, коли не помиляюся, що того дня Володимир мав бути у СТАРИЦЬКИХ-ЧЕРНЯХІВСЬКИХ. А далі так воно й забулося... * Ось чому я не знаю, хто саме і що саме говорив тоді Володимирові. Мені одно ясно, що обвинувачення ці Володимиру довелося чути від старих українських діячів, імена їхні так і залишилися для мене невідомими.

в) Чи не знаю я де саме відбувалася та нарада, на який М. К. МОРОЗ, як це оповідав мені, В. Ф. ДУРДУКІВСЬКИЙ, образив старих українських діячів, після чого останні стали осторонь від діла церкви.

На це запитання скажу, що мені так щось здається, що Володимир Федорович ДУРДУКІВСЬКИЙ, ніби казав мені, що нарада ця відбувалася у так званім мітрополітанським старім будинку, де кілька років тому був архітектурний інститут, а нині партархів. Але стверджувати цей для мене самого неясний спогад, я не беруся.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

З/Х–[19]29 р.

Про те, що до брата мого Володимира з якоюсь пропозицією приходив М. ПАВЛУШКО, я щось не пам'ятаю, щоб мені доводилося чути.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПРОСИВ:

/ДЖАВАХІВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 74–80.
Копія. Машинопис; Арк. 66–73. Оригінал. Рукопис олівцем**;
Т. 130, арк. 45–51. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 109

Протокол допиту Миколи Чехівського від 13 жовтня 1929 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1929 г. Жовтня 13-го дня Уполномоченный Секретного Отдела ГПУ У.С.С.Р. ДЖАВАХОВ допросил ниженазванного гр. ЧЕХОВСКОГО в качестве обвиняемого, который показал:

ЧЕХОВСКОЙ Николай Мойсеевич.

* Крапки в тексті.

** Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. Рукописний варіант тексту написано на нестандартному папері темно-рожевого кольору.

Я не пам'ятаю, щоб мій брат Вол[одимир] ЧЕХІВСЬКИЙ розказував мені про те, що в 1921 р. у нього була нарада з старими укр[аїнськими] громадянами в церковних справах. Як що він, як каже слідчий, стверджує це, то очевидно або я не звернув уваги на те його повідомлення, або забув, або він сам забув чи розказував він мені чи ні.

Про нараду його, В. ЧЕХІВСЬКОГО, в 1927 р. по питанню про 2-й собор він мені також не говорив нічого. Я вже говорив в своїх показаннях, що якимось Волод[имир] ЧЕХІВСЬКИЙ казав мені, що на нього напали старі громадяни й докоряли за наслідки 2-го собору, тоб-то за те, що на соборі було замінено митроп. ЛИПКІВСЬКОГО. Але чи то була нарада, про яку мене питають, я не знаю й Вол[одимир] ЧЕХІВСЬКИЙ так мені про те не говорив. Як що він говорить, що цю розмову його з старими громадянами він називав мені нарадою, то я можу лише сказати, що я цього не пам'ятаю.

Де була в нього та розмова, ні він мені не говорив, ні я його не питав. Пізніше я довідався од сестер, що він, Володимир, мав бути того дня у СТАРИЦЬКИХ [ЧЕРНЯХІВСЬКИХ].

Записано з моїх слів вірно:

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

Д о п и т а в:

/ДЖАВАХОВ /

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 84–84 зб.
Оригінал. Рукопис на бланку; Арк. 85. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 53. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 110

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 жовтня 1929 р.

**ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ
Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО**

від 18 Жовтня 1929 р.*

На допиті 13/Х-[19]29 р. представник Радвледи показав мені уривок із свідчення брата мого, Володимира, де він визнає свою належність до складу «СВУ». Коли до цього визнання я додав ті дані, які я усвідомив собі в процесі слідства, то робота Володимира як ідеолога УАПЦ і одного з найвпливовіших робітників її, а за ними й оточення його, постало переді мною у зовсім іншому освітленні, ніж те, якого я надав їй до цього часу. Отже постараюся з'ясувати це нове освітлення оскільки знаю і вмю.

* Тут і далі підкреслення в тексті.

Найближчим оточенням Володимира були: мітроп. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, я, П. ГОРОДОВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ, Ю. КРАСИЦЬКИЙ і М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ і Д. ХОДЗИЦЬКИЙ. Часами поміж нами траплялися непогодження й непорозуміння на полі нашої роботи, але національний бік нашої праці нас поєднував, тут ми були майже, одностайні. Принаймні я не пам'ятаю якихось принципових розходжень, заперечень або суперечок на цім ґрунті. Тут була мов би мовчазна згода, ідеологічне поєднання.

Коли ж крім цього я візьму до уваги те, що Володимир був членом нарад старих громадян під час І собору УАПЦ, на якій ухвалили проводити націоналістичну роботу з метою піднесення національної свідомості і гуртування українських сил (про що я доводив в процесі слідства) та ще коли до цього додаю визнання Володимира про належність його до «СВУ» запільної організації, то я не можу, йдучи шляхом логічного думання й на підставі де-яких відомих мені даних (які подаю нижче), не прийти до того логічного висновку, що Володимир у своїй національній роботі, а за ним, як за впливовою людиною і все оточення його, до того ідеологічно зв'язане з ним, ішли в своїй роботі за вказівками наради 1921 року і «СВУ» бо ж не можу я припустити, щоб Володимир не виконував тих зобов'язань, які він так чи інакше, але взяв на себе, як член наради 1921 року і член «СВУ».

А звідсіль я роблю такий висновок: Володимир і оточення його, а в тім числі і я — всі ми, — один більше другий менше у залежності від сил і здібностей своїх, а використовували УАПЦ [з] національно-політичною метою. Ще яснішим і ґрунтовішим стане такий мій висновок, коли я підтверджу його де-якими, відовими мені даними, оскільки я пригадую їх і усвідомлюю, так:

1) «Братерська допомога в'язням фактично була ні що інше, як «політичний червоний хрест», бо допомогала вона сем'ям: мітроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, В. ПОТІСНКО, П. ГОРДОВСЬКОГО та й мені під час наших арештів, а ще раніш, як пригадую з балачок, сем'ї розстріляного за участь у повстанкомі ТАРАСЕНКА, здається, 1-го секретаря ВПЦРади; це було ще до мого приїзду до Києва.

2) Пригадується мені кілька фраз Володимира після того, як з його квартири на зустріч мені вийшов М. ПАВЛУШКОВ, а я увийшов до Володимира: — «От іще чорт знає що...^{*} Там жовто-блакитний вінок...^{2*} а тут тобі збір грошей на пам'ять ПЕТЛЮРИ...^{3*} Подуріли люде, а ще професори...^{4*}» — сказав Володимир, поспішаючи кудись до міста і пішов із хати. Ці фрази викликали у мене тоді такі міркування: там вінок покладено на труну М. ГРІН-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

ЧЕНКО, людини близької до ЄФРЕМОВА і ДУРДУКІВСЬКОГО, а вони під час виносу тіла з хати, щось там ніби порядкували...^{*} Чи не їхня це справа?...^{2*} Тут допіру з хати вийшов М. ПАВЛУШКОВ теж близький до тих обох, а до того й фраза — «ще й професори...»^{3*} « Чи не приходив оце ПАВЛУШКОВ за їхньою пропозицією до Володимира за пожертвою, Володимира я про це не розпитував, бо взагалі я не любив розпитувати його, коли він сам не почне було щось оповідати. Не каже, — думав я у таких випадках, — діло його, а я з розпитаннями не полізу. Найде потрібним сам розкаже...»^{4*}

Правда, часом це мене ображало трохи, але я мовчав. От воно й залишилося для мене не з'ясованим однаково як і справа про нараду «старих громадян» після II собору УАПЦ. Правда, вираз «старі громадяни» був і без пояснень зрозумілим для мене тому, що під цією назвою ще у передвоєні часи в українських колах була відома компанія — Б. ГРІНЧЕНКО, С. ЄФРЕМОВ, В. ДУРДУКІВСЬКИЙ і інші. Але що це була нарада та ще організованого характеру, я не знав і не пам'ятаю, щоб Володимир говорив мені про нараду. Розшифровуючи тепер ці фрази про пам'ять ПЕТЛЮРИ, догадуюсь, що це була або пропозиція, або директива «СВУ». Що відповів на це Володимир не знаю. Фрази про докори старих громадян очевидно стосувалася до наради — «СВУ».

3) Після панихиди по ФРАНКОВІ я чув од Володимира що до нього чи під час панихиди чи після неї підходили до нього люди з запитамі: чому не по ПЕТЛЮРИ, а по ФРАНКОВІ панихида була? — «На це я відповів їм» — розказував Володимир, — чудні ви люди, невже ви не розумієте, що церква цього не може зробити. Коли і ви хочете за Петлюру молитися, то молитесь...»^{5*} Хто вам заважає?...^{6*} Хто робив ці запити, Володимир, оскільки пам'ятаю, прізвищ не називав.

4) Про те, що прокламації під час цієї панихиди розкидали колишні учні Шевченківської трудшколи я довідався в тюрподі ДПУ від т[овари]шів по 1-й камері, яким це розповідали МАТУШЕВСЬКИЙ і ще якийсь юнак, але прізвища його не пам'ятаю. Тепер же цей факт я розцінюю, як роботу «СВУ», не знаю тільки чи в цілому «СВУ», чи це був вибрик окремих його членів. Ось ті дані, які, на мою думку стверджують правдивість мого висновку про роботу брата мого Володимира і його найближчого оточення. Що-до «СВУ», то ще раз стверджую — не знав я про нього, як і зараз не знаю завдань його. Коли ж два Володимира — мій брат і ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчать, що і я

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

належав до «СВУ». То най доведуть, як це могло статися, що людина, яка нічого навіть не чула і не сподівалась на існування будь-якої організації могла опинитися в ній без її відома і згоди. Мені ніхто ніколи про це нічого не говорив, не пропонував мені і згоди моєї не питав. Чи може я дав свою згоду? Де? Кому? Коли? Абсолютно не розумію, що це за напасть? Що я ідеологічно до них близький це ще нікому не давало права без моєї згоди зарахувати мене до складу «СВУ». Отже не досить кинути свідчення... * Треба й довести його.

Я за собою не знаю цього. В чім винен, в тім винен... ** Я не відкидаю, я визнаю те, що я був одним із найближчих і найвідповідніших помішників Володимира. І я готовий розділити долю його, остільки, оскільки його провина є й моя провина. Але чого я не знав, то не знав. Брати ж на себе вину, якої нема — хто візьме?

Заручини В. О. ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ*** відбулися на передодні якогось церковного свята. Після ранньої вечірні прибув я до ЧЕРНЯХІВСЬКИХ, близько 7 г[одини] в[ечора]. До початку обряду сидів я з хазяїном в його кабінеті о 7-й годині і облачившись, я вийшов у кімнату, де мав відбутися обряд. Привітавшись з присутніми загальним поклоном, я зараз же приступив до виконання своїх обов'язків. Коли все стихло я звернувся до молодих, оскільки пригадую з такими словами: «Здавна між нашими народами: між Вашим висококультурним, могутнім і працьовитим народом, що вміє любити і шанувати себе і нашим бідним, порівнюючи на культуру народом велася приязнь. Боротьби й ворожнечи між нами історія не знає. Найже одружіння Ваше послужить ще одним кільцем у ланцюзі цієї приязні, щоб і надалі вона росла й міцніла. Молодому я сказав: “знай, брате, що ти береш собі за дружину одну з на кращих квіток степів України, єдину доньку батьків з давнього й славного роду. Шануй же її, бережи і люби, щоб не почувала вона себе одинокою на чужині, а щоб щастя зазнала з тобою”. Звертаючись же до молодої сказав: “Жаль живий бере за душу, коли згадаю, що ти дочко покидаєш свій край і саме тоді коли йому так потрібні робочі руки на ниві культури. Простори широкі, а ми не багаті. Отже не покидай, Вероніко, своєї роботи й на чужині, працєю і там на користь рідного краю. Вступиш у нову семью, поведь себе так, щоб не були ви чужі між себе. Не забувай і батька з матір'ю. Одинокі вони лишаются без тебе, але я певен що просторінь не стане на перешкоді до того, аби і надалі ти була утіхою для них і радістю”».

Далі обряд. Після якого я вийшов в окрему кімнату, щоб розоблачитись і коли мене запросили до їдальні і я увійшов туди, то гості вже сиділи круг

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Тут: Вероніка Олександрівна Черняхівська-Ганжа, донька Людмили і Олександра Старицьких-Черняхівських.

столу. Було тут чимало народу, чоловіка з 30, як не більше. Е. О. ЧЕРНЯХІВ-СЬКИЙ, П. М. ЛИСЕНКО, його дві сестри, В. ДУРДУКІВСЬКИЙ, брат мій Володимир, М. К. САДОВСЬКИЙ, були ще якісь люди, але всіх я не знаю, мене не знайомили з всіма незручно було круг столу ходити. Я поспішав до Святошина де на ранок у мене мала бути рання служба і я, не кінчивши навіть трапези, попрощався тихенько й пішов до трамваю (близько 9 г[одини] в[ечора]). Чи був тут консул німецький не знаю, мені про це ніхто не говорив і не показував його. З КАРПОВИЧЕМ познайомився в Софіївському соборі під час проходження ним практики служіння в церкві. Про те, що він переходив у Київ під чужим прізвиськом не чув. Кандидатури його на секретаря ВПЦР на II-му соборі УАПЦ не виставляв.

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

18/X–1929 р.

Допитав:

/ДЖАВАХОВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 86–87 зб.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 88–93. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 54–59. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 111

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВІДЧЕННЯ

Миколи Мусійовича Чехівського

На одному а засідань ВПЦР (потієнківського складу) після вирішення якоїсь справи, М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ з захопленням і задоволенням виголосив: «я дуже радий, що ми відважилися мати сміливість відстояти свою думку й вирішили цю справу, (яку саме не пам'ятаю) по своєму, а не так як того хотів В[олодимир] М[усійович]». При чім присутні теж з задоволенням посміхалися. Цей факт б одного боку свідчить про силу впливу й авторитету Володимира, а з другого доводить, що не все те, що чинила ВПЦР і її окремі члени, робилося під його впливом. Мало не півроку коли не помиляюсь, точилася боротьба В[олодимира] і ВПЦР і в справі пропо]відницької відправи «Визволення» [1]. М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ, а з ним і інші члени ВПЦР доводили, що твір цей не має богослужбового характеру, що він скоріше є богословський трактат на тему: — «визволення духу людського від гріха, прокляття й смерті — від поневолення земними пристрастями», а тому він не придатний для відправи в церкві. Були й інші зауваги, щодо цього твору, але

на чув я, щоб хто-небудь бодай натякнув на небезпечність цього твору з антирадянського боку. Цитуючи свій твір, Володимир посилками на Євангелію і старий заповіт, довів, що твір цей є ніщо інше, як вибір і відповідне згрупування всіх місць з старого й нового заповітів, звичайно, у перефразі, де якнайяскравіше з'ясовується учення православної церкви про ідею визволення духу людського. З доводами Володимира ВПЦР нарешті погодилася і «Визволення» почало відправлятися в соборі.

Для того, щоб з'ясувати як сприймала людність цю відправу, наведу одну з найхарактерніших розмов, яку мені довелося чути на вулиці після однієї з відправ «Визволення». Розмовляли невідомі мені особи: — «Ну, знаєш не сподівався я нічого подібного...^{*} Хоч я й не саме то релігійний, а тут молився а моментами навіть і сльози ковтав. Справді, брате, які ми всі люди черстві й жорсткі, як ми любимо своє тіло...^{2*} які ми раби пристрастів своїх... Ні, щоб мені не говорили, а релігія все-таки сила, яку не знищити... Як вона підносить дух до чогось вищого, до чогось кращого...^{3*} Спасибі, спасибі тобі, що переборов моє небажання йти до Софії. Тепер, я розумію, чому ти так захоплюєшся Софією, хоч сам і не українець»...^{4*} Все це воно так, — відповідав другий, — та боя[в]ся я, що не довго їм існувати. Дуже багато ворогів мають, а до того ще й самі часом необережні бувають зокрема, мітрополіт їхній...^{5*} Часом як почне сипати алегоріями в промові, то аж страшно за нього...^{6*} І як він не боїться? Аджеш алегорії можна трактувати різно...^{7*} ЧЕХІВСЬКИЙ так той далеко обережніший, від нього не почувеш таких необачних алегорій, які можна б було тлумачити, як антирадянські виступи, але і він часом у промовах своїх торкається не зовсім церковних питань...^{8*} Ну та, на мою думку, цього не обминеш...^{9*}

Дивує мене, між іншим, те нащо ЧЕХІВСЬКИЙ назвав свій твір, що допіру ми слухали «Визволенням». Сама така назва вже звертає на себе увагу і у підозріливої людини може викликати думки про небезпечність її, нагадати визволення України, визволення українського духу...^{10*} А тут ще молитва про послання українському народові робітників духа, проповідників правди, екте-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

^{10*} Крапки в тексті.

нія за всіх, хто страждає, хто в тюрмах перебуває...^{*} Все це матеріал для ворожих українській церкві елементів, для різних закидів...^{2*} Ось чому боюся я що недовго їм існувати...^{3*}». «Ну, ні. Це вже ти занадто песимістично дивишся й всього, чисто по провінціальному, боїшся...^{4*} Забув хіба, як у нас в Москві «йом-кі-пур» євреї справляли[?] Церква ж молиться за всіх і за ворогів своїх...^{5*} Не розумію, чого ти вчепився до «Визволення». Хіба тобі неясно, що тут іде річ про визволення загально-людського, а не українського духу. При чім же тут визволення України[?] До того українці тепер мають стільки, скільки вони ніколи не мали...^{6*} Взяти хоч би те, що й ти мусів українізуватися...^{7*}» У такім приблизно дусі була ця розмова. Про неї я не розказував нікому, забув, навіть Володимиру сказати, а лише цими днями згадав про неї. Розмова ця доводить, що сприймання тої чи іншої речі є річ суб'єктивна. А тому й тлумачення «визволення» його характеру, як і тлумачення промов річ суб'єктивна. А втім, якби громадянин той, що з побоюванням говорив про небезпечність назви «Визволення» знав, що автор цього твору належав до «СВУ», то ці побоювання б його були б ґрунтованішими, і оцінка алегорій в промовах набула б антирадянського характеру.

Яким чином сталося, що ВПЦР доручила С. ШЕЛУХІНУ і Є. БАЧИНСЬКОМУ репрезентувати УАПЦ, за кордоном — не знаю, як не знаю й того через кого власне ВПЦР зв'язалося з ним, але гадаю, що через Ів. ТЕОДОРОВИЧА, бо листування їхнє, як не помиляюся, стало на[д]ходити до ВПЦР після його від'їзду. Листування з закордоном, оскільки знаю, йшло легальним поштовим шляхом. Оригінали листів І. ТЕОДОРОВИЧА, С. ШЕЛУХІНА і Є. БАЧИНСЬКОГО і копії листування ВПЦР зберігалися при справах ВПЦР, окрім відомого допису В. ПОТІЄНКО до редакції газети «Дніпро», що засуджений II-м собором УАПЦ.

З оточенням Володимира я був близький остільки, оскільки того вимагала наша спільна церковна праця. Особистих стосунків ні з ким з них я не мав, ні з ким з них не приятелював; тому й оточення їхнього не знаю. Щодо збору грошей, то, крім уже зазначеного мною додаю що ВПЦР (Потієнківського ск[ладу]) збирала позиково гроші, на видання богослужбових книжок, що Володимир при потребі збирав серед знайомих гроші для П. ГОРОДОВСЬКОГО й для свящ. ЛАПЧИНСЬКОГО, коли вони збиралися на заслання. Знаю,

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

що і МАЛЄВАНСЬКОМУ дав кільканадцять карб., коли довідався від нього що він, майже, без копійки виїздить на заслання. Залишив і мені гроші на перше проживання в Харкові, коли торік мене вислали туди.

Про «робітників слова» мені відомо від Володимира, що завдання цього гуртка полягало у підготованні проповідників з вірних і художніх церковних читачів. «Роб[ітники] Слова» склали невеличку релігійну бібліотеку, якою при нагоді користувався і я.

На вправах їхніх я був кілька разів, коли Володимир провадив організацію хорového читання в церкві і для цього запросив оперового артиста Марко-до-Марко*, як керівника; потім коли цей останній відмовився, разів зо три я пробував керувати цим хором. В ці мої завітання нічого іншого, крім спеціальних вправ до дикції й художнього читання я не чув. Не думаю, щоби щось шкідливого над релігійно-національне виховання міг провадити тут Володимир, хоч би навіть і хотів того, бо зібралися тут люди, як і в церкві — всі хто хотів і коли б справді Володимир провадив тут антирадянську роботу, то це виявилось б дуже скоро і його б притягнули до права.

*Про пастирські курси скажу, що і я на молодшому курсі їх викладав якийсь час: постановку*** голосу, виразне читання і практику дияконського служіння в церкві. На лекціях інших викладачів я не бував, а тому не можу сказати, в якій дусі провадилася там робота, що ж до Володимира, то гадаю, що не помилюсь коли скажу, що й тут він виховував своїх слухачів у релігійно-національному дусі.

М[икола] ЧЕХІВСЬКИЙ

24/X–[19]29 р.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 94–94 зв.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 95–99. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 60–64. Незасвідчена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Володимир Чехівський був автором 2-х проповідницьких відправ, які виконувалися в храмі Св. Софії Київської — «Слово Хресне» та «Визволення». Обидві були написані десь в середині 1920-х. Поки що віднайдено тільки текст відправи «Визволення». Головна ідея цієї відправи полягає в тім, що український народ є богообраний народ так само, як і єврейський, оскільки довго страждав під чужоземним поневоленням і внаслідок революції нарешті звільнився від чужоземного панування. Текст відправи опубліковано: *Преловська І.М.* Відправа Благовісника // *Розбудова держави.* – К., 1996. – Ч. 1 (42) – С. 45–51.

* Так в тексті.

** Цей рядок додруковано на машинці в текст копії.

№ 112

**Додаток до протоколу допиту Миколи Чехівського
від 24 жовтня 1929 р.**ДОДАТОК ДО ПОПЕРЕДНЬОГО*

В решті скажу, ще кілька слів про відокремлення церкви від держави скажу, що положення це в значній мірі сприяло роботі Володимира в церкві і всього його оточення в дусі національного й релігійного виховання людности. Ясно, що коли б цього не було ні церква в цілому, ні її керуючі органи, ні поодинокі церковні діячі, не мали би змоги чинити свою волю, а мусіли б чинити волю сильних миру цього, як це й було за царату. Відокремлення ж церкви від держави фактично дає змогу до утворення, мов би, держави в державі, при чім сфери впливу мов би держави і справжньої держави чітко розмежовані бути не можуть, бо на мою, правда не компетентну думку, надто трудно, коли неможливо, провести чітку й певну межу між справами церкви й справами держави; наприклад, хоч би і в питанні про допомогу в'язням і тим, що йдуть на заслання: де кінчається прямий обов'язок церкви з допомогою ближньому в біді і де починається протест в цій справі проти Влади?

М[икола] ЧЕХІВСЬКИЙ

26/X-[19]29 р.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 94 зб.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 99. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 64. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 113

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 9 грудня 1929 р.**ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ Миколи Чехівського

9.XII.[19]29 года**

Ідеологія УАПЦ, на мій погляд, не шкідлива для Радвлади, бо завданням своїм УАПЦ має моральне виховання людности на началах християнства на ґрунті національним, а звідциль, вважаю шкоди для Радвлади бути не може. А тому хто йшов у своїй церковній роботі шляхом ідеології УАПЦ, хто зрікся своїх особистих політичних симпатій, зрікся власних нахилів і прагнень хто підкорив свою ідеологію ідеології УАПЦ і не збочував з її певного шляху, той

* Тут і далі підкреслення в тексті.

** Тут і далі підкреслення в тексті.

не був і не міг бути шкідливим у своїй роботі, для Радвлади, чого на жаль не можу сказати про себе особисто, ні про оточення своє в осередку діячів УАПЦ (мій брат Володимир, мітрополіт В.ЛИПКІВСЬКИЙ, священники Софіївського Собору КАРПОВ і КРАСИЦЬКИЙ), бо хоч ніхто з них і не викладав переді мною свого credo* та я, може у де-яким випадку й помилково, а відчував, що всі вони духу рідні й близькі мені і що всі ми, хто в більшій, а хто в меншій мірі позбулися своєї, як тепер я усвідомив хибної ідеології, як для Радвлади так і УАПЦ.

Я знав, що кожний з нас у міру своїх здібностей і сил використовував УАПЦ в суто національному напрямі, що більшість з нас хоч, про це між нами не було розмов, заховувала в душі своїй мрії про самостійність нашого народу бодай у далекому майбутньому, коли зараз про це не може мовитись мова. І ми розкидали навколо національні зернята з надією, що прийде колись час і ці зернята дадуть свій плід і нарід наш голосно заявить про своє право на самовизначення аж до відділення тоб-то до самостійности. Байдуже було нам, що ми самі того не побачимо...** За те ми тішили себе: діти, онуки, а ні то, все певно правнуки наші здобуть собі самостійности, як це буде їм до вподоби. Так я мріяв, у таким напрямі і діяв і гадаю, що не помиляюсь, коли теж скажу й про оточення моє.

Ось у чім наша хиба, в чім і провина перед Радвладою.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

9/ХІІ–[19]29 г.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 140–141.
Копія. Машинопис; Арк. 139. Оригінал. Руккопис.*

№ 114

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 12 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

12/ХІІ–1929 р.***

Чому УАПЦ почала своє існування за Радвлади, а не за Ц[ентральної] Ради, або не за УНР? Та тому гадаю, поперше, що Радвлада дала найбільшу волю в цій галузі, тоді як ПЕТЛЮРА не пішов на зустріч бажанням людей, а поставився до справи чисто формально, заявивши, що раніш він мусить по-

* Допис від руки олівцем.

** Крапки в тексті.

*** Тут і далі підкреслення в тексті.

радитись з єпископом Піменом, який вороже поставився до цього і Петлюра відмовив. То ті «Кириломефодієвське братство»* революційним шляхом почало відправляти служби українською мовою в університетській церкві. А по-друге тому, що за часів Ц[ентральної] Ради і УНР справами українізації церкви цікавилася значно менша кількість українських активістів ніж за Рад-влади, бо тоді всі вони мали змогу працювати на загально-громадській ниві, з занепадом же УНР вся ця маса зосередила свою увагу й всі свої сили на єдиний більш-менш вільний від більшовицького впливу, галузі життя українського народу: на церкві й утворила мов би державу в державі тобто УАПЦ. А з утворенням її значна кількість УНР'івців, а в тім числі й військові старшини армій УНР і ПЕТЛЮРИ (кількість останніх мені невідома) стали на праці до її ниві, звичайно заховуючи свою стару ідеологію, свої самостійницькі мрії, а стало бути і з метою використовувати УАПЦ згідно своїх поглядів і прагнень. Не мавши змоги знайти собі будь яку роботу звернув і я на шлях УАПЦ. І не кажу щоб і в мене було лукавої думки послужити здійсненню самостійницьких прагнень.

Теж скажу про Володимира та й про значну кількість видатних діячів УАПЦ, які терпіли нужденне життя, а не покидали лав УАПЦ хоч мали всі динні на те, щоб улаштувати своє життя далеко краще. Що примушувало їх до цього, як не ідея? Отже безперечно актив УНР, що залишився на терені Радянської України і вступив до лав УАПЦ, був таким же активом і тут. Роботу свою він провадив і потай, обережно і тихо, по волі крок-за-кроком, щоб не будити підозрення Влади і не накликати будь-якої біди на свою голову Але не завжди це вдавалося і часами шило з мішка вилазило. Так ВПЦР чи правдівіші окремі її члени (ПОТІСНКО, ЛИПКІВСЬКИЙ), може й з доручення ВПЦР посилали неправдиві шкідливі для Рад[янської] Влади інформації за кордон (лист В. ПОТІСНКА «Дніпро» Америка).

ВПЦР розсилала по своїх парахвіях, районах і округах інформаційні листи і відозви всякі іноді попадалися не бажанні й шкідливі для Рад[янської] влади думки. Принаймні пригадую випадок, коли розіслано було відозву митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, здається в справі ДХЦ** — раніш одержання візи Київського Окрліту, чого не можна було робити, бо як і сталося цього разу, Окрліт не дав своєї згоди на розіслання цієї відозви. Промовці наші вживали різних підчас недвозначних алегорій і натяків у антирадянському дусі. З ініціативи керуючих кол при нагоді улаштовувалось церковні походи, яким звичайно надавалося пишного і буйного вигляду і характеру релігійно-національної демонстрації (Походи на Водохрещі й на Володимира)***. В бого-

* У рукописному варіанті «Кирило-Методієвське братство».

** Тут: «Діяльно-Христова Церква».

*** Маються на увазі свята в православній церкві, які відзначають 19 січня та 29 липня.

словській школі викладачі з самостійницьким духом, гадаю, напевно прищеплювали принагідно своїм слухачам не лише богословські знання а й самостійницькі тенденції й прагнення. Теж гадаю, і Володимир чинив у гуртку «Робітників слова».

Складено три нових церковних служби (акафіст Покрові — митр. В. ЛИП-КІВСЬКОГО, «Визволення» і «Слово Хрестне» В. ЧЕХІВСЬКОГО). Характер змісту цих служб удано так, що вони викликають біль і жаль і співчуття до тяжкої долі українського народу, що й досі перебуває у стані неволі й упослідження, звичайно у тих, хто сам так, думає, або хоче думати так.

Улаштовували в Софії панихиду по Франкові, а поминала на ній і Симона. На запит людей: «чому по ФРАНКОВІ, а не по ПЕТЛЮРІ панахида»? Володимир відповідав: «тому, що церква таких демонстрацій робити не може, а коли хто хоче за ПЕТЛЮРУ молитися, хай молитися мовчки» Про те хто тут розкидав прокламації довідався лише в камері Київського ДПУ від в'язнів. За їх відомостями це діло рук Миколи ПАВЛУШКОВА й його товаришів.

Підчас похорону М. ГРІНЧЕНКО у Софіївському соборі поклали на труну покійниці жовто-блакитний вінок. Зробила це дружина Д. Г. ВОКУШІВСЬКОГО. На ШЕВЧЕНКОВИХ роковинах у промовах чутко бувало сум і тривогу по тому, що і зараз у своїй хаті не має своєї волі... * Зачитувалися тут і спеціально підібрані уривки з віршів Тарасових**. Так, я деклямував «Івана Гуса».

Оздобі храму завжди надавалося символістично-містичного й національно-художнього характеру. Теж і про спів треба сказати. Збирали гроші на увековічення пам'яті ПЕТЛЮРИ, як це я усвідомив собі; збирали й на допомогу в'язням взагалі, а допомагали переважно політв'язням.

Закликали батьків виховувати дітей своїх в дусі релігії й любови до рідного краю, щоб міцнішали наші лави. Скрізь і всюди ми будили національні почуття у людей, а де можна було, то й про неправду й жорстокість Рад[янської] влади говорили, закликаючи людей до боротьби ідеологічної в межах можливого за правду за волю укр[аїнського] народу.

В Харкові, як оповідав мені Володимир угруповання парав'їан Миколаївського собору, під назвою, здається «Селянський Союз», на чолі з ДОЛЕНКОМ, намагалося використати церкву з політичною метою і для цього в першу чергу старалося втягнути в свою організацію архієпископа О. ЯРЕЩЕНКА, але останній не пішов на це. Про те сам у своїх промовах часто вживав антирадянських випадків, а одного разу так, навіть дійшов до того, що десь на селі закликав селян не платити продподатків.

* Крапки в тексті.

** Тут: Тараса Шевченка.

Розповівши про справу Доленка-Ярещенка Володимир зазначив, що ЯРЕЩЕНКО в цій справі стояв на правдивім шляху що йому довелося витримати уперту і тяжку боротьбу, аби не допустити втягнення УАПЦ в політичну боротьбу боронив церкву. Виступаючи ж необачно у промовах він відповідав сам один, а не церква, а друге всі його «вибрики» є ні що інше як плід його страшеного честолюбства і прагнення стяжати собі славу найсміливішого промовця УАПЦ.

З життя периферій УАПЦ пригадую лише факт вислання з Кам'янця-Подільського, здається до Харкова трьох протоієреїв, що були зв'язані з УАПЦ (ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ, ОКСЮК, а третього забув). Але у чім була там справа, того не знаю.

З розмов моїх з Володимиром, пригадую, що він завжди, твердив, що кожний пастир повинен утворити собі певне оточення з людей близьких і ширих, які б допомагали йому в роботі; повинні мати одного, двох учнів, щоб підготовляти бодай у такий спосіб кадри священослужителів, бо школи ж нема (цю думку свою, коли не помиляюсь Володимир зафіксував у «правилах діяння пастиря УАПЦ»). Тут само собою розуміється, без будь-яких спеціальних пояснень, що люди ці повинні бути певні, як з релігійного, так і з національного боку. Крім того Володимир вважав, що пастир повинен зосереджувати коло себе і молодь, а то і дітей, аби виховувати і їх у релігійно-національному дусі. Такі думки висловлював він та згідно них і діяв, зосередивши біля себе товаришів покійної доньки своєї.

Необачні випадки проти Радвлади й погордливо заносити ставлення до окремих її представників завжди викликали у Володимира гнів і обурення і він рішуче боровся проти таких вчинків, як проти шкідливих для діла УАПЦ. Так, наприклад, було напередодні днів опечатання і закриття ВПЦРади Потієнківського складу, коли ця рада не слухала поради про кончу потребу подорожі до Харкова, щоби там шукати порозуміння з Радвладою, аби виправити справу УАПЦ.

З своїх особистих провин перед Радвладою, крім уже зазначених загального характеру, я пригадую ще такі:

Хтось із парафіян моїх з остраху, щоб не потрапити під скорочення, перестав ходити до церкви. Обурений цим, я виголосив промову приблизно такого змісту: «Радвлада декретом своїм дала нам право волі віри. А ми такі раби і скорополохи, що боїмося використовувати навіть законне право своє. Правда, ви скажете, ми невинні, бо протягом майже 3-х сот років московські царі та владики церковні вбивали нам в голови цю роботу покірливості. Деж нам взяти мужности відстоювати право своєї [церкви ?] Так скажу я вам. Але ж гньоту цього і не менше за нас зазнав і європейській народ...» А погляньте на

* Крапки в тексті.

нього: як він бореться за право віри своєї...^{*}» і далі я розповів про святкування йом-кі-пуру в Москві.

Другий випадок — це моя промова на заручинах ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ. Щоб ясніші були мотиви такого експромту, я повинен зазначити, що 3-річне перебування моє у німецькій неволі дало мені змогу ближче придивитися до німецького народу, до його звичаїв, до його характеру й побуту і в наслідок цього, хоч я й не ма[ло] лиха зазнав у їхньому полоні, та навчився поважати його, заздрячи тому, що не мій, а німецький нарід такий могутній, культурний і працьовитий і працездатний, що так він уміє любити себе й поважати...^{2*} Увійшовши в хату де мав одбутися обряд заручин, я зовсім не був готовий промовляти. Аж тут підходить до мене Володимир і каже мені: «пару слів молодим треба сказати, Миколо». Щож тут було говорити? Підготуватись ніколи...^{3*} Я й сказав, що в голову прийшло...^{4*} Тепер же обмірковую чи своє коротеньке слово молодим я усвідомив собі, що не слід було казати, що дійсно воно вийшло не гаразд.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 129–134.
Копія. Машинопис; Арк. 127–128. Оригінал. Рукопис .*

№ 115

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 16 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ Миколи ЧЕХІВСЬКОГО

У попередній своїм показанні я визнав, що УАПЦ, як церква та ще й національна, вже в суті своєї з'являється антирадянською. Таке визнання має ще в більшій мірі стосується до верхів УАПЦ взагалі й до ВПЦР зокрема, як до квінт-есенції «держави» в державі.

Ідучи далі цим шляхом я прихожу до висновку, що ВПЦР підходила до питань про проведення своїх кандидатів на ту чи іншу посаду, як з боку суто

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чеховського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст зв'язався за рукописом.

церковних міркувань, так і з боку національно-політичних. І призначала тих, хто відповідав умовам даної місцевості з того, чи другого боку.

На підставі того-ж визнання повинен сказати що ВПЦР, вирішуючи ту чи іншу справу й всебічно її обмірковуючи, конспіративною метою, безумовно не занотувала у своїх протоколах усіх думок і пропозицій. А тому, як протоколи ВПЦР, так і різні офіційні документи її мали характер не фотографічного відбитку думок, які висловлювалось, а подавали тільки голі факти ухвал, часом, навіть, без певного мотивування. Усякі-же конспіративні директиви, якщо вони потрібні були, давалися або на словах, а ні то в довірочних листах на адресу певних осіб через руки і вже у крайніх випадках у офіційному листуванні, складеному так, щоб лише межі рядків можна було винайти дійсну думку того, хто писав.

Зв'язки УАПЦ з громадськими колами були. Громадяни цікавились оправами церкви, бажали мати інформації про стан життя й роботи і брали більш-менш активну участь у її життю — чи то роботою своєю, чи просто своїми завітаннями до храму на різні урочисті відправи, як от: Шевченкові свята, панахиди по письменниках і діячах українських, похорони, тощо.

Приклади:

1) На початку організації УАПЦ ще 1921 р. під час I Всеукр[аїнського] собору старі діячі УАПЦ брали участь у нарадах і висловлювали думки про потребу об'єднання навколо церкви національних елементів, як про це мені оповідали два Володимири — брат і ДУРДУКІВСЬКИЙ.

2) Підчас II-го собору до Володимира приходив за інформаціями проф. ГАСВСЬКИЙ і розказував, що громадянські кола вважають за потрібне не допустити до запламовання митрополіта Василя, але й не упиратися на відстоюванні його особи, як митрополіта, а шукати компромісового виходу, щоб не довести до цілковитого занепаду УАПЦ. Доводилось чути й інші думки від парафіян Софійського собору та й від своїх, що компроміси взагалі річ шкідлива, що треба йти на все — на остаточну загибель УАПЦ, на хрест, на муки...* Чув ці думки і Володимир та відкинувши їх пішов разом із ГАСВСЬКИМ до митрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО, аби переговорити а ним в цій справі. ЛИПКІВСЬКИЙ сказав, що з своєї волі він до димісії** не подасться, а волі собору перечити не стане.

Тут-же ГАСВСЬКИЙ запропонував і зачитав в проект своєї резолюції для собору в цій справі, ЛИПКІВСЬКИЙ не протестував проти неї, Володимир теж, але заявив, коли не помиляюсь, що він дасть свою особисту резолюцію на Соборі.

* Крапки в тексті.

** Так в тексті.

Ходив ГАСВСЬКИЙ у цій же справі й, до голови ВПЦР РОМОДАНОВА. Як поставився РОМОДАНОВ до бажання громадян не знаю. Хід же подій собору показав, що негативно, Принаймні тактика його на соборі носила провокаційно-заносистий і глузливо-зневажливий характер, як до самої УАПЦ, так і до діячів її й зокрема до митроп. В.ЛИПКІВСЬКОГО. Гадаю, що думки такої була більшість членів собору, що показав провал РОМОДАНОВА на виборах голови — ВПЦР на цим же соборі.

3) Нарешті, коли взяти на увагу й роботу СВУ в церкві, то стане ще ясніше, що політично-громадські кола впливали УАПЦ постійно й організовано, наприклад: 1) СВУ заклала свою п'ятьорку і в УАПЦ, 2) СВУ на зборах своїх, вислухавши доповідь Володимира про події на соборі, докоряла Володимирові, що він зумів одстояти ЛИПКІВСЬКОГО, 3) за директивами СВУ улаштовано в Софії панихиду де юра* по Франкові, а де факто** по Петлюрі, 4) тут-же розкидано прокламації, 5) збиралися гроші на увіковічення пам'яті Петлюри, 6) покладено жовто-блакитного вінка на труну М. ГРИНЧЕНКО.

Отже справа ясна зв'язки УАПЦ з громадськими взагалі й в політично-громадськими, навіть, були певні й постійні і впливи на УАПЦ з боку громадських кол, взагалі з боку «СВУ» не підлягають ніякому сумніву

Підсумувавши ж усе вищенаведене прихожу до висновку, що УАПЦ є організація антирадянська й робота її контр-революційна.

16/ХП-[19]29 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

Допросил:

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 135 – 135 зв.
Оригінал. Рукопис; Арк. 136–138. Копія. Машинопис.*

№ 116

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 грудня 1929 р.

Додаткове свідчення

МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

Організацію УАПЦ я уявляю так. Церковні кола розпочали свою роботу в цій справі ще за часів Скоропадщини (Священники В. Липківський, Н. Шараївський, М. Мороз і диякон Дурдуківський та інші) з метою відродження автокефалії церкви і українізації. Для них було важко українізувати церкву,

* В рукописному варіанті тексту: «de j[u]re».

** В рукописному варіанті тексту: «de facto».

щоб за допомогою рідного слова піднести релігійність українського народу, його релігійну свідомість. Політичний момент на цей раз не відігравав ролі. Бо для церковних елементів як для ретроградних і здебільшого монархічних (а що воно так, то про це свідчить історія світу) гетьманщина була найвідповідальнішим державним ладом в Україні. Боротьба церк[овних] укр[аїнських] діячів тоді точилася не з державою, а з церковними владиками, що не визнавали ні України, ні народу українського й ніяк не погоджувались на українізацію церкви, а ще того більше на її автокефалію.

Потім же, коли безславно загинула УНР, громадські національно-політичні кола зосередили свою увагу на церкві й взяли до організації УАПЦ, щоби використати її якнайширше з національно-політичною метою, з метою боротьби проти Радвлади за самостійність українського народу.

Історія УАПЦ від нарад підчас 1-го собору, на яких брали участь старі укр[аїнські] діячі, до часу організації п'яторки «СВУ» в лоні її доводить правдивість такого мого уявлення.

Робота священнодіячів УАПЦ на селі, як і в городі, йшла за певним керівництвом і впливом верхів УАПЦ, які в свою чергу діяли під впливом широких громадських кол в загальній «СВУ» зокрема. І в залежності від цього полягала: 1) в сійні національно-політичного зерна, 2) у скупчуванні національних елементів, як явно ворожих до Радвлади так і лойяльних, навколо церкви, 3) у поєднанні їх, як на ґрунті віри, так і ґрунті національно-політичних ідей, 4) у настроюванні цих елементів проти Радвлади і заходів її, 5) у намаганні прищепити людної любов до України й прагнення до самостійного життя Українського народу і 6) у прагненні до поширення, як самої УАПЦ, так національно-політичних ідей.

I. Сіяти національно-політичні зерна, сіяли всі діячі УАПЦ од найбільшого до найменшого використовуючи для цього всі можливості від промови з церк[овної] катедри до приватної розмови віч-на-віч.

II. І скупчувати навколо всі зазначені елементи, безумовно скупчувала «УАПЦ» вже одним своїм існуванням. А будь-яких спеціальних заходів. Але й до них УАПЦ зверталась, намагаючись привабити до себе до себе людинність. Так діячі УАПЦ вживали: а) промов з прихованою, а то й одвертою критикою радянських заходів; б) улаштували різні церк[овні] походи, відправи, концерти, в) оздоблювали храми, г) улаштували декоративні печері, ясла, д) спільні громадські трапези, е) вивішували на видних місцях біля входу в церкву оголошення, ж) закликали на свята, концерти, бесіди тощо.

III. Скупчені біля «УАПЦ» елементи поєднувалися в одну спільну організацію на чолі з ВПЦР. Поєднання не йшло через а) єдність нахилу до віри, б) нелюбов до старої церкви-домовини, в) мрії, прагнення і боротьбу за самостійність України і г) ворожість до Радвлади. На селі центром таких поєднань були священники і Ц[ерковні] Ради.

IV. Щоби прищепити любов до рідного краю і прагнення до самостійності України кожний з нас брав різні приклади з історії України і, тенденційно освітлюючи їх доводив: бачите, як воно гарно було, або бачите, як діди ваші боролись...^{1*} А тепер? А ви? Вирази: «на нашій не своїй землі», «в своїй хаті своя воля», «діти наші богу не вчаться» «кохаються невінчані, без попа ховають...^{2*}» «а Московська вся старшина церкви грабувала» та їм подібні можна було чути в наших промовах.

V. Кожний священодіяч «УАПЦ» вже своєю проповіддю основ релігії й боротьбою за них проти антирелігійної пропаганди настроював людинність проти Радвлади, далі, в розмовах своїх, як наодинці, так і в компанії діяч не проминав тієї чи іншої нагоди, щоб довести неправду Радвладі, як і в боротьбі її проти віри, так і взагалі у різних заходах її. Я сам наприклад, не раз розповідав людям про випадок, що трапився на мітингу десь на Черкащині, як селянин закинув промовцеві: «Чому себе ви не поділили на куркулів, середників на незаможників? Адже ж і у вас не всі однаково заробляють; є такі що 200 крб. на місяць мають, є такі що 100 одержують, а найбільше тих, що 35 мають...^{3*} Так ні. Себе ви не поділили, бо вам це не вигідно...^{4*} А от щоби ми на селі гризлися між собою, то це вам вигідно...^{5*} Легче, бачити, панувати над селом...^{6*}» Думки цього селянина подавали й діячі УАПЦ. Щось подібне я чув і од Єфремова з приводу диференціації села. Ексцеси куркульського проти незаможницького елементу викликали пояснення в дусі вищенаведених думок дяка, а часом і усмішку задоволення щож, мов, боротьба так боротьба...^{7*} нічого не вдієш. Використовувались заходи Радвлади щодо хлібозаготівлі й самооподаткування. «Це ж ваша власть. Ви ж самі її хотіли, за УНР не йшли. Чого ж тепер гвалтуєте? Давіться мовчки картоплею, а вони хліб та булки їстимуть» так казали часом деякі з нас. Думки, репліки й балачки діячів УАПЦ у таким дусі доводять наявність і клясового підходу у них до боротьби з Радвладою, бо, бажаючи примирити й поєднати село, діячі УАПЦ йшли по лінії не боротьби з дрібним буржуа, а примирення з ним, тобто по лінії противній радвладі, з другого боку вони мали на увазі поєднати село й протиставити його Радвладі.

VI. Прагнути до поширення впливу свого УАПЦ посилала своїх діячів на проповідь по всій Україні від села до села митрополит В. Липківський, подо-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

рожував і Володимир, їздили й інші діячі УАПЦ, і ходили. І проповіддю своєю нахиляли людність до УАПЦ і до ідей національно-політичного напрямку й виховували їх у антирадянському дусі. Згадавши про мандрівки митроп. В. - Липківського я між іншим пригадав собі досить характерний випадок, що свідчить про ставлення й думку бандитського елемента до УАПЦ та її діячів. Перестріли колись митроп. В. Липківського, що їхав підводою, уночі в лісі «Стій!». Підвода стала. «Кого везеш?»...^{*} Дядько відповів. Підійшли ближче, подивились. «А, це свої. Поганяй!» Пригадав я і другий випадок, що трапився вже зі мною. По обіді у одного селянина, через кілька днів після мого прибуття на село, батько хазяїна, старий дід таємничо викликав мене з хати, повів на стайню й показав трьохлітку коня неука. «Добрий?» питає дід. «О, добрий!» — кажу. «Саме під вас» сказав дід і додав: «як, бува, трапиться нагода, подарую його вам»...^{2*} І дід підморгнув...^{3*}

Ці два факти, хоч вони і незначні самі по собі і анекдотом відготить^{4*} від них, проте вони досить характерні, бо свідчать про те, як село розцінювало нас діячів УАПЦ. Село від бандита, що перестрів В. Липківського, до куркулика, що обіцяв подарувати мені коника. Дід був заможний.

Будь-які події, звичайно, політичні на обрії чи то всесвітнього масштабу, що торкаються стосунків тієї чи іншої держави з Радянською державою, чи то ма[с]штабу виключно Радянського, викликати ті чи інші розмови, уривчасті фрази, чи то просто репліки серед мого оточення в УАПЦ.

Все, що у цій справі я чув мені змогу і право дати нарис такий.

Усе, що доводило досягнення, успіх і силу Радвлади, що свідчило про перемогу, правдивість і щирість її політики, що стверджувало, що РадВлада не тільки говорить, а робить відповідно принципів своїх і рішуче й твердо додержується їх, усе це викликало серед оточення мого або сумнівні усмішки, або недовірництво до сповіщень преси. «Бумага», мовляв, терпить усе. Чому не писати? Коли ж траплялося що-небудь неприємне для Радвлади — я бачив тоді на обличчях моїх ближніх задоволення й радість, я чув: «О, буржуазія не дурна, вона добре бачить і розуміє, що то за Влада большевицька і як треба з нею боротись. Та й пролетарі там розумніші за наших. Вони теж добре бачать і знають наш рай. Чув я сподівання і надії, що Європа не спить, що готується до інтервенції, що прийде час і нагряне вона. О, то сила. В неї техніка яка. Що наші протиставити зможуть? Красні слова? Похвальбу? Цього ще не досить. А маси? Хіба підуть вони за ними? Та ніколи. Дай їм лише зброю, проти Влади повернуть. А військо? Хіба певне воно? Червоноармійців

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Так в тексті.

булкою годують; а батьки їхні, що дома їдять, хіба вони не знають? Комсомольці? Та що вони варті? А що скаже село? Владою піде? Ніколи.

Доводилось чути й інші думки. Дурниця Європа. Нічого не варта вона. Дріжить перед нашими та й перед своїми большевиками. У війну ніколи не встряне вона. Нацьковувати других, це може і вміє вона. Вміє чужими руками жар загібати. Про маленькі держави нема що й казати. Вони ще більше нас бояться. От коли в нас розгориться й почнеться боротьба, ну тоді й вони може посунуть, щоб і собі поживиться.

От привабливий нарис загальних думок мого оточення в УАПЦ. Нарис цей, коли додати до нього все вищенаведене тут, ясно говорить про настрій оточення мого, про його активно вороже ставлення до Радвлади про невпинні мрії й прагнення бачити занепад її.

18/XII–1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 107–111.
Копія. Машинопис; Арк. 105–106 зв. Оригінал. Рукопис;
Т. 130, арк. 66–70. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 117

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

Моя робота в УАПЦ, як члена «СВУ», нічим новим не позначилася у порівнянні з тим, що я провадив там до вступу мого до «СВУ».

По-перше тому, що ніяких спеціальних завдань мені ніхто не ставив, крім загальних обов'язків кожного члена «СВУ».

По-друге тому, що підчас II собору тай після нього я особисто переживав драму серця, яка спричинилася до різних дурниць, що я сам собі заподіяв, а саме: безглуздо-заносисто поведив себе у боротьбі з Ромоданівщиною підчас II собору як з течією, переслідувала власні інтереси (боротьба ця була для мене тим наркозом — громоотводом, який почати одволікав мою увагу від моїх сердечних переживань), далі моя сутичка з ГОВЯДОВСЬКИМ і наслідки її, увага до мене з боку ДПУ, яку я викликав своїм поведженням на соборі, потім мій арешт в червні 27 року і наслідки його — все це разом не давало мені ані змоги, ані охоти зосередити мою увагу на ділі «СВУ», а тому в цій справі я нічого нового не зробив, бо навіть і старе до деякої міри занехаяв, бо досить було і власних справ і переживань: не до боротьби було мені.

По-третє тому, що «СВУ» ніяких нових завдань оскільки мені відомо, й не могла мені дати, окрім лише вербування членів «СВУ», бо все те, чого вона хотіла я і без її наказів виконував, крім вербування нових членів «СВУ». Останнього я не виконав з вищенаведених причин і тому, що в Святошині я не знав підходящих для цього людей.

Робота моя в «УАПЦ» безперечно носила контрреволюційний характер. Я провадив боротьбу проти Радвлади двома шляхами. Прямуючи ними, я використовував своє становище, становище священника УАПЦ, тобто використовував і церковну катедру і завітання мої до парахвіян з тієї чи іншої нагоди. Отже щодо роботи моєї в «УАПЦ», додаю те чого своєчасно не згадав. Ідучи шляхом церковним я говорив: про утиски церкви взагалі й «УАПЦ», проте, що утиски церкви взагалі не вчорашнього походження, проте, що проти ХРИСТОВОЇ церкви завжди талмудисти боролись, бо за талмудом все треба зробили, щоб, навіть ім'я Христа зникло з історії.

Згадував про розмову, що чув, на парахвії між невідомим мені громадяном, з колишніх людей. (Одна з них єврейська наймичка, друга селянка, бо вийшла заміж за селянина). «Оце мій хазяїн», — показала наймичка, — «займає відповідальну посаду, комуніст, а синові своєму подарував тору...» Наводив приклади, як безвірники, вмираючи повертаються до віри й кличуть священника, як комуністи вінчаються потай і дітей своїх христять, паску святять і т. інш.

Простуючи ж шляхом національно-політичним я вживав такого матеріалу, й на мою думку, підривав авторитет і довір'я до Радвлади, а також і матеріяли прес-бюро «СВУ». Так, розповідав про стан України, як колонії, проте, що вона більше дає ніж одержує назад. Ділився відомостями про боротьбу компартії з ріжними ухилами, зауважуючи, що це добре, коли вони починають сваритися між собою ще означає, що компартія починає поволі розкладатися. Розповідав про суд над ШВАРЦБАРДОМ. Доводилось торкатися і єврейського питання. Тут я говорив про засилля євреїв, про те, що серед партійців і комсомольців є юдофоби й що взагалі це питання набирає загостреного характеру, бо, навіть, і газети заговорили про нього, а це, мовляв, доказ того, що на цим фронті не зовсім гаразд.

Велике вражіння справляли мої оповідання про теє лихо, яке я зазнав од більшовицької Влади. Обурювались люди.

Та всього не пригадаєш і не спишеш коли і що я казав. Але напрям моїх балачок ясний, він зводився до того, що Радвлада лихе коїть: і все гнітить — і церкву нашу і нарід наш і, хоч ясно ніколи не говорив, але слухачі місили розуміти, що коли вони люблять народ свій, церкву свою і себе, то повинні боротись проти того, хто на перешкоді стоїть українському народові у його прагненні до вільного, незалежного й самостійного життя.

Підсумувавши всю свою роботу в «УАПЦ» і «СВУ» я мушу сказати: останній арешт мій слідство, а нарешті і всі мої переживання у зв'язку з цим — оголили мене і голого показали мені без будь-яких прикрас, призвели мене до всебічного й безстороннього обміркування моєї діяльності, до цілковитого усвідомлення їх хибних шляхів, що ними я йшов до цього часу і до суду над самим собою. Тепер лиш я зрозумів, куди я зайшов, куди й інших завів. Тепер лиш я бачу що сіяв я вітер, то жну тепер бурю. Тепер мені ясно скільки я лиха зробив, усім й собі...^{*} скільки отрути тієї я розлив між людьми...^{2*} скільки шкоди зробив я трудящим рукам...^{3*} Совісно, сором і боляче за самого себе. Провини мої — перед Вами робітники і селяни.

Та і Влада бачить і знає всі провини мої. Судіть же та карайте мене. Я сам на те заслужив. Але дайте мені хоч малесеньку змогу довести, що надалі я вже не ворог і ворогувати не буду, а щиро і чесно стану до праці на благо всіх трудящих Союзу Радянських Республік.

24/ХІІ–1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 155–157.
Копія. Машинопис; Арк. 153–154. Оригінал. Рукопис;
Т. 130, арк. 75–77. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 118

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 27 грудня 1929 р.

Додаткове показання Миколи Чехівського

27/ХІІ–[19]29 р.^{4*}

Нижченаведені дані подаю на підставі всього, що бачив і чув про «СВУ», що сам спостерігав, усвідомлював і уявляв.

Загальний стан життя на Україні, в уяві національних кол^{5*} був такий: стогне село і любує, стогне й місто чутно стогін і серед робітників, нудяться й стогнуть і інтелігенти, гніт диктатури панує над всіми, церкву тиснуть, думку гнітять, на устах колодка вісить, українізація лише зверху, Україна — Коло-

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Підкреслення в тексті.

^{5*} Так в тексті. Правильно: «кіл».

нія, її експлуатують, особистого життя нема, громадянського теж, нестатки, злидні, й безробіття кругом...*

Хто ж це зробив? Пролетарії? Та ніяк. Бо й вони стогнуть. А зробила це компартія та її прибічники...^{2*} З відусіль такі чутки пливають. Кругом це говорять пошепки люди. Незадоволення всюди і зростає воно, бо дедалі, то все тяжче всім жити. А тут іще арешти, заслання й т. інш. Страждає мовчки народ. Голоса ніхто не піднесе. Бояться. По кутках пошепки клянуть партію, Радвладу клянуть. Ненависть і жах кругом...^{3*}

Ні, так далі жити не можна. Але ж і боротись нема як, бо сила в руках партії: держапарат, військо. Сумували. Сумував і Володимир, та не видержав бачу, до роботи береться. Почали ходити до нього юнаки, товариші покійної доньки, з ними розмову веде, на шлях український їх направляє. А далі й дорослі стали заходять: ГОЛОБОРОДЬКО, БОРЗНЯК і ДЖЕМІЛІНСЬКИЙ. Коли нарада у них дружина Володимира в кухні працює, а ні то у сестер. Лише до чаю виходить. За чаєм бував і я, розмови тут різні були, здебільшого на політичні теми з приводу тих, чи інших подій. Ну думаю, щось не гаразд. Видно таки зовсім урвався терпець у брата мого, видно щось починає творити.

Далі ясніше стає. Народи такі систематично щодва тижні тривають, а це вже не розвагою пахне. Прихожу бувало, стукаю в двері. Можна? Заходь. Бачу сидять, розмовляють про події життя. Діляться. Спорять. Про стан України говорять...^{4*} Незадоволення моє росте і міцніє...^{5*} А тут ще й газети кричать, що війна неминуча...^{6*} «На випадок війни, чи повстання організації треба. А покищо треба, кожний свідомий син України створив навколо себе осередок, чоловіка у п'ять, певних і вірних людей. Центр у Києві, п'ятірки на місцях. Програму треба скласти на таку, щоби більшість задовольнити. Питання: який лад мусить бути, земельне, робітниче, право власності. Над ними подумайте, браття», сказав Володимир. Ну, це не про мене писано, подумав я про себе. Тай чи можу я тут щось порадити.

Всі такі розмови ясно говорили мені про те, що Володимир провадить підготовчу роботу, що він і його товариші — ініціативний гурток тієї організації, яку вони мають закласти.

На одній з таких бесід-нарад, після того, як і я подав думку про потребу організації, на випадок війни, чи повстання села, яке я мислив можливим лише у випадку війни, Володимир зауважив мені, що він уже виставив і мою

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

кандидатуру до цієї організації. Що то за організація він не сказав. Мабуть ще час не прийшов...^{*} Потім розкаже...^{**} А може й конспірація цього вимагає від нього, подумав я, бо взагалі помічав, що далеко не всі мені й при мені вони говорили.

Лише потім довідався я, що Володимир і його товариші не підготовчу провадили працю, а організаційну, що організація така вже існує, що зветься вона «Спілка визволення України», що утворилась вона не з Володимирової ініціативи, а ЄФРЕМОВА і ДУРДУКІВСЬКОГО, що до центру її належить. ЄФРЕМОВ, ДУРДУКІВСЬКИЙ, В. ЧЕХІВСЬКИЙ, ГЕРМАЙЗЕ, ГРЕБНИЦЬКИЙ і ЧЕРНЯХІВСЬКА, що «СВУ» має на меті поєднати всі старі українські течії на спільному для них ґрунті — на самостійності України і провадити боротьбу проти Радвлади. Знаю, що «СВУ» накреслила собі плян своєї роботи і обов'язки членів своїх (про що я вже показав раніше). Гурткові Володимира «СВУ» доручила справу прес-бюро при ній.

Знаю, також, що із заснованням «СВУ» і робота в «УАПЦ» набрала більшої активності з боку суто політичного. Так, хоч напевне я і не знаю, але маю підстави думати, що з ініціативи «СВУ» улаштовано було: панахиду по ПЕТЛЮРИ, на якій розкидано прокламації, покладено жовто-блакитний вінок на труну М.ГРІНЧЕНКО, збірано гроші на увіковічення ПЕТЛЮРИ і закладено п'ятірку «СВУ» при «УАПЦ». До складу якої належали: В. ЛИПКІВСЬКИЙ, ХОМИЧЕВСЬКИЙ, КАРПІВ і КРАСИЦЬКИЙ.

З розмов наших пригадую дві випадкові бесіди, на яких були: Володимир, митроп. В. ЛИПКІВСЬКИЙ і я. Було це, здається, у [19]28-му році літом. Говорили ми про стан «УАПЦ», про те, що з виходом митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО і дальшими подіями у зв'язку з цим справа «УАПЦ» занепадає, що у складі «УАПЦ» люди з національного боку непевні, що вони йтимуть дедалі, то більше в бік компромісів, а з рештою від УАПЦ залишиться порожнє місце. Говорили, що ВПЦР, йдучи шляхом чистки «УАПЦ», повикидає всі суто національні елементи й залишить справжніх шкурників, що за таких умов, діло «СВУ» в «УАПЦ» набирає великих труднощів і наводячи піде воно так, як могло би піти за старих умов. Подаю лише загальний характер цих розмов, бо точно їх не пам'ятаю.

Од КРАСИЦЬКОГО я чув, що він з новою орієнтацією «УАПЦ» не погоджується й не вважає для себе можливим залишатись надалі в її рядах, що шукає собі роботи за межами церкви. У Володимира КРАСИЦЬКИЙ останніх 1S–2 роки до мого від'їзду до Харкова у вересні [19]28 року не бував. Сердився на нього.

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

З КАРПОВИМ ніколи серйозних розмов я ніколи не вів. Чув од нього лише анекдоти антирадянського характеру та насмішки різні на адресу більшовиків. Якіхось нарад, або зборів п'ятірки «СВУ» при «УАПЦ» — при мені не було. Директиви загального характеру я вивів з розмов моїх з Володимиром, вони з суті нічим не одрізняються від загальних обов'язків рядового члена «СВУ».

Більше конкретних розмов членів п'ятірки «СВУ» при «УАПЦ» подати не можу, бо не пригадую їх.

Окремі ж моменти розмов з ними і з Володимиром про них і мої спостереження дають мені право сказати, що всі вони безумовно стояли цілком на платформі «СВУ» і роботу свою в «УАПЦ» провадили в її дусі, так що й директив ніяких не потребувати.

З конкретних розмов, які доводилось мені чути у Володимира пригадую одну розмову. Присутнім були: Володимир, ГОЛОБРОДЬКО, БОРЗНЯК і я. Обговорювали справу повстання. Чи можливе воно само по собі, чи лише у зв'язку з війною. Першу думку всі відкидали, з огляду на те, що село ще довго буде терпіти да і Радвлада зараз же погасить його й не дасть розгорітись йому в усякім разі. Надій на повстання таке немає, бо сили у нас ослабіли. А звідсіль ясно, що можливе є повстання лише у зв'язку з війною. Значить треба ждати війни, але й не складати рук, а провадити організацію далі, зміцнювати її поширювати й поглиблювати, щоби бути готовими, якщо розпочнеться війна. Умови тоді для боротьби й для повстання, чи воно розпочнеться за приводом організації, чи само спалахне, будуть сприятливіші. Мобілізація дасть зброю селу та і місту. Військо буде на фронті. Увага партії і Радвлда буде зосереджена біля війни. І ось тут то за приводом організованої сили, коли воно само не спалахне, можна буде розпочати його в організований спосіб. Тут і п'ятірки «СВУ» по силах свою роль відіграють, а у місті центр «СВУ» переформується й урядування готове. Головна робота «СВУ» по селах. Але як їх утворити з новим митрополітом і новою «ВПЦРадою». Звичайно, що трудно, але, по змозі, треба прагнути до цього й поволі робити.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ.

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 149–152.

Копія. Машинопис;

Арк. 147–148. Оригінал. Рукопис;

Т. 130, арк. 71–74. Незасвідчена копія.

Машинопис, перший примірник.

№ 119

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 3 січня 1930 р.**

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

З/І-[19]30 р.

Пригадую, що Володимир листувався з архімандритом, якщо не помиляюсь, Почаївської лаври, СІКОРСЬКИМ*, який оповіщав про свої заходи щодо утворення УАПЦ в Польщі, про те, що справа ця починає набувати там стихійного характеру і в недалекому майбутньому зможе розгорнутися. Другого разу СІКОРСЬКИЙ писав, що справа потерпіла крах, що його усунуто з посади, яка давала йому змогу працювати у цім напрямі, що його СІКОРСЬКОГО заслано у глухий монастир і що все це робота русотяпських церковних елементів у Польщі. Листування це йшло через сестру СІКОРСЬКОГО, але яким шляхом точно не знаю в пам'яті залишилося враження, що не лише поштою, а й через руки. Здається і ВПЦР посилала СІКОРСЬКОМУ церковні книжки УАПЦ у зв'язку з інформаціями Володимира.

Пригадалося мені зі слів Володимира, що до нього заходив хтось із колишніх повстанців і просив його допомогти, в справі одержанні будь-якої посади. Коли не помиляюсь Володимир допоміг йому грошима й порадою не шукати посади в Києві, а їхати звідсіль десь інше, бо тут небезпечно.

Чи називав мені Володимир прізвище цієї особи не пам'ятаю.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 130, арк. 78, 79.
Копія. Машинопис.*

* Тут: Полікарпом (Сікорським).

THE REPRESSED UKRAINIAN AUTONOMOUS ORTHODOX CHURCH (UAOC)

Political repression against the clergy of UAOC (1919– 1938)

On the documents of the Branch state archive of Security service of Ukraine

The special issue of the journal, based on the unknown documents of the Branch state archive of Security service of Ukraine and on the other documents from the Central state archive of the higher authority and administration of Ukraine (Kyiv) and State archive of Kharkiv region as well as some published documents relative to this subject, told us how the Bolshevik's security service forged the criminal cases against the UAOC clergy.

For the first time the documents from UAOC clergy criminal cases relative to the case of «Ukrainian liberation union» 1929–1930 were published. Among these documents you can find the extracts from the case of Chekhivskiy brothers as well as extracts from the cases of UAOC metropolitan Vasyl Lypkivskiy, Kharyton Hov'yadovskiy, father Kostyantyn Butvynenko, Nykyfor Tarasyuk, Serhii Kryzhanivskiy and Maksym Mazyrenko, who were arrested and repressed later, but accused in connection with «Ukrainian liberation union» case. The unique document is the case of Mykhaylo Moroz who was the head of all-Ukrainian Orthodox Church council during 1919–1924.

The historical context of the attitude of Soviet authority towards church, the change of Stalin internal policy at the end of 1920th (especially the changes in the legislation) as well as the causal relation of the political repressions against the humanitarian intelligentsia to the extermination of active figures of the Directory of Ukrainian People's Republic, political parties and All-Ukrainian Academy of Science, which, in their turn, caused the start of criminal cases against UAOC clergy, is proved.

Because of the size of the documents, they were published in two volumes.

The first volume contains the documents related to state anti-church policy in the Soviet Ukraine; materials about the preparation for the 2d All-Ukrainian Orthodox church council on 17–30 October 1927; executive documents (1927–1928) of security service related to activity of autonomous clergy; documents of UAOC coun-

cils of 1930 and the «Ukrainian liberation union» case; criminal case of Mykola Chekhivskyi.

The second volume contains extracts from the criminal cases of former minister of Ukrainian People's Republic, UAOC preacher, professor Volodymyr Chekhivskyi and the head of All-Ukrainian Orthodox church council Mykhaylo Moroz; documents of criminal case of UAOC metropolitan Vasyl Lypkivskyi, UAOC priest Kostyantyn Butvynenko and Kharyton Hov'yadovskyi.

The issue has scientific glossary.

Здано до виробництва 12.12.07. Підписано до друку 21.08.08.

Папір офсетний. Формат 60x84/16. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 19,9. Обл.-вид. арк. 20,3 .